YeniGündem

16-31 Mart 1985 Sayı: 18/150 Lira.

KALAN SAĞLAR KİMİNDİR?

SİNEMA

Körebe

Mevsimin sonuna doğru vizyona giren **Körebe** (Yönetmen Ömer Kavur), tür olarak farklı bir film: Dul bir kadının (Türkân Şoray) küçük kızının kaçırılması, kocasının bu durumdan onu sorumlu tutması ve olayı tesadüf eseri öğrenen kocasının bir arkadaşının (Cihan Ünal) çocuğun bulunması konusunda yardımcı olması...

Farklı bir türü deneyen filmin (Yönetmen Yardımcısı Seçkin Yaşar'a göre psikolojik gerilim filmi) en rahatsız edici yönü, klişelerin çokça kullanılmış olması: çocuk fotoğrafları çeken bir sanatçının (İsa Çelik) sayesinde ipuçları bulunması, Cihan Ünal'ın çocuğu kaçıran adamı dövüp elinde silahla çocuğu kurtarması vb. gibi.

Senaryosunu Ömer Kavur ile Barış Pirhasan'ın birlikte yazdıkları filmin diyaloglarında da klişelere raslanıyor (filmin başındaki ana-kızın ev yaşantısıyla ilgili bölüm hariç). Kendi sesiyle konuşan Türkân Şoray'ın dublajı da pek başarılı değil.

Hakan KENİ

TELEVİZYON

Filmler

Martın ikinci yarısında TV'de Sinema'da gösterilecek hemen tüm filmlerin yönetmenleri sinemaya kısa filmlerle başladılar: Hollywood'un kuruluş yıllarının yönetmenlerinden, western-komedi-müzikal sayısız film yapıp 1975'te ölen George Marshall, film yönetmenliğinin ilk dört yılında çevirdiği kısa filmlerle iki Oskar alıp uzun film yönetmeye geçen George Sidney, 1961 Venedik Şenliği'nde kısa film birinciliğini kazanan İngiliz John Schlesinger, önce bağımsız, sonra BBC televizyonu için kısa filmler çeken Ken Russell ve uzun konulu filmlere yedi yıllık kısa film yönetmenliğinden sonra geçen Stuart Rosenberg, Kanadalı TV yönetmeni Harvey Hart. Jerry Jameson ise henüz TV yönetmeni -gelecek yıllarda uzun konulu film yönetmeye aday. Bizde ise bu gelişme aşamaları ancak son yıllarda kısa TV filmlerinden uzun TV filmlerine ve dizilere geçiş biçiminde uygulanmaya başladı. Kısa filmcilik hâlâ sistemli bir çalışma alanı olamadı. Güçlü sinemanın gereklerinden ve önemli kurumlarından olan bu türe, zaten bunalım içinde olan sinemamızın yakın gelecekte yöneleceğini pek sanmıyoruz, ama yine de dilemeden edemiyoruz.

TRT televizyonunun "Önce Spor" ilkesi el verirse izleyebileceğimiz, yoksa -daha şimdiden **Tokyolu İkiz Kızlar**'ın başına geldiği gibi- ertelenecek olan üçü yerli on bir filme kısaca değinelim:

17 ve 24 Mart'ın filmleri, ünlü yönetmenlerin orta halli güldürüleri: Laurel Hardi filmlerinin (de) yönetmeni G. Marshall'ın **Aşk Oyunu**, en başarısız filmlerinden **Pepe**'yi önceki ay gördüğümüz G.Sidney'in **Üç Kuruşluk**. 16 Mart'ın **Titaniki Kurtarın**'ı genç Jerry Jameson'ın bir serüven filmi; ama Jason Robards Jr. ve Alec Guiness gibi ünlü deneyimli oyuncuların varlığı filme tat katıyor. 23 Mart'ın **Eşimi Arıyorum**'u Harvey Hart'ın güldürüsü.

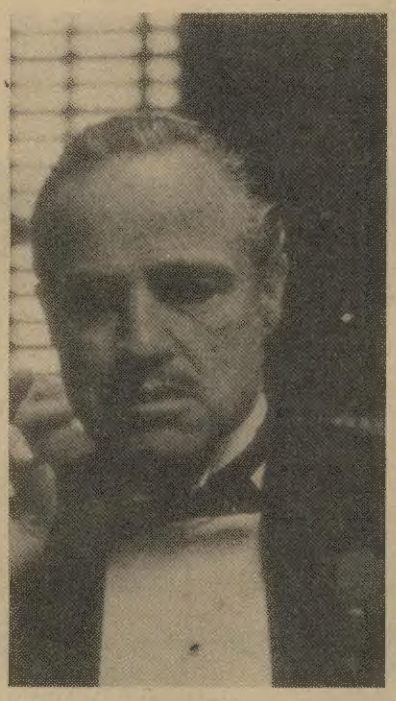

Marlon Brando

Paul Newman

Bunlar dışındaki yabancı filmleri izlemenizi öneririz: 19 Mart'ta yayınlanacak olan F.F.Coppola'nın **Baba**'sı tüm dünyanın duyduğu ama pek az bildiği gizemli Mafia'yı anlatıyor. Mafia'nın tehdidi ve yakın denetimi altında gerçekleştirildiğinden ne derece sağlıklı olduğu tartışılsa da 1972'nin en iyi film Oskarı'nı kazanan film özellikle -M.Brando ve Al Pacino başta olmak üzere- başarılı oyunculuklar, çevre düzenlemeleri ve müziği için izlenmeli. -Yedi Oskar kazanmış olan **Baba II**'yi de görmeyi umarak.

İngiliz Özgür Sinema akımından yetişen John Schlesinger'ın **Maratoncu**'su canı çıkmadan huyu çıkmayan bir nazi eskisi doktorun New York faaliyetini konu ediniyor. Ülkemizde 1971'de gösterilen **Geceyarısı Kovboyu**'yla tanınan Schlesinger'ın -altı yıl önce sinemalarımızda izlediğimiz- bu filminde de oyuncularının yeteneği -Dustin Hoffman, Laurence Olivier, Marthe Keller- ve yönetmenin yıldız üreten oyuncu yönetimi harikalar yaratıyor.

Çılgın İngiliz dansçı ve yönetmeni Ken Russell'ın **Erkek Arkadaş** filmi de ilgiye değer. **Tommy** ve **Valentino**'sunu yakın geçmişte gördüğümüz Russell'ı ilk kez Çaykovski'nin yaşamını anlattığı -Sovyetleri çok kızdıran- **Music Lovers**'la tanımıştık. BBC için seri olarak yaptığı besteci biyografileriyle -Strauss, Elgar, Bartok, Debussy, Prokofiev- İngiltere'yi karıştıran Russell'ın sınırsız imgelemi ve fantazilerinden bu filminde de izler bulacağız.

Martın son günü gösterilecek **Parmaklıklar Arkasında** geçen yıl izlediğimiz **Brubaker**'ın öncülü. On beş yıl önce sinemada izleyenlerimiz için de yeniden görmek ilginç olacaktır. Stuart Rosenberg, Amerikan hapisanelerini eleştirdiği bu filminde Paul Newman'la çok başarılı bir çalışma gerçekleştirmiş, ama filmin tek Oskarı'nı George Kennedy yardımcı oyuncu dalında almıştı. Bu filmden bir yıl sonra Rosenberg ve Newman, ülkemizde **Her Devrin Adamı** adıyla gösterilen ve ABD'de 1968 olaylarıyla seyirci çoğunluğu ele alan **WUSA**'da da başarılı çalışmalarını tekrarlamışlardı.

Yayınlanacak üç yerli filmden ikisi Atıf Yılmaz'ın: **Gelinlik Kızlar** ve **Battal Gazi Destanı**. Üçüncüsü de Ulusal Sinema akımının kurucularından, ilk gerçekçi yönetmenlerimizden Metin Erksan'ın -kendisinin de beğenmediği- **Sensiz Yaşayamam**. Üçü içinde tek seyredeğeni Battal Gazi.

Ahmet GÜNLÜK

AÇIK OTURUM

Türkiye'de Sosyal Değişim

Kısa adı ESAV olan ve merkezi Ankara'da bulunan Ekonomik ve Sosyal Araştırma Vakfı, "Batılılaşma Sürecinde Türkiye'de Sosyal Değişim" konulu açık oturum düzenledi. 30 Mart Cumartesi günü saat 13.30'da Türk-İş Konferans Salonu'nda yapılacak olan açık oturuma konuşmacı olarak Prof.Dr. Hüseyin Hatemi, Doç. Dr. Burhan Arda, yazar Murat Belge, şair ve yazar İsmet Özel ve Türk-İş Eğitim Genel Sekreteri Kaya Özdemir katılacak. Açık oturum Erzurum Atatürk Üniversitesi'nden Doç. Dr. Beşir Atalay'ın yöneteceği bildirildi.

Ankara'da kurulan Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Vakfı'nın kuruluş bildirgesinde kuruluş amacı şöyle ifade ediliyor: "Toplumumuzun sorunları ve bu sorunların mahiyetleri üzerinde kendi gerçeklerimize yerli bir bakışla eğilecek yeni kuşak ve kadroların yetişmesine katkıda bulunmak." Aynı bildiride, kurumun bu maksatla çağdaş, bilimsel ve teknolojik verilerin hukuk, dil, din, tarih, edebiyat, bilim, sanat, ilke, anlayış ve kurallarının gerçeklikleri, geçerlilikleri ve sonuçlarıyla çağımız insanının temel sorunları üzerinde çözümleyici bilimsel, eleştirel etüd ve araştırmalar ortamının geliştirilmesinin hedef alındığı da belirtiliyor.

Evrensel Kültürün Temel Taşları

Yaşam İncelemeleri Dizisi

KAFKA
SARTRE
LUKACS
CAMUS
PICASSO
VAN GOGH
REICH
BRECHT

BEETHOVEN • MAYAKOVSKİ
DOSTOYEVSKİ•PUŞKİN•TOLSTOY

ADRES: Başmusahip Sok.Talas Han 16/302, DAĞITIM: İst. Cem-May Ankara: Adaş, İzmir: Datic

DİL

"Güzel Türkçemiz"

Bir: "Bir" enflasyonu

Şu cümleyi nasıl çevirirsiniz?

"There is a man in the room."

Yaygın eğilim doğrultusunda: **"Odada bir adam var"** demek mümkün. Oysa daha iyisi: **"Odada adam var."** İngilizcenin etkisiyle Türkiye'de **"bir enflasyonu"** yaşanıyor.

İki: Talihsiz isim tamlaması

natural sciences: doğa bilimleri (doğal bilimler değil)

urban problems: kent sorunları (kentsel sorunlar değil)

industrial revolution: endüstri devrimi veya **sanayi devrimi (endüstriyel devrim** değil)

colonial expansion policy: sömürge fethi politikası (sömürgesel fetih politikası değil)

Örnekler çoğaltılabilir. İsim tamlamasının hakkını isim tamlamasına verelim.

Üç: Gereksiz "bir biçimde"

Yine herhalde İngilizcenin de katkısıyla, bol bol **"bir biçimde"** görüyoruz sağda solda. Oysa, birçok kelime hem sıfat hem de zarf olarak kullanılabilir Türkçede: **"Karşı tarafı sert bir biçimde eleştirdi"** yerine, **"Karşı tarafı sert eleştirdi"** demek daha ekonomik olmaz mı?

Dört: Başka tuzaklar

Şu basit **"this"**, bazen **"bu"** değil **"şu"** demektir. **"He said this: ..."** girişi **"Bunu söyledi:..."** olarak değil, **"Şunu söyledi:..."** veya **"Şunu dedi:..."** veya **"Şöyle dedi:..."** olarak çevrilmeli.

free: özgür mü **serbest** mi?

subject: özne mi **konu** mu (Plehanov'un bir kitabının çevirisinde bol **"nesne-konu ilişkisi"** lafı geçiyor!)

power: güç mü **iktidar** mı? Veya **enerji** mi? (Bir kitapta hep **"gücü ele geçirmek"** deniyor?)

mass: kütle mi **kitle** mi?

and: ve mi **ile** mi? **(Ahmet ve Mehmet geldi** mi, **Ahmet'le Mehmet geldi** mi? **Ahmet bey ve çocukları** mı, **Ahmet beyle çocukları** mı?)

socialism: sosyalizm (toplumculuk değil; **birey mi toplum mu** yanlış sorusunu besleyen ve **sosyalizm** kavramını çarpıklaştıran bir karşılık **toplumculuk)**

bourgeoisie: burjuvazi (kentsoylu değil; **"rural bourgeoisie"** nasıl çevrilecek? **"kır kentsoylusu"** olarak mı? Ayrıca, ulusların ve buna bağlı olarak da ulusal dillerin aşılmasını ve bir dünya toplumunun oluşmasını gaye edinmiş birinin öz Türkçeci olmasında terslik yok mu?)

Ne yazık ki yaygın bir çeviri tuhaflığı daha: **"Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı." "Ekonomi Politiği Eleştiriye Katkı"** daha makul olmaz mı oysa? Rudolf Bahro'ya yöneltilen eleştiriyi **"Rudolf Bahro'nun Eleştirisi"** diye aktarırsak, Rudolf Bahro'nun **yaptığı** eleştiriyi nasıl ifade ederiz?

Giderayak: **"He stayed home not because he was miserable but because he was sick"** gibi bir cümleyi **fakat**'lı çevirmek şeklinde yaygın bir alışkanlık var. **"Keyifsiz olduğundan değil, hasta olduğu için evde kaldı"** demek lazım oysa. **"Keyifsiz olduğundan değil, fakat hasta olduğu için evde kaldı"** yerine.

Fırsat bu fırsat, yıllardır anlayamadığım **"Güneş de doğar"** çevirisini gündeme getireyim. Kitabı okumuş değilim, ama bu çeviri tuhaf geliyor. **"Güneş doğar da"** anlamı olmasın **"The sun also rises"** sözünde? **"Güneş battığı gibi doğar da"** anlamında? Belki de yetersiz kaldığım bir nokta var. Okuyayım şu kitabı.

Bitirirken

"Güzel Türkçe'miz" nosyonunu **benimsemediğimi**, ilkelerimin "sağlıklı haberleşme" ile "ifadede ekonomiklik" olduğunu vurgulamak istiyorum. Anadili Swahili olan bir Afrikalı milliyetçinin "güzel Shawili'm" demesi ne kadar yakınsa, bir Türk'ün "güzel Türkçe'm" demesi o kadar "yakın" bana.

Tarık GÜNERSEL

İÇİNDEKİLER

İÇ POLİTİKA

6 Aydın Köymen: ANAP Parti mi?
6 Serpil Bildirici: Lütfen gürültüyü keselim
7 Mehmet Şenol: DYP: Demokrasi mi, Ekonomi mi?
8 Serpil Bildirici

"Karargah" Formül arıyor

8 Hasan Kaçan'ın İnsanat Bahçesi
9 Vedat Türkali: Sayın Başkan, Sayın Yargıçlar
10 Münci Kapani: Haksız uygulamalar
11 Barış Can: Yargı yolunu açmaya çalışıyoruz
11 Tanıl Bora: İki 1402'zedenin hikâyesi
12 Doğan Koloğlu: Çözüm hücum futbolunda
13 Latif Demirci'den Fırça: Sevda Tepesi

AÇIK OTURUM

14 Yükseköğrenim sorunları ve YÖK: Haluk Alp, Özdemir İlter, Taha Parla, Murat Belge

TARTIŞMA

17 Erol Koç: Sol'un acil sorunu SİVİL TOPLUM
18 Tıbbın seçimi: Sus ve sustur
19 Birey, toplum, hayat ve hastane

TOPLUM

20 Osman Balcıgil: **"Şu cumbayı alıverelim"**

DÜNYADA

22 Jülide Ergüder: **Lübnan batağından kaçış... Niye?**
23 Jülide Ergüder: Yeni Zelanda: "Hiç evlenmemiştik ki..."
24 Karamanlis'in istifası: SEKİZ SÜTUNA MANŞET
24 Yarının Gündemi

EKONOMİ

27 Aziz Konukman: İhracat hayalî, dövizler gerçek
28 Mustafa Süzer: Yüksek fiyatlı ihracat mı?
29 Kısa Kısa:

İNSANLAR

30 Sadık Özben: Feminizme de kerevize de karşı değilim
31 Neyzen, ressam, fotoğrafçı, oymacı, tespihçi ve ebru ustası NİYAZİ SAYIN

KÜLTÜR/SANAT

32 İskender Savaşır: "Klasik bilim anlayışı"nın son temsilcisi: ALBERT EINSTEIN
32 Nusret Hızır: **Albert Einstein için**
33 Nurcihan Doğuç: Einstein üç yaşından sonra konuştu
34 Yalçın Koç: Hareket noktası felsefe olan bir fizikçi
35 İsmet Özel: Şiir "neye göre" yenileşir?
36 Gürel Aykal: Dinleyicime en iyi müziği sunarım
38 Kitaplar
39 Değinmeler
40 Turhan Günay: Bir "yol"suzluk hikâyesi

Çoğulculuk

MURAT BELGE

Türkiye, toplumsal yapısı ve tarihi bakımından dünyada, "çoğulculuk" diye bir kavram icat edilmemiş olsa, bu kavramın icadını zorlayacak özelliklere sahip bir ülke. Ne var ki, tarihimiz boyunca, bu yapının ve bu özelliklerin sonuçları hep sorun olarak görülmüş ve sorunun değişmez "çözüm"ü, "daha fazla merkeziyetçilik" olmuş. Merkeziyetçilik, yani sorun olduğu düşünülen çoğulluğun bir kısmını "yasak"laştırmak, özerk davranışlara izin vermemek, bunun için varolan yapıları sıkı bir yukarıdan denetim altına almak, bir yandan da toplumun bütün kesimlerine, kabullenmekle yükümlü oldukları bildirilen tek bir ideoloji sunmak. Bu zaptırapt altında Türkiye'de, yapısının potansiyel olarak içerdiği çoğulluk yeşeremediği gibi, "çoğulculuk" düşüncesi de ortaya çıkamadı. Çoğulculuk fikri, neredeyse bir "suç" gibi kabul edildi -İttihat Terakki'den ve Ziya Gökalp'den bu yana.

Böylece, geçerli olan, kabul edilen ve ettirilen egemen ideoloji **korporatist** özellikleri ağır basan bir ideoloji olmuştur. Cumhuriyetin ilk -tek-partili- döneminde ağırlıkla bu tarz bir ideoloji üretilmiş ve yayılmıştır. Resmî görüş bunu en katışıksız biçimde vurgularken, **Kadro** gibi ılımlı muhalif görünüşlü bir yayın da, daha sistemli bir korporatizmi savunmuştur. **Kadro**, kapitalist ve sosyalist sistemler dışında "ulusal kalkınma'yı benimseyen bir üçüncü dünya ilkesi modeli kurarak, sınıfsal ya da başka türlü ayrımları bir ulusal hedef içinde eritmeyi öngörüyordu. Böylece egemen ideoloji bir yandan "beş parmağın bir olmayacağını" vurgulayıp, eşitsizlikle "çoğulluğu" kabul ederken, bir yandan bu eşitsiz parmakların bir **tek elin malı** olmak zorunda olduğunu söyledi.

İlginç olan, resmî ideoloji ve onun yakın türevlerinin dışında kurulmuş ideolojilerin de kendilerine göre bir korporatizmi benimsemeleridir: "O değil, bu ideoloji altında, ama mutlaka herkesi birleştirip bütünleştireceğiz" demişlerdir, muhalif akımlar da.

Çok-parti rejimiyle birlikte bu genel korporatizmde çok küçük bir gedik açıldı. Daha doğrusu, siyasal düzeyde, iki ayrı korporatist yapı kuruldu ve kitleler bu iki seçenek arasından kendilerine uygun korporatizmi beğenmek durumunda kaldı. Çok-partili hayatın devamında ülkede varolan -çoğulcu potansiyelin kaynakları olduğunu söylediğim- bütün yapılar, partilerle kendine özgü ve tuhaf bağlar kurdular. Ancak bu bağların gerçek mahiyeti hiçbir zaman resmiyet kabuğunun dışına çıkamadı. Resmî görüş de hiçbir zaman onları kabul etmedi.

Demek ki, resmî ideoloji ve onu yayan güçler, özledikleri **monist** yapıyı gerçekten kuramadılar. Alternatif ideolojiler siyasal düzeyde gerçekten iktidar olamadıkları gibi, toplumsal düzeyde de başka yapıları kendilerinde özümleyemediler. Çoğul yapı bir yanda, ortak paydaları "korporatizm" olan sosyo-politik ideolojiler öbür yanda, varolageldiler bugüne kadar.

Korporatist ideal nasıl gerçekleşebilir? Bunun bir yolu, ideolojik özümlemedir. Kendi içinde baskıcı olan bir ideoloji ve ona destek verecek baskı mekanizmaları, toplumu ideolojik monizme ve onun gerektirdiği davranışlara zorlarlar. Değişik koşullarda Japonya bunu bir tarihte başarmıştı; genel yapıyı hâlâ da önemli ölçüde devam ettirebiliyor. Zorun bu dozu ideali gerçekleştirmeye yetmiyorsa, geriye, direnen yapıları yok etmek kalır. Bu alternatifin, fecaati bir yana, imkânsızlığı da, biraz düşünmekle kolayca görülür. Türkiye, 1920'lerin, 30'ların Türkiye'si olmadığına göre, korporatizm ideali, bir "ideal" olmaktan çıkıp **fiilî bir politika** haline getirildiğinde, iç savaşa varacak sonuçlar yaratır. Bu bakımdan denilebilir ki, paradoksal bir şekilde, birleştirmeyi amaçlayan korporatist ideoloji gerçeklik düzeyinde parçalanma getirir. Buna karşılık, çoğulculuğun temellerinin kabul edilmesi, fiilî bir toplumsal birleşmenin ilk adımıdır.

Sosyalist düşünce, Türkiye'de geleneksel olarak varolan korporatizm eğilimine tek ciddi alternatif olabilir. Bunu ilkin, yalnızca "düşünce" düzeyinde ele alayım; sosyalizm toplumsal farklılıkların kabulünden başlar; yöntemi, bunun analizinin yöntemidir. Hedefi, baskıya yol açan farklılıkların giderilmesinin, toplumu baskısız bir topluma dönüştürmenin hedefidir. Ancak, burada "katıksız düşünce" düzeyinden ayrılıp tarihin somut uygulama örneklerine geçildiğinde, varılan noktanın çok da parlak olmadığı görülüyor. Bunun tartışmasını sonraya bırakalım; ama bu "parlak olamama'nın nedenlerinden biri, sosyalizmin de uygulamada "merkeziyetçi" oluşudur sanıyorum.

Türkiye'de **monist** bir sosyalizmin de başarılı olmayacağı kanısındayım. Kendi düşüncesinin doğruluğunu, geçerliliğini, yararlılığını kabul eden, elbette eninde sonunda kendi dışındakilerin de bunu benimseyeceğine güvenir. Ama bu "ikna", "benimsetme" kolay bir süreç değildir. Varlığını kabul etmeye yanaşmadığınız birini ikna edemezsiniz. Birlikte varoluşun koşulları yaratıldığında, karşılıklı hoşgörünün kanıtları ortaya konulduğunda, bir başka türlü politik kültürün de önü açılmış olabilir. Bu kültürün tartışmasını bir başka yazıya bırakalım.

***

Dergi çıkaranlar açısından, ellerine çok yazı gelmesi kadar sevindirici bir olay herhalde olamaz. Bize de çok yazı geliyor, ama bu, birçoklarını ertelemek zorunda kaldığımız için bazen bizlerde de gerilim yaratabiliyor. Şu son dönemde bir Yalçın Küçük'ün kitabı, bir arabesk konusu, bir de Türkçe ve TV yasakları üstüne pek çok yazı birikti. Bunları önümüzdeki sayılarda tartışma demetleri halinde yayımlayacağız.

YeniGündem

15 günlük dergi
Yıl: 1
Sayı: 18
16-31 Mart 1985

İletişim Yayıncılık A.Ş. adına sahibi : **Vedat ÇAKMAK** , **Genel Yayın Yönetmeni:** Murat BELGE, **Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:** Jülide ERGÜDER, **Ankara Temsilcisi:** Aydın KÖYMEN, **Teknik Yönetmen:** Turhan GÜNAY, **Reklam ve Halkla İlişkiler:** Aslı YADA, Çiğdem ÖZKAYA, **İstanbul:** Osman BALCIGİL, Murat BELGE, Yiğit EKMEKÇİ, Jülide ERGÜDER, Kürşat İSTANBULLU, Alpay KABACALI, Hakan KENİ, Can KOZANOĞLU, Nihat TUNA, **Ankara:** Serpil BİLDİRİCİ, Tanıl BORA, Aydın KÖYMEN, Mehmet ŞENOL, Serdar TURGUT, **Katkıda Bulunanlar:** Bürge İRTEL, Abdullah ONAY, Lütfü KUZU, Mümtaz SEZGİN, **Dizgi ve Teknik Hizmetler:** PERKA A.Ş. Ofset Tesisleri Klodfarer Cad. İletişim Han, Cağaloğlu-İstanbul, Tel: 520 14 53 - 520 14 54 - 520 14 55, **Ankara Bürosu:** Konur Sokak 24/4 Kızılay, Tel 25 36 00 - 25 20 71, **Baskı:** Cumhuriyet Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.Ş., **Dağıtım:** GAMEDA, **Fiyatı:** 150 TL. (KDV dahil) KKTC'de 200 TL., **Abone Koşulları:** Yurtiçi: 6 aylık 1.800 TL., 1 yıllık 3.600 TL., Yurtdışı: Avrupa 6 aylık 8.750 TL., 1 yıllık 17.500 TL. **İlan Tarifesi:** Kapak içleri tam sayfa: 200.000 TL., İç sayfalar: 150.000 TL., Yarım sayfa: 75.000 TL., 1/4 sayfa: 40.000 TL.

MDP'ye hayır!

Meclis içindeki partilerin çalkantıları devam ediyor. Bu bakımdan rekor MDP'nin elinde olmakla birlikte Halkçı Parti'den Sabri Irmak'ın istifası üstüne Necdet Calp'in değerlendirmesi de oldukça ilginçti. Irmak, eski partisine "merkez sağ yolda başarılar" dileyerek ayrılırken, Calp de onun için "Irmak ha HP'liydi, ha değildi. Hiçbir fark yoktu. Başından beri parlamentoya uyum sağlamamıştı" dedi. Sabri Irmak, Halkçı Parti'nin **kurucularından** biri.

Ola ki Calp'in sözü doğrudur; sahiden de Irmak, kurucusu olduğu partinin üyesi olup olmadığı belli olmayan bir kişidir. Bundan sonra Meclis'teki partilerden ayrılanlar oldukça onlar için de kalanlar benzer şeyler söyleyeceklerdir. Ama her halde bu işin içinde bir tuhaflık var. En azından, böyle kurulmuş siyasal partilerde bu gibi durumlara şaşmamak gerek.

Öte yandan, gidişe bakılırsa, liderliğe manga komutanı olarak başlayan Turgut Sunalp'in siyasal liderliği de aşağı yukarı bir mangalık adamla noktalanacak. Vaktiyle çevresine toplanmış olanların ona layık olamadıkları görülüyor. Nitekim Sunalp "şahsiyetime, ahlâkıma Türkiye'de laf söyleyecek kimse yoktur" dedi. Bu arada, aslında kimi suçladığı da anlaşılamıyor, çünkü daha önce "veto gelince iktidar olamayacağımızı anlamıştım" diyordu; oysa şimdi ayrılanlar için "onlar zaten vetolu" diyor. Bu ayrılanların geçmişlerini, topaç meraklarını inceliyordu önceleri; şimdi geleceklerini düşünerek Yeşilçam üstüne tahminler yürütüyor. Bu arada, "kaypaklık" üstünde duruyor. Sözkonusu kişilerin bir vakit MDP'ye gelmiş olmaları da bunun bir sonucu değil miydi acaba?

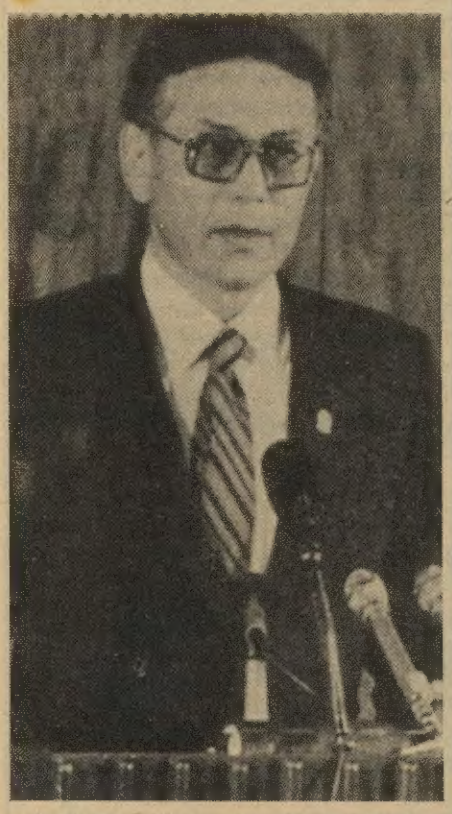

MDP'nin resmî sözcüsü Söylemezoğlu

Sunalp'in misyonunu gerektirdiği gibi yerine getirdiğinden kimsenin şüphesi olamayacağına göre, ya Türkiye'de bir yanlışlık var, ya da bu misyonda. Ancak, bir ihtimal daha düşünülebilir. Belki de sürecin böyle yürümesinin sorumlusu Ülkü Söylemezoğlu'dur - böyle bir adla partinin resmî sözcüsü olduğu için. Eğer Sunalp'in dediği gibi dış kaynaklı mihrakların faaliyetlerinin sonucu değilse.□

Mustafa Başoğlu

YHK'da muhalefet yasak

Sağlık-İş Sendikası ile İstanbul Üniversitesi Veteriner Fakültesi arasında yapılmak istenilen işyeri toplu iş sözleşmesi uyuşmazlıkla sonuçlandı. Bunun üzerine 2822 sayılı yasa ve Hakeme ve Resmi Arabulucuya Başvurma tüzüğü uyarınca Yüksek Hakem Kurulu'na (YHK) başvuruldu.

Uyuşmazlığın YHK'da incelenmesi sırasında işçi temsilcisi olarak görüşmelere katılan Sağlık-İş Sendikası Başkanı Mustafa Başoğlu, uyuşmazlığı çözümleyen karara; "Ücret zammı ve sosyal yardımların düşük tutularak sözleşmenin kapsamına giren işçilerin mağdur edildikleri, kararın tümüyle işveren üyelerin teklif ve düşüncelerine uygun olarak oluşturulduğu" gerekçesiyle karşı çıktı ve muhalefet gerekçesini yazılı olarak YHK Başkanlığı'na sundu.

YHK Başkanlığı, 4 Şubat 1985 gün ve 78 sayılı yazı ile taraflara tebliğ ettiği ve kamuoyuna duyurduğu 1985/6 sayılı konuya ilişkin kararda, Başoğlu'nun muhalefet şerhine yer vermedi. Oysa bugüne kadar ki teamül, çoğunluğun görüşüne katılmayan üyelerin muhalefetinin karara yazılarak tebliğ edilmesiydi. Ama asıl ilginç olan, tebliğ edilen kararda Başoğlu'nun karara muhalif kaldığının da açık seçik bir biçimde anlaşılmaması için her türlü gayretin gösterilmiş olmasıydı. Yapılan, sadece metnin -biraz Başoğlu'nun isminin hizasına gelecek şekilde- altına bir (X) işareti konulması ve yine bir (X) işaretli dipnotta, muhalefetin, dosyadaki kararın aslına ekli olduğunun belirtilmesiydi.

...

Konuyla ilgili olarak YHK'yı aradık. Telefona çıkan ve ismini vermemekte direnen bir bayan "Soracağınızı bana sorun" diye diretti. Sorduk, verilen cevap şu oldu: "Kimin muhalif olduğunu ve muhalefet şerhinin ne olduğunu öğrenmek isteyen kişi bize başvurur, kendisine eğer muhalefet şerhi dosyamızda mevcutsa gösteririz".

Şimdi, Mustafa Başoğlu YHK Başkanlığı'na başvurarak, muhalefet şerhinin tekrar düzenlenecek karar metnine yazılmasını ve dağıtım yapılan yerlere gönderilmesini istiyor. Aksi halde eksikliğin giderilmesi için yasal yollara başvuracağını belirtiyor...□

BİR KARAR

Kız öğrenciler dışarı!

SERPİL BİLDİRİCİ

YÖK'ün daha doğru bir deyişle İhsan Bey'in son kararlarından biri:

"İlahiyat Fakültesi'ne kız öğrenci alınmayacak."

"Peki ama durup dururken bu kararın sebeb-i hikmet-i nedir" diyenler için gerekçesi de:

"Bu fakülteden mezun olan kızlar, sonunda işsiz kalıyor..."

"Mezun olunca işsiz kalan sadece İlahiyat Fakültesi'nden mezun olanlar mı" diye soruyor Refah Partisi Genel Sekreteri Ahmet Nedim Çetin de. Ve ekliyor:

"Hanım kardeşlerimizin toplum hayatında çok anlamlı ve etkili görevler alacağına ve başarılı olacaklarına inanıyoruz. Bu karar, insan haklarına ve kadın-erkek eşitliği fikrine tam anlamıyla aykırıdır. İnsan haklarının bu kadar pervasızca çiğnendiği bir dönem daha olmamıştır. YÖK'ün bilmesi gerekir ki, İlahiyat'ta eğitim görmüş hanımlarımız, Diyanet İşleri'nde ve Milli Eğitim Bakanlığı'nda görev alabilirler. Devlet, din dersi eğitimini zorunlu kılmıştır. Ayrıca Diyanet İşleri'nde görev yapacak 4 bin kadar bayana ihtiyaç vardır. Kararın art niyetli ve kasıtlı olarak alındığı ortadadır. Bunun mücadelesini her zamanda ve zeminde yapacağız."

İhsan Doğramacı'nın YÖK'te ne kadar başarılı olduğunu bilemeyiz, ama siyasi partiler arasında "görüş birliği" sağlama konusunda son derece başarılı olduğu açık. Aldığı son karar sayesinde yine tüm partiler arasında "uyum" sağladı. Kız öğrencilerin İlahiyat'tan yasaklanması üzerine ANAP'lı Mustafa Taşar, "Madem ki bu memlekette demokrasi var, insan hakları beyannamesine saygı var, kadın-erkek eşitliği var, isteyen istediği okula girebilmeli" dedi.

İhsan Bey henüz "demokrasi" ve "insan hakları" gibi meselelere bakmadığından, kararlarını verirken, bu tür ilkeleri gözetmesi de doğal olarak sözkonusu değil.

Artık kızlara İlahiyet Fakültesi yasak

İhsan Doğramacı

SODEP Genel Başkan Yardımcısı Türkân Akyol da, "kararın" bir başka yönüne değinerek "YÖK'ün çelişkisini" vurguladı:

"İlahiyat Fakülteleri, en üst düzeyde ve çağdaş din eğitimi yermek, dinin ve dinlerin felsefesini öğretmek, çağdaş din bilimcileri yetiştirmek amacıyla kurulmuş yükseköğretim kurumlarıdır. Bu üst düzey kurumlarına kız öğrenciler alınması yasaklanıyor ama, günümüzün laik Türkiye Cumhuriyeti'nde denetimsiz ve kontrolsüz yüzlerce Kur'an kursunda küçük çocuklarımız, daha okuma-yazma öğrenmeden bağnaz bir din eğitimi görüyorlar. Ayrıca hangi öğretim programı ve hangi eğiticilerle eğitiminin yürütüldüğü bilinmeyen yüzlerce imam hatip lisesine kız öğrenciler devam ediyor. Bu talihsiz çelişkinin mantığını anlamak mümkün değildir."

İhsan Doğramacı'nın ne yapmaya çalıştığını Doğru Yol Partisi adına konuşan Mehmet Gölhan da anlamış değil. "Devlet diğer fakültelerden mezun olanlara iş garantisi vermeye mi başladı" diye soruyor, "Okullarda ne zamandan beri kız-erkek ayrımı yapılmaya başlandı" diye soruyor. Tabiî ki, bu soruların cevabını vermeye yetkili tek merci Sayın Doğramacı. İlahiyat Fakültesi dekanının bile karardan ve niye alındığından haberi yok. Dekan Talat Koçyiğit, "kendisine kararın tebliğ edilip edilmediğini" sorduğumuzda, "böyle şeyleri bilmeleri gerekmediğini söylüyor." Ve karar konusunda herhangi bir gazete okurundan daha fazla bilgisi olmadığını ekliyor. Koçyiğit'e göre:

"Bu kararın İlahiyat Fakültesi'ndekilerle bir ilgisi yok. Kendisinin bu konuda bilgisi de yok. Zaten olması mümkün değil, gerekmiyor da. Öğrencilerle ilgilenen ve muhatap olan Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi var, YÖK var." Koçyiğit devam ediyor:

"Eğer gazetedeki bu haber çıkmasaydı, öğrencilerin kayıt zamanı gelince, biz gönderilen listelere bakıp, bu sene okulu hiç kız öğrenci kazanamamış derdik. Gelenleri kaydederdik. Şu ana kadar bana gelen yazılı veya sözlü bir bilgi yok. Ben de gazete okuyan herhangi biri kadar haberdarım bu konudan."

Sayın Doğramacı'nın bu kararı herkes için "mazur" gösterecek bir gerekçesi olmalı. Yoksa durup dururken, şimşekleri yeniden üzerine niye çeksin? Belki de kararın nedeni, "ünlü kılık kıyafet yönetmeliği"nin İlahiyat Fakültesi'nde bir türlü uygulanamamasıdır. Yani "disiplin".□

TRT'de operasyon

CAN KOZANOĞLU

Bir **Yeşilay Haftası**'nı daha geride bıraktık. Hafta boyunca düzenlenen çeşitli toplantılarda içkinin zararları anlatıldı, binlerce kişinin bu öldürücü alışkanlıktan vazgeçmesi sağlandı. TRT de, radyoda ve televizyonda aynı mesajı veren yayınlar yaparak halkı uyardı.

İnanç Dünyası doğal olarak bu tür yayınların başında yer aldı. Düzenlenen mini açık oturumda içkinin katresinin haram olduğu belirtildi, içenleri pek hayırlı bir geleceğin beklemediği vurgulandı.

Okul öncesi çocuklar için hazırlanan **Uykudan Önce** programında ise "Aliş ile Zeynep" seyircilere alkol almamalarını öğütlediler. (Lafı gelmişken söyleyelim. Bu program daha erken yayınlanamaz mı? Anaokulundan dönen çocuklar o saatte şişeyi yarılamış oluyorlar ve dumanlı kafayla verilen öğütleri anlayamıyorlar. Yayın saati aynı kalsa bile programın adı gerçeğe uyması için **Sızmadan Önce** olarak değiştirilemez mi?)

Bu arada çarpıcı ara anonsları da ihmal edilmedi. **İçki her türlü kötülüğün kaynağıdır** biçimindeki anons gerçekten etkileyiciydi. Dallas'da J.R.'ın, Şahin Tepesi'-

ndeki Angela'nın niçin viski bardaklarını ellerinden düşürmedikleri, bu kadar kötülüğü nasıl yaratabildikleri de böylece ortaya çıkmış oldu.

TV'de Yerli Sinema için haftanın anlam ve önemine uygun bir film olan **Üvey Ana** seçilmişti. Son sahnede ümitsiz bir alkol komaşı vakası olarak hastaneye getirilen Lale'nin (alkol komasında olmasına rağmen) çevresindekilere duygulu sözler söyleyerek ölmesi ekran başındaki milyonları alkole karşı bir kez daha uyardı. Ne de olsa Türk filmi işte, saçma yönleri de vardı. Her türlü kötülüğün kaynağından bu kadar çok içen bir insan hiç son nefesinde bile üvey kızını düşünecek kadar iyi olabilir mi? Normalde üvey kızını geneleve satması, aldığı parayı kumarda kaybetmesi, ayrıca çeşitli cinayet, gasp ve hırsızlık olaylarına karışması gerekirdi.

Her kadeh mezara doğru atılan bir adımdır. Bu da Yeşilay Haftası'nın ara anonslarından biriydi ve deneylerle kanıtlanmış bir gerçeği yansıtıyordu. Bazı tıp uzmanları, istedikleri kadar belirli bir miktarın pek zararlı olmadığını iddia etsinler, bir kadehin stresli anlardaki yararından bahsetsinler, işin aslı TRT'nin belirttiği gibi. Birkaç yudum bile içtiniz mi yandınız. Allahtan her kadehte mezara yaklaşılıyor da, her türlü kötülüğü yapanlar çabucak ölüveriyor. Fakat yine de insan korkuyor. Hele içki tüketimimizin giderek arttığını düşündükçe... Ya zamanla caddeler ellerindeki kadehlerle bir yandan toplu mezarlara koşan, diğer yandan olmadık kötülükler yapan insanlarla dolarsa...

Hazır konu açılmışken TRT yöneticilerini de uyaralım. Bazı yapımcılar ve ara anonslarını hazırlayanlar mesaiye alkollü geliyor olmasınlar. Her türlü kötülük alkolden kaynaklandığına göre... Çünkü bazı yayınları mezara doğru yapılan uçak yolculukları olarak nitelendirenler var. □

Yanlışlık nerede?

Kasım seçimleri Türkiye'de siyasî hayata yeni bir gelenek getirdi: kamuoyu araştırmaları. Genel ve yerel seçimler öncesi yapılan bütün kamuoyu araştırmaları aşağı yukarı yakın sonuçlara ulaşarak güvenilirliklerini ispat ettiler. Çeşitli gazeteler bu tür araştırmaları yine doğrudan siyaset ve siyasî partilerle ilgili konularda sürdürüyorlar. 6 Kasım seçimlerinin yıldönümü nedeniyle Özal iktidarına halkın desteğinin sürüp sürmediğini araştıran benzerlerinden sonra diğer bir kamuoyu araştırmasının sonuçları da geçtiğimiz günlerde **Tercüman** gazetesinde yayınlandı. Ancak bu araştırma bir eğilimi ortaya çıkarmaktan çok, belli bir eğilimi **belirleme** amacına yönelik bir içerik taşıyordu.

Kamuoyu araştırmalarının son örneği de günün popüler partisi MDP ile ilgili. MDP'ye oy veren, Sunalp Paşa'nın değişiyle **sorumluluğunu taşıdığı** 4 milyon seçmenin partiye olan sadakâtını ölçmeyi amaçlıyor THA'nın yaptığı bu kamuoyu araştırması, 67 ilde MDP'ye oy veren 17.300 seçmen üzerinde yapılan bu araştırmanın sonuçları MDP'den çok, diğer sağ partileri ilgilendiriyor. Ardı arkası kesilmeyen istifalarla sarsılan MDP'nin hali pür melalinin pek parlak olmadığı bu sonuçlarla da doğrulanıyor. Araştırmaya cevap veren 17.300 seçmenin yüzde 36.4'ü MDP'ye olan sadakâtlerine devam ettirdiklerini ifade ederken, yüzde 37'si partilerini değiştirme kararında olduklarını, yüzde 26.6'sı ise kararlarını ancak sandık başında verebileceklerini, yani kararsız olduklarını söylüyorlar. MDP'ye oy vermemekte kararlı olanlara, kararsız olanları da eklersek ortaya MDP'yi düşündürmekten öte ürkütecek bir tablo ortaya çıkar. Başka bir ifade ile, Sunalp Paşa'nın kendisine hâlâ güvendiğini ve inandığını iddia ettiği tabanın yüzde 63.6'sı artık bu duyguları beslemiyor. □

Kadın Çevresi kutladı

Kadınlar Günü 9 Mart Cumartesi günü Kadın Çevresi lokalinde yapılan bir toplantıyla kutlandı. Her ayın son çarşambaları dışında erkeklere kapalı olan lokale Kadınlar Günü münasebetiyle erkekler de girebildi.

Elli kadar üyesi olan Kadın Çevresi'nde yüz kadar kutlayıcı olmasına rağmen balonlarla süslü salonda "cinsine ihanet eden" erkek sayısı oldukça azdı. Bu azlığı etkileyen en önemli sebeplerden biri de içeri girmek isteyen erkeklerin üyelerden birinin refakatinde gelmesi zorunluluğuydu. Önce "Greenham Peace" adlı İngiltere'de Cruise füzelerine karşı gösteri yapan kadınlarla ilgili belgesel bir film videoda gösterildi. Oldukça ilginç olan bu filmin gösterimi sırasında en çok ilgiyi erkekler aleyhinde söylenen sözler gördü. Örneğin gösterici kadınların "Burada erkekleri istemiyoruz, onlar evde çocuk baksın!" gibi sözleri geniş gülüşmelere sebep oldu.

Filmin ardından Mozaik grubunun konser verdiği kutlamada günün anlam ve önemine uygun olarak bol miktarda içki içildi (bu arada, Kadın Çevresi'nde içki fiyatlarının diğer barlara göre ucuz olduğunu, ama buna karşılık konulan içki miktarının oldukça az olduğunu da belirtelim). □

"DAĞARCIK"

Turgut Sunalp:

"Bu adamlar neyime itiraz ediyorlar"

• İlkokulda askerliğe başlamıştım. İyi disiplin almıştım. Ondan sonra annemin babamın yardımıyla da biraz akıllı bir insan olarak doğmuştum.

• **Kendimi devamlı memlekete adadım.**

• Dikkatli bir insan beş yıl süreyle bir bankanın yönetim toplantılarına katılırsa bankacılığı anlayabilir.

• **Bankanın inşaat meseleleri vardır. Askerlikten kalan şeylerimle onları da gayet iyi biliyordum.**

• Hizmetten kaçan bir insan değilim.

• **Benim icazetim vardı da, Sayın Turgut Özal'ın icazeti yok muydu yani?**

• Sayın Cumhurbaşkanı, benim 40 yıllık arkadaşımdır. Benim karakterimi iyi bilir, ayrıca almış olduğu bir hizmeti yasalara göre yürütür.

• **Benim iktidara gelme planım vardı ve hepsi de Sayın Cumhurbaşkanı'na arzedildi.**

• Demokrasiye haddinden fazla inanmış ve imkân nispetinde sivilize edilmiş bir insan olduğumu gayet tabiî, bu zevat da bilmekteydi.

• **Ben partiyi kurmaya karar verdiğim zaman benimle aynı fikirde olan gazeteciler vardı. Benim kendilerinin aleti olmayacağımı kısa zamanda anladılar.**

• Benim yüzümün duruşu, affedersiniz bazılarına Tanrı'nın hediye ettiği pişmiş kelle tipinde değilim.

• **Yetişmem itibarıyla birisiyle konuşurken kendimi çok konsantre ederim.**

• Espriyi çok severim. Hatta ben espri yaparken, karşımdakinin de bana şaka yapmasını arzu eden tiplerdenim. Tek taraflı değilim. Yani "One Way" değilim. Ama espriyi herkes anlayamaz.

• **Mesela ben ordunun orgeneraliyim. Ben sıkıyönetim komutanlığı yapmışım. Benim yarı boyumda, yarı kilomda bir gazeteci oğlan peşimden takır takır koşarak geliyor.**

• Bir orgeneral polis çağırmaz kardeşim. Çağırırsa asker çağırır... Asker çağırıncaya kadar da kendisi yeter zaten.

• **Şimdi seçim olsa 6 Kasım seçimlerinden daha fazla oy alırım. Yalnız arabalarımı meydana çıkarmak, seçim propagandamı yapmak ve cebime de 200 milyon lira koymak şartıyla.**

• Ben solcu değilim. Komünist hiç değilim.

• **Moskova'da gayet sıkı tetkiklerim vardır. Nedir, ne yapıyorlar, ne ediyorlar diye...**

• Fakat ben komşusu olduğum için, bana göre tehlikelerin en büyüğü komünizmdir.

Turgut Sunalp'in hayat-ı askeriyesi

• **Bir mihrak MDP'yle halen feci bir şekilde oynamaktadır.**

• Ben düşmana doğru taarruz ediyorsam, birinci hatta kaç birliğim olduğunu düşmana bildirecek birine anlatamam. Şimdi burada o sizsiniz. Düşman değil de gazetecisiniz. Siz yazınca düşman öğrenecektir. Onun için kusura bakmayın, biliyorum o mihrakı, ama söyleyemem.

• **Geçmişe ait özel hayatım fevkalade parlaktı. Geçmişte haftada üç dört gece Sheraton'da, Hilton'da şurada burada yemeğe, partilere çıkardım. Aranan bir adamdım.**

• Subayları bile zorla eğlendirirdim.

• Şahsiyetime, ahlâkıma Türkiye'de laf söyleyecek kimse yoktur.

• **Vetolardan sonra ben ve partimin bazı yöneticileri ile mensupları, iktidara gelemeyeceğimizi anlamıştık. Fakat renk vermiyor, hatta birbirimize dahi söyleyemiyorduk.**

• Benden ayrılanlar, benim arkadaşım değildir.

• **Oturmuşlar askerce bir plan yapalım demişler, adını da "G" günü koymuşlar. Onlara göre "G" günü büyük tarihî randevuymuş. Oysa bizde "G" günü taarruz günüdür.**

• Ben baba adamım, halk içinde dürüst adam, erkek adam diyorlar benim için.

• **Kardeşim, saçlı sakallı adamlar askercilik oynuyorlar çocuklar gibi.**

• Eğlenceden eksik kalacağız! Genç kalamayacağız! Yahu ben iki akademi bitirmişim, ordu kurmuşum, bunlar karşımda askercilik oynuyorlar. Efendim genel başkanı beğenmiyorlarmış. Çıkın halka sorun... beğeniyorlar mı, beğenmiyorlar mı? Her gün yüzlerce mektup alıyorum. Ben, iki yıl öncesine göre gelişmiş bir genel başkanım.

• **Benim gibi demokratla tartışmadıklarına göre, maksatlı bir düşünceleri var demektir?**

• Bu adamlar neyime itiraz ediyorlar?

ANAP Parti mi?

AYDIN KÖYMEN

Dilimize Fransızca'dan girmiş olan "parti" kelimesi, birtakım insanların belirli sorunlar karşısında başkalarından ayrılışını ifade eder. Parti, en geniş anlamıyla, bakış açısı, teşhis ve eylemde birlik olan kimselerin meydana getirdiği topluluktur. Kelime bu geniş anlamında kullanıldığında, toplum yaşamında ayrılık ve çatışma konusu olan her sorun ve/veya durum etrafında partilerin oluşabileceğini söylemek yanlış olmaz. Örneğin, bir meslek birliği, bir dinî mezhep veya tarikat da, bir ayrılmayı, bir görüş ve eylem birliğini ifade ettiklerinden, "parti" olarak adlandırılabilirler.

Türkçe'de parti kelimesi, daha çok ve hattâ ancak "siyasî parti" için kullanılır. Ve bu kullanılış biçimiyle kelime artık sadece bir fikir birliğini, rasyonel bir anlaşmayı, eylem beraberliğini ifade etmenin ötesinde bir irade birliğini de içerir. Başkalarından ayrı, fakat birbirine benzer belirli kanılar taşıyan kimseler arasında, iktidarı elde etmeye yönelik bir irade birliği... Evet, siyasî parti siyasî iktidar amacı güder. Siyasî iktidar amacı gütmeyen veya güdemeyen parti, gerçek anlamda bir parti olarak nitelendirilemez. Parti, iktidarı etkileme amacıyla değil, ama esas olarak iktidarı ele geçirme amacıyla kurulur. Partiyi meslek birliklerinden, dinî mezheplerden, derneklerden ayıran temel farklılık da budur. Parti, kendine rakip ayrılıklara üstün gelmeyi güden bir çatışma grubudur.

Acaba iktidarı amaçlayan, rakip ayrılıklara üstün gelmeyi amaçlayan her topluluğu parti olarak nitelendirmek mümkün mü? Örneğin, Osmanlı'daki taht kavgalarına taraf olan şehzadeler etrafındaki gruplaşmaları parti olarak kabul edebilir miyiz?

Soruların cevabı

Bu soruların tek bir cevabı var; o da "hayır". Çünkü çağdaş anlamda parti, demokrasinin oluşumu ile birlikte ortaya çıkmıştır. Modern partiler, ülkeleri mutlak kudret ve iradeleriyle kendi bildiği gibi yöneten monarşilerin yetkilerinin sınırlandırılması girişimleri ile birlikte ve halk egemenliği fikrinin kabul ettirilmesi ile doğmuşlardır. Modern partiler, seçimlerle veya başka bir yoldan ama mutlaka halk desteği edinme kaygısı taşırlar. Dolayısıyla, Osmanlı'da olduğu gibi, doğrudan doğruya kuvvet kullanarak veya hile ve entrika ile karşı tarafı ezmeyi, böylece iktidarı ele geçirmeyi amaçlayan gruplaşmalara parti denemez. Sadece kaba kuvvet yoluyla iktidarı amaçlayan gruplaşmalara, siyasî literatürde verilen isim çete, klik, cuntadır.

Modern partinin bir diğer özelliği de siyasî mücadeleyi gayrı şahsî bir biçime sokan bir mekanizmaya sahip olmasıdır. Parti, toplumsal hareketliliğin ve ona bağlı olarak halkın siyasete katılımının bir aracıdır. İşte parti, esas olarak bu niteliği dolayısıyla çetelerden, kliklerden, cuntalardan ayrılır. Çünkü bunların hepsinde siyasî mücadele bir şef ya da şefler grubu etrafında biçimlenir ve istenmese bile kişiselleşir. Tarih,siyasî parti adı altında ortaya çıkan ama aslında bir şef etrafında oluşmuş muazzam bir gangster örgütünden pek farkı olmayan "parti" (Nazi Partisi gibi) örnekleriyle doludur.

Siyasî iktidarı amaçlayan parti, her şeyden önce bir siyasî projeye, programa sahip olmak zorunluğundadır. Siyasî hegemonya alanını açık seçik belirlemeyen, bu alan içinde öngördüğü katılım mekanizmalarını tanımlamayan, yandaşlarının, kendisini destekleyenlerin siyasî mobilizasyonunu gerçekleştiremeyen bir örgütlenme, parti olmanın asgari koşullarını gerçekleştirememiş demektir. Şüphesiz demokrasilerde çok sınırlı amaçlarla parti kurmayı engelleyen bir kural yoktur. Ama örneğin, enflasyon hızını aşağıya çekmek vb. gibi sınırlı amaçlarla veya salt iktisadî ve teknik projelerle halkın önüne çıkan partilerin parti olamayacakları, iktidarı elde etseler bile siyasî iktidar olamayacakları bir gerçektir. Kendilerini iktidar yapan konjonktürde ufacık bir değişiklik olduğu takdirde bu partilerin iktidarları ile beraber iskambilden yapılmış şatolar gibi çökmeleri kaçınılmazdır.

"Malûmu ilam etmek" ya da "bir soru"

Partiler, siyasî bir davaya inanmış "siyasî heyetler" tarafından kurulur. Zengin, çok sayıda siyasî kadrolara sahip olan partiler, diğerlerine oranla büyük bir avantajla yola çıkmış olurlar. Teknik, "iş bitirici" kadroları ne kadar çok olursa olsun, siyasî bir dava etrafında bütünleşmiş kadrolara sahip olmayan partiler, er ya da geç çözülmeye, parçalanmaya, bölünmeye mahkûmdurlar. İktidar olmaları nedeniyle bölünüp parçalanmasalar bile bu tür partilerin, siyaset üretememekten dolayı çıkmaza girdikleri çok görülmüştür.

Okuyucunun da kolayca göreceği gibi, bu yazı başından bu yana "mâlumu ilam etmekten" başka hiçbir özellik taşımıyor. Niye mi yazıldı. Söyleyeyim. Son zamanlarda "ANAP Parti mi?" biçimindeki bir soru, kafama çok takılır oldu da ondan...

Lütfen gürültüyü keselim

SERPİL BİLDİRİCİ

Özal çiftinin eliyle başgöz ettiği Gülten Berk, Arı Sineması'nın merdivenlerini, biraz telaşlı, biraz da sinirli bir havada hızla çıkıyordu. Merdivenlerde karşılaştığı genç bir milletvekilinin, "durum nasıl abla" sorusuna, endişeyle "kötü, böyle şey olmaz" karşılığını verdi.

Bu sırada, salonda ANAP Ankara il eski başkanı Mehmet Demirel, Gülten Hanım gibi sinirli ve telaşlı bir kalabalığa "faaliyetler" konusunda uzun uzun bilgi vermekle meşguldü. Ancak Demirel'in konuşması kalabalığın gürültüsü içinde kaybolup gidiyordu. Kimsenin faaliyet raporuna aldırdığı yoktu. Hemen herkes kapıyı kolluyordu. Nihayet beklenen adam geldi ve "Başkan Karabay" sloganı Demirel'i kısa bir süre için susturdu. Taşar-Şıvgın ekibinin Ankara İl Başkanı adayı Oğuz Karabay, yandaşlarını selamladı ve salondaki yerini aldı.

Demirel, faaliyet raporunu okumaya devam ediyordu ki, bu defa da Özal çifti -ilk kez Başbakanlık Konutu şurekasıyla birlikte- ANAP Ankara İl Kongresi'ne katıldı. Başbakan Özal, bir süre kongre divanına başkanlık ettikten sonra, oldukça uzun süren konuşmasına başladı. Başladı ama, kalabalığın susmaya pek niyeti yoktu. Ve yine ilk kez genel başkanları Ankaralı ANAP'lıları uyardı:

"Lütfen gürültüyü keselim."

Konuşmasına Osmanlı tarihi ile başlayan Özal, ANAP'ın ilkelerini anlatırken, sosyal adaletçiliklerinin sosyalistlikle bir ilgisi olmadığını da açıkladı:

"Biz sağlam sosyal adaletçiyiz, ama sosyal adaletçi demek sosyalist demek değildir. Biz milliyetçi, muhafazakâr bir partiyiz, çünkü milletimiz de böyledir. Milletimizin geleneğinde sosyal adalet ilkesi vardır. Biz bu geleneğe de sahip çıkıyoruz."

Başbakan Özal'ın bu sözleri salondaki bir grup arasında doğal olarak, "acaba ANAP'ın sosyalist olduğu gibi bir şüpheye kapılan partililer mi var?" biçiminde bir soruya yol açtı.

ANAP Genel Başkanı konuşmaya devam ediyordu. Ve giderek sertleşiyordu. Konuşmasının sonuna doğru, bir gün önce İzmir'de meydana gelen olayları açıklamaya başlayınca, sözleri üzerindeki hâkimiyetini büyük ölçüde yitirdi.

Başbakan:

"Şimdi, genel başkanın gösterdiği adaya karşı aday çıkarılır ve bazı delegeler de bu adaya oy verirse, ben bu duruma müdahale etmekten imtina etmem. Bunu bir demokrasi meselesi gibi göstermek isteyenler çıkabilir. İsteyen istediğini söylesin. Ben genel başkan olarak partime canım gibi bakarım."

Bu sözlerin ardından, "Ankara'da da eski hizip çekişmelerini hatırlatan sert tartışmalar çıkacağı konusunda ciddi endişeler taşıdığı için" bir aday önerdiğini belirtti, adayını açıkladı ve adayının niye Rıfat Diker olduğunu anlatmaya başladı ki, salondan bir ses yükseldi:

"Sizin adayın kapısı da Mehmet Demirel gibi bize açık olacak mı?"

Özal, bu soruya şaşkın bir biçimde:

"Ben sizlere yanlış adam tavsiye etmem" cevabını verdi.

ANAP'ı bugüne kadar adeta bir "şirket" gibi ve kapalı kapılar ardında yöneten Özal'ın konuşmasının salondaki delegeler üzerinde yarattığı şaşkınlık çabuk bitti. Başbakan kürsüden inip, adaylıktan çekilmelerini "istediği" Mehmet Demirel ve Oğuz Karabay ile adayı Rıfat Diker arasında "demokrasisinin" bir görüntüsünü oluşturmak üzere poz verirken, kongrenin misafirleri slogan atıyordu:

— En büyük başkan Atılgan, başka büyük yok.

— Milliyetçi Mehmet.

— Milliyetçi Taşar.

Atılgan'ın yandaşları

ANAP Ankara İl Kongresi'nde, Başbakan'ın bile yaratamadığı şaşkınlığı Altındağ Belediye Başkanı Muzaffer Atılgan'ı "en büyük başkan" ilân eden slogan yarattı. Arı Sineması'nın localarını dolduran başörtülü, şalvarlı Altındağlı kadınlar, sebeb-i hikmeti delegeler tarafından bir türlü anlaşılamayan coşkulu sloganları ile kongrenin en ilgi çekici grubunu oluşturdu. Bu arada, Muzaffer Atılgan sadece tebessüm etmekle yetiniyordu.

ANAP Genel Başkanı Turgut Özal'ın konuşmasını bitirmesinden sonra başlayan slogan kavgası, o, salonu terkedince, daha önce birçok kongrede görüldüğü üzere yumruklaşmaya dönüştü. Ve Taşar, sahnenin gerisinde, kuytu köşedeki yerinden kavgayı yatıştırmak için kalkmak zorunda kaldı.

ANAP Ankara İl Kongresi'nin en ilgi çekici olaylarından biri de hiç kuşkusuz genel merkezdeki üç adamın, Taşar'ın, Şıvgın'ın ve Keçeciler'in sessiz sedasız oturmalarıydı. O kadar ki, katıldığı hemen her kongrede, genel başkanını kürsüde konuşarak karşılayan Taşar, bu defa neredeyse görünmemek için özel bir gayret sarfediyordu. Adeta, ANAP için belki de bir karar sürecini başlatan kongreyi uzaktan seyretmekle yetinmek istiyordu. □

Ankara ANAP İl Kongresi'nde susturulmaya çalışılan bir delege

DYP: Demokrasi mi, ekonomi mi?

MEHMET ŞENOL

Elmadağ, Altındağ, Yenimahalle, Keçiören, Mamak, Sincan... Yerel seçimlerin üçüncü partisi Doğru Yol, 14 Mayıs'ta yapılacak büyük kongre öncesi, sürdürdüğü misyon'unu seçimle gelmiş yöneticilerin eline bırakıyor. Özellikle meclisteki partilerin kongrelerini bir an önce gerçekleştirmek konusundaki isteksizliklerine bakılacak olursa, DYP bu konuda oldukça önde gidiyor. Her hafta yurdun çeşitli yerlerinde yapılan kongrelerin sayısı 30-40'ları buluyor. İlçe kongreleri diğer partilerin kongrelerine kıyasla oldukça sakin, kavgasız gürültüsüz. Seçimlere her zaman tek liste giriyor ve delegelerin oybirliğiyle kazanıyor.

İlçe kongreleri ile birlikte Doğru Yol Partisi'nin önümüzdeki günlerde izleyeceği strateji de yavaş yavaş aydınlığa kavuşuyor. Ancak kongreler boyunca delegelerin yaptığı konuşmalarla kongreleri bir saatliğine ziyaret edip, ortalığı heyecana boğan parti yöneticilerinin yaptıkları konuşmalarda bir ortak payda bulunuyorsa da, genellikle gündemdeki sorunların sıralanmasında farklılıklar ortaya çıkıyor. Kongrelere hâkim olan konuşma motifleri bu farklılıkları daha da belirginleştiriyor.

"Mağduriyet"

Partinin üstlendiği 'misyon'un eski savunucularının şimdi siyaset-dışı kalması ve genel seçimlere partinin katılamamış olması en çok mağduriyet motifi etrafından şekilleniyor. "Hürriyetçi demokrasi", "hâkimiyet milletindir", "adalet" gibi kavramlarla açıklanan bu motif, çoğunlukla üst kademe yöneticiler tarafından kullanılıyor. Kongreleri ziyaret eden yöneticiler, 1946 ruhunun anlamı ile başlayan konuşmalarını partinin iki yıllık "tüm engellere rağmen" başarılan gelişme çizgisini anlatarak sürdürüyorlar. Bunun bir tür **izah etme** ve -deyim yerindeyse- bilinçlendirme faaliyeti olduğu söylenebilir.

Mağduriyet motifini tamamlayan bir başka öge de DYP'nin "tek alternatif" olarak gösterilmesi. Yenimahalle ilçe kongresi sırasında "partimiz alternatif konusunda niye hiçbir şey söylemiyor" biçiminde bir yazılı soru yönetildi. Bu soruya divan başkanı "alternatif Doğru Yol'dur" diyerek cevap verdi. Gerçi bu cevap kimseyi tatmin etmedi ama sorudan kastedilen ekonomik "alternatif"in yerine parti yöneticileri zaten asıl "siyasî alternatif" olduklarını vurgulamayı yeğ tutuyorlar. Yıldırım Avcı'ya göre diğer partiler "karışık birer haritadır". Siyasî misyonları da **karışıktır** ya da **yoktur**. Doğru Yol Partisi işte bu açıdan, yani siyasî misyonun açıklığı ile, **tek alternatif**tir.

Kongrelerde hâkim olan **tek alternatif** olma iddiası dolaysız bir şekilde **geleceğin iktidarı** olması inancını da getiriyor beraberinde. İktidar olmaya hazırlandıklarını defalarca söyleyen parti yöneticileri, bazen **iktidar olmaları halinde** yapılacakları da söylüyorlar. Bunlardan bizce en ilginç olanı Turgut Toker'in Yenimahalle ilçe kongresi sırasında söyledikleri. **Toker** iktidar oldukları zaman "siyasî bir heyet halinde" olacaklarını vurguladıktan sonra şöyle diyor: "Evvela devletin çarkının işlemesini sağlayabilmek için bir **onarım devresi** uygulayacağız. Ancak onarım devresi bittikten sonradır ki atılımlarımıza, ülkeyi tekrar refaha kavuşturmaya girişebiliriz." Devlet çarkının onarıma tâbi tutulması konusunda akla "nasıl?" sorusu geliyor ama bu soruya cevap almak henüz mümkün değil.

Komünizm tehlikesi ve din DYP kongreleri boyunca en çok kullanılan motifler oldu. Konuşmacılar "Beyefendi"yi andıkları bölümler dışında en çok alkışı bu konulara değindikleri zaman aldılar.

24 Ocak Kararları ile başlayan ekonomik politikanın son bir yılda ortaya çıkan sonuçlarını en dolaysız yaşayan sıradan vatandaşı temsil eden delegelerin en çok kullandığı motif, zamlar ve ekonomi oluyor. Kongrelerde sözü alan tüm DYP "tabanı" zamları ön plana çıkarıyor, ondan yakınıyor. Delegelere göre, DYP'nin iktidara geldiği zaman yapacağı en önemli iş "zamları durdurmak" ve "ülkede refah ortamını yeniden sağlamak". Delegelere göre partinin, iktidarın **en büyük adayı** olmasının **en büyük nedeni** de bu. Ekonomik alternatif konusunda yöneticiler ise kesin konuşmuyorlar ya da konuşamıyorlar. Turgut Toker'in söylediği "Bizim ekonomik politikamız insanı ön plana çıkaracaktır" sözü, diğer partiler tarafından da sıkça kullanıldığı için pek ilgi toplamıyor. En açık sayılabilecek öneri Yıldırım Avcı'nın Altındağ ilçe kongresi sırasında söyledikleri olarak görülebilir belki: "Türkiye geçmiş hükümetlerin yaptığı hizmetlerle artık uçma noktasına gelmiştir." Ekonomide uçma, yani "take-off", DYP'nin 1950 ve 60'ların temel ekonomik motifi olan "büyüme ve kalkınma"yı ön plana çıkardığını, önümüzdeki günlerde de bu motifle "tabanı etkileyeceğini" umduğunu düşündürtüyor. Bu, aslında partiyi yakından izleyenlerin en çok merak ettikleri konulardan biri: DYP'nin seçim stratejisinin saptanması sırasında demokrasi mi ön plana çıkarılacak, yoksa ekonomi mi? Partinin ilçe kongreleri bu açıdan bir ipucu verir gibi oluyor. Çünkü DYP'nin yönetim kademelerindeki kişiler arasında demokrasi talebi aciliyetini korurken, kongreler sırasında yapılan konuşmalarda "ekonomik motif" bir anda ön plana çıkıyor. Nitekim geçtiğimiz günlerde **Tercüman** gazetesinin yaptığı araştırmada bu strateji tartışması şöyle belirdi: İl başkanları düzeyinde demokrasi ön plana çıkarken, tabanı daha dolaysız temsil ettiği söylenebilecek ilçe başkanlarının çoğunluğuna göre "ekonomi düzelirse demokrasi kökleşecek". İlçe kongrelerinde bu eğilime uygun bir seyir izleniyor. Delegeler "ekonomik sıkıntılarını" anlatırken, **sadece** üst düzey yöneticilerinin konuşmalarında "demokrasi"nin adı geçiyor. Kongrelere katılan DYP üyeleri arasında bu soruya cevap alabilmek için dolaştığımızda da aynı sonuç çıkıyor. Konuştuklarımızın tümü partisinden "zamların dondurulmasını", "pahalılık ve işsizliğin azaltılmasını" istiyor. Delegeler için "önce ekonomi, sonra demokrasi" gerekli ülkeye. İşte, demokrasi konusunda bilinçlendirme faaliyeti bu açıdan daha fazla önem kazanıyor. Çünkü delegeler arasında "önce ekonomi" denmesinin nedenini "demokrasi zaten rayına oturmuştur" diyerek izah edenler de çıkabiliyor.

Komünizm tehlikesi ve dinî motifler de kongreler boyunca bol bol kullanılıyor. "Beyefendi"nin anıldığı bölümler dışında en çok alkış bu konulara değinildiği zaman toplanıyor. "Bu kongre 1946 ruhunun aynı felsefesini taşıyor" diyerek konuşmasına başlayan genç ve hırslı delegeler, bekledikleri tepkiyi alamayınca konuyu değiştiriyor, ilgili ya da ilgisiz şunları yüksek tonda söylemeye başlıyor: "Ezan, Bayrak, Allah!", "Ağzı salyalı komünistlere artık DYP var deyin," , "Mukaddesatçı ve milliyetçi partimiz" vb. Bunların coşkulandırma motifi olarak kullanıldığı söylenebilir. İçeriklerinin bilerek doldurulmadığı, alabildiğine soyut bu "tehlikelerin" zihinlerde çalıştırdığı mekanizma, sonunda beklenen coşkuyu yaratıyor yaratmasına ama, daha önce öne çıkarılmış motiflerle de bir çelişki yaratıyor.

Altındağ ilçe kongresini ziyaret ederek bir konuşma yapan parti yöneticilerinden Mehmet Gölhan'ın konuşması sırasında meydana gelen ilginç diyalog, şimdiye kadar söylediklerimizi özetlemek için yeterli olur sanırız...

Mehmet Gölhan— Demokrasi mücadelesine inançla devam edecek dava arkadaşlarım... Nerde devletin sosyal yapısı? Yok!.. Bu hükümet...

Bir Kadın Delege— Beyefendi, Türkiye'de ilk defa verem hastanesi kuruldu... Bunlardan bahsedin beyefendi... Milletin açlıktan nefesi kokuyor... Lütfen bunlara değinin beyefendi...

Mehmet Gölhan— Ondan bahsediyorum işte... Bu hükümet ülkenin sosyal yapısını yıkmıştır...

Bir Başka Delege— Evlerimizi yıkıyorlar... Gecekondu tapuları meselesine değinin efendim...

Mehmet Gölhan— Gelir diliminin en üst yüzde yirmisi arkadaşlarım... Milli gelirin yüzde ellisinden fazlasını almaktadır. Böyle şey olmaz...

...

Delege— Ah başkanım... Keşke şu tapu meselesine değinseydiniz. Evlerimizi yıkıyorlar yahu!.. □

"Karargah" formül arıyor

SERPİL BİLDİRİCİ

Milliyetçi Demokrasi Partisi'nin önce çekirdek kadrosunu, Sunalp Paşa'dan sonra ise muhalefet kanadını oluşturan partililer geçtiğimiz günlerde hep birlikte istifa ettiler. Bu karar alınmadan önce, "karargâh" adı verilen bir büroda uzun süre "topaç çevrildi":

— Toptan gidelim.

— Yok yok. Teker teker gidelim ki, konu uzun süre gündemde kalsın.

Tüm bu hesaplar, Sunalp'i "gitmeye" zorlayarak, MDP'nin hayatiyet kazanması için en önemli engeli aşmaya yönelikti. Ancak, Paşa'yı ne tek tek, ne de ikişer üçer gidenler, değil ikna etmek, etkilemeye bile yetmedi. O her istifadan sonra, "partisinin daha da güçlendiğini" iddia ediyordu. Böylece, partide ne kadar az kişi kalırsa, o kadar güç kazanmış olacaktı. Bu durumda, "MDP için yapılacak bir şey kalmamıştı." Ve güçlü bir sağ için "yeni bir yol" aranmalıydı.

MDP'nin büyük ölçüde Doğru Yol'a küskün eski parlamenterlerden oluşan muhalefet hareketi, bugünlerde sağda bütünleşmeyi ve gücü sağlayacak yeni bir "formül" peşinde. Bu formül, "dördüncü parti" olabilir. Ancak şu anda yeni partinin "çıkış yeri" konusunda bir netlik sağlanmış değil. MDP'nin kuruluş çalışmalarına katılan ve daha sonra yerini Turgut Sunalp'e bırakan Bülend Ulusu'nun bugünkü durumdan "pişmanlık duyduğu", parlamentodaki bağımsızlar çevresinde yeni bir parti oluşturabileceği söyleniyor. Bu arada, yine MDP muhalefetinin uzun süredir üçlü bir ekiple, İstanbul, Ege ve Ankara'da yürüttükleri "dördüncü parti" çalışmaları da sürüyor. Bu çalışmaların hızını kesen en önemli sorun,

Bülent Ulusu

Mehmet Yazar

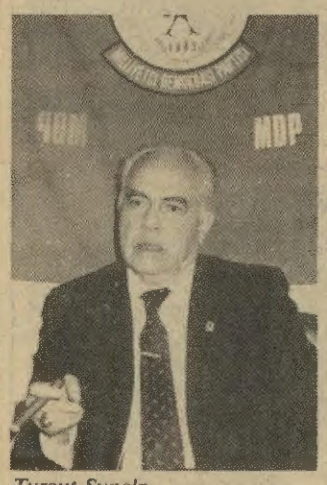

Turgut Sunalp

Hüsamettin Cindoruk

Kulislerde MDP'nin kuruluş çalışmalarına katılan ve sonra yerini Sunalpe bırakan Ulusu'nun, bugünkü durumdan pişmanlık duyduğu konuşuluyor.

genel başkan bulunamaması. Daha önce uzun bir süre Mehmet Yazar'ı genel başkanlığa ikna etmeye çalışan MDP muhalefeti, umudunu ünlü bir işadamına kaydırmış durumda. Çünkü:

"Mehmet Yazar'ın siyasete soyunmaya cesareti yok, oysa bu iş cesaret işidir."

Oluşan bir başka görüşe göre ise Yazar, bir süre daha Doğru Yol içindeki etkinliğini artırmaya uğraşarak, yeni parti için oturulacak masada pazarlık gücünü artırmaya çalışıyor."

Dördüncü partinin yeni genel başkan adayı da, ANAP'ı desteklediği için, bu aşamada böyle bir oluşum içine girmeye yanaşmıyor. İlk görüşmede, genel başkanlık önerisine, "bu iş için biraz erken" cevabını verdiği söyleniyor.

Güçlü sağ için formül koalisyon olabilir mi?

MDP'deki toplu istifa olayından sonra, beliren yeni bir "formül" daha sözkonusu. Sayıları giderek artan bağımsızlar, eğer yirmiye ulaşabilirlerse, parlamentoda etkili bir grup oluşturabilirler. Ve zaten uzunca bir süredir rahatsızlıklarını dile getiren ANAP'lı 15-20 milletvekili de istifa edince, iş bir koalisyon hükümeti kurmaya kalır. Ancak, 15-20 ANAP milletvekili istifa etmeye ikna edilebilir mi, ya da bu istifalardan sonra, iktidar partisi "koalisyon hükümeti" için eski MDP'lilerle aynı formülü benimser mi? Bu sorular henüz cevapsız.

Sağın güçlenmesi ve bütünleşmesi için "bulunan formüllerde" isminden hiç söz edilmeyen Doğru Yol Partisi'nin "yerini" sorduğumuz MDP'li bir eski parlamentere göre, böyle bir oluşum içinde DYP'den söz edilmesi mümkün değil. Çünkü, böyle bir oluşum içinde "hangi DYP"ye başvurulması gerektiği belli değil. "Tunalı Caddesi'ne açılan sokaktan idare edilen DYP mi, Cindoruk'un 'Perde arkasında ben varım' dediği DYP mi, Yazar'ın 'Yüzde 70 oyum var' dediği DYP mi, yoksa Avcı'nın genel başkanlık ettiği DYP mi muhatap alınacak birleşme görüşmelerine." Eski MDP'li yeni bağımsız hareket göre, şu anda "Türkiye'deki en zayıf ve bölük pörçük sağ parti Doğru Yol Partisi." Kaldı ki, "husumet üzerine kurulmuş bir parti" olduğundan "formüllere" yanaşması da beklenmiyor.

Evet, bunca belirsizlik arasında, belirginleşen tek görüş bu, MDP muhalefetinin "karargâhında." Ancak, DYP içinde yer alan ve gönüllü olan eski dostlara kapılar her zaman açık... □

İNSANAT BAHÇESİ

Sayın Başkan, Sayın Yargıçlar,

Barış 2 davasında 5-12 yıl arası ağır hapis cezasıyla yargılanan Vedat Türkali'nin 18 Şubat 1985'de yaptığı savunmasının özetini aşağıda yayınlıyoruz. Barış 2 Davası'nda yargılamalar 19 Kasım 1984'te başlamıştı. İstanbul Sıkıyönetim Savcısı Yılmaz Özyiğit tarafından hazırlanan 26 sayfalık iddianamede, soruşturmanın Barış 1 Davası'nın devamı olarak yapıldığı iddia edilmişti.

Barış 2 Davası

İddianamede yer alan, genel ve şahsımla ilgili suçlamalar inandırıcı dayanaklardan yoksundur.

11. sayfada, son fıkrada, "...bu derneğe üye olup derneğin illegal faaliyetler içerisinde olduğunu bildiği halde bu faaliyetlere iştirak edip Barış Komitesi'nin faaliyetleri durdurulunçaya kadar üyelik durumlarını devam ettiren şahısların suç işlediği kanaatine varıldığından..." deniyor.

Bu kanaate nasıl varılıyor?

Bu kanaate nasıl varıldığını bu iddianameden anlamak olanağı yok. Biz diyoruz ki, "illegal", yasadışı anlamına gelen bir sözcüktür. Toplumda yasaları koruyan kurumlar, sorumlular bulunduğuna göre, her an denetim altındaki açık, yasal örgütlerle değil, gizli yapılır illegal eylem. Bu yüzden de sözcük daha çok "gizli", "yeraltı" anlamına gelir. Oysa Barış Derneği yıllar boyu, açık etkinliklerle, her türden yasal işlemi yerine getirerek varolmuş bir kurumdur. Varolduğu sürede de hiçbir kovuşturmaya, soruşturmaya uğramamıştır.

...

Geçen duruşmalardan birinde Sayın Savcı, bu davanın açılmasının neden bugüne bırakıldığını açıklarken, Birinci Barış Davası'nın Yargıtay sonucunun beklendiğini, oradaki eğilime göre davayı açtıklarını söylediler. Böylece de davamızın, Birinci Barış Davası ile ayrılmaz bağını vurgulamış oldular.

...

Bizi suçlayan mantık şu: "...Faaliyet çok uzun bir zamana inhisar ettiğinden böyle bir faaliyet hakkında yapılacak adli soruşturma da tabiatı ile birtakım özellikler arzedecektir. Zira suç ani fiille işlenmiş bir suç değildir." (Birinci Barış Davası Kararı, sayfa 726.)

Daha önce de şöyle deniyor: "...Eklenmiş başka açıklamaların da yardımıyla şu anlama varmamız gerekiyor olmalı: Suç, bir ani olaydan kaynaklanmamış, uzunca bir süreç içinde oluşmuştur. Aksi durumda hemen akla gelebilecek "...devlet tarafından bir tuzak kurulması kesinlikle mevzuubahis değildir." (Aynı karar, aynı sayfa.)

Bu iddia temelinden sakattır. Bir derneğin faaliyetinden doğacak suç, kimyasal bir oluşum gibi, uzunca bir süreç içinde tamamlanmaz. Yoğurt mayalamak, sirke ya da şarap yapmak, turşu kurmak değildir ki bu, sonuca varmak, uzunca, belli bir süre beklemek koşuluna bağlı olsun. Derneğin faaliyetlerinin biçimleri bellidir... Toplantıları vardır, yayınları vardır, kongreleri vardır. Bunların hepsinde de suç işlenip işlenmediği anında saptanabilir. Öyle olduğuna inanıldığı içindir ki, bütün bu faaliyetler, iktidarlar tarafından günü gününe izlenir, gözetlenir, denetlenir. Yayınlar savcılığa gider, toplantılara hükümet komiserleri gönderilir, vb. Eğer bunlar vaktinde yapılmamışsa ağır bir ihmal suçudur. Eğer maksatlı biçimde görmezden gelinmişse vatandaşa tuzak hazırlamak gibi bir suç oluşmuş demektir; bu daha da ağırdır.

...

Kaldı ki, aynı mantık aynı yerde şu çelişkili saptamayı da yapmış: "...3.4.977-12.9.980 tarihleri arasındaki takriben üçbuçuk seneye inhisar etmekte olup, kuruluşunda aynı maksat ve faaliyetler içerisinde bulundukları faaliyet raporunda bizzat kendileri tarafından açıkça belirtilmektedir. Dolayısıyla Dernekler Kanunu'na göre yerine getirmiş oldukları birtakım şekil şartları sadece bu esas maksat ve faaliyetlere bir örtüden ibaret olup..." (Aynı karar, 725.)

Yani, daha kuruluşunda belliymiş bu derneğin suç işlediği. O halde?.. Savcılık nerdeymiş o günlerde?

İhmal suçu mu oluşmuştur, yoksa vatandaşa tuzak kurma suçu mu?

İkisi de değil! Bakın, iddianın mantığı ne diyor: "...TCK'nın devlet aleyhine işlenen cürümlere ilişkin maddelerinin işleyemez hale getirilmiş olması ve keza bu maddeleri işleyemez hâle getirecek olan ilerici dedikleri hâkim ve savcıların belli görevlerde kadrolaştırılmış, yerleştirilmiş olmasıdır." (Aynı dava dosyası, 727.) Neden buymuş... Böyle bir şeyin gerçekleşmesinde bir-iki yer yetmez; demek bütün Türkiye Adliyesi çapında oynanmış bu oyun!.. Suçlamanın sınırına bakınız!.. Bu ülkede, yüz elli yıldır yürütülen düşünce özgürlüğü mücadelesinin son halkalarından biridir bu dava. Bize göre olay da budur; Savcı'nın iddialarının altında yatan gerçek de budur. Türkiye'de her zaman, asıl suçluları görmeyip, suçsuzlara saldıracak, "Sokaklarda salkım salkım asılı adamlar görmek istiyorum" diyen Nurettin Aknoz paşaların hizmetindeki adliyeciler de olmuştur, bu sözü duyar duymaz istifa eden askerî hukukçular da. Genellikle iktidarlarla, vatan kaygısıyla bir şeyler düşünmek, yapmak isteyen kişilerin, aydınların arasında tarihimizden sürüp gelen bu mücadelede herkes, kendi kişiliğine uygun bulduğu yanda yerini almakta özgürdür. Bugün suçlandığımız, TCK'nın, her yana çekilebilir, baskı aracı maddeleri, 141. ve 142. maddeler de iktidarlara, yandaşlarına ölçüsüz olanaklar sağlamaktadır. Ancak, bir davanın mantığı kişisel suçlamayı aşar da, bütün bir devlet yapısına saldırı niteliğine dönüşürse, artık o, adaletin mantığı değil, bir karşı ihtilalin mantığıdır. O zaman da mahkeme ve muhakeme, kendi deyimleriyle, "şekil şartlarına riayet" biçimine dönüşür.

> ***Dernek bugün yeniden faaliyete geçse, hemen başvurup üyeliğimi yeniletirim. Bu bir inatlaşma, nispet verme değil, yurduma, halkıma olan sevgimin, bağlılığımın, bir yazar olarak tarihe karşı sorumluluğumun gereğidir.***

Savcının hakkımdaki iddiaları şunlar:

BARIŞ DERNEĞİ ÜYESİ OLMAK.

Evet, Barış Derneği üyesiyim. Bundan onur duyuyorum.

DERNEĞİN 3-4-5 NİSAN 1980 TARİHLERİNDE YAPILAN İKİNCİ GENEL KURUL TOPLANTISINA VE TOPLANTIDA ALINAN KARARLARA GENEL KURUL ÜYESİ OLARAK KATILMAK, ONUR KURULU ÜYELİĞİNE SEÇİLMEK.

O tarihlerde yapıldığını anımsadığım genel kurul toplantılarının bazılarında bulunduğum doğrudur. Hangi toplantılara katıldığımı, hangi kararların alınışında bulunduğumu anımsamıyorum. Bildiğim şey, bulunduğum hiçbir toplantıda suç niteliğinde bir karar alınmadığıdır. Barış Derneği'nin bulunamadığım hiçbir toplantısında da, o günkü yasalara göre, suç oluşturacak bir karar alındığına inanmıyorum. Dernek, yasalar çerçevesinde savaşa karşı çıkan, barışı savunan yasal bir kurumdur.

Onur Kurulu üyeliğime gelince, önce beni bu onura layık görenlere, sonra da bana bunu müjdeleyen Sayın Savcı'ya teşekkür ederim! Bu sevindirici haberi ilk kez Savcı'dan duyuyorum. Daha önce hiç kimse, hiçbir makam bu konuda bana hiçbir haber vermedi.

BARIŞ DERNEĞİ'Nİ TEMSİLEN YUNANİSTAN'A GİTMİŞ OLMAK.

Evet. Gittim. Bunun niye suç olduğunu da anlamış değilim. Anımsadığım kadarıyla, o dönemde Hükümet'in, Dışişleri'nin de haberli olduğu bir gidişti bu. Bu da doğaldı. Bir ülkenin, uluslararası toplantılarda, panellerde, seminerlerde, forumlarda, sempozyumlarda temsilciler bulundurup etkinlikler göstermesi ulusal çıkarları gereğidir. Siz gitmezseniz o toplantılar yapılmayacak değildir. Atina'daki de uluslararası önemde bir toplantıydı. Toplantının konusu olan, Akdeniz'de barışın savunulması, nükleer savaşa karşı önlem alınması, milletimizin, vatanımızın yaşamsal çıkarları açısından ağırlık taşıyan bir konuydu. Böyle bir toplantıya dernek üyesi olarak katılmasam, yurdunu seven, halkına borçlu bir yazar olarak katılmak isterdim.

AYRICA BARIŞ DERNEĞİ'NİN BİRÇOK TOPLANTILARINA KATILMIŞ, KONUŞMALAR YAPMIŞ, BU KONUŞMALARDA **KOMÜNİZM VE SOVYETİZM** PROPAGANDASI YAPMIŞ OLMAK.

Ben bu toplantılarda iki kez söz aldım. Birincisinde hazırlıksız, bir istek üzerine konuştum. Kısa bir konuşmaydı bu, yerini, zamanını da tam anımsayamıyorum. İkincisi UNESCO adına yapılan bir toplantıdaydı. Türkiye Yazarlar Sendikası adına bir bildiri okudum. Başka hiçbir yerde, hiçbir biçimde konuşma yapmadım.

Şimdi bir önemli noktaya değinelim. Sovyetizm propagandası ne demektir? Eğer barış isteklerinin, Sovyetler'in barış politikasına bir paralellik çizdiği söylenmek isteniyorsa, bu nasıl bir suçlama oluyor? Bir ülkenin çıkarları, tarihin şu ya da bu anında bir başka ülkenin çıkarlarıyla paralel olabilir. Buna sevinip yararlanmaktır akıllıca olan. Bu vatansever tutum, bu devletin kuruluşunda vardır ve böyle bir suçlama, bu devletin kurucularına saygısızlıktır en azından. Rus emperyalizmine hizmet gibi hiç de yakışık almayan sözler sarfederken sayın savcılık makamı, Ankara'nın Milli Kurtuluşçu vatanseverlerine bu yollu gerekçelerle idam fetvası veren Dürrizade'leri, Vahdettin'leri, Damat Ferit'leri, onların ihanetinden bu milletin çektiklerini unutmuş gibidir.

BARIŞ DERNEĞİ'NDEKİ ÜYELİK DURUMUNU DERNEK FAALİYETLERİNDEN MEN EDİLİNCEYE KADAR DEVAM ETTİRMİŞTİR, deniliyor.

Doğru. Ettirdim. Dernek bugün yeniden faaliyete geçse, hemen başvurup üyeliğimi yeniletirim. Bu bir inatlaşma, nispet verme değil, yurduma, halkıma olan sevgimin, bağlılığımın, bir yazar olarak tarihe karşı sorumluluğumun gereğidir. İnsanlık, tarihinin en tehlikeli dönemini yaşıyor. Yıllardan beri bütün dünyada, birçok bilim adamının, yazarın, çizerin, düşünürün, aydınların, giderek aklı başında askerlerin, Batılı birçok ünlü generalin uyarıda bulundukları bu tehlike konusunda şimdi bizde de yayınlar başladı. Bir suretini sunduğum Prof.Dr. Tolga Yarman'ın yazısı bu tehlikeyi şöyle özetliyor: "Sekiz dakika sürecek bir kıyamette, dünya nüfusunun % 60'ı hemen, geri kalanı da bir süre sonra donarak, acılar içinde yok olacaktır. Yeryüzünde depolanmış -20.000- nükleer silahtan yalnız iki yüzü dünyayı yok etmeye yetiyor."

Bilimsel bir saptamayla tehlikenin gerçek yüzü bu.

Dünyanın içinde kıvrandığı böyle bir dönemde, tarihten ibret almasını bilmeyen, insanın kıstırıldığı nükleer çıkmazın boyutlarını kavramakta yetersiz, dar görüşlü yöneticiler elinde olmak her millet için talihsizliktir. Asıl büyük tehlike de budur.

İçtenlikli, yurtsever kaygılarımızın mahkemenizce anlaşılacağına, gereği gibi değerlendirileceğine inanıyorum. Saygılarımla.

18 Şubat 1985
Abdülkadir PİRHASAN

HP Ankara milletvekili Seyfi Oktay, 28 Haziran 1984 günü, 1402 uyarınca görevlerine son verilen "sakıncalı ve hizmetleri yararlı olmayan topluluğun, toplumcu ve hümanist bir yaklaşımla sorunlarına çözüm aranması gerektiğini" söyleyince, oturum başkanı "Çok ilgisiz şeyler söylüyorsunuz" diyerek sözünü kesmişti.

Oysa 1402, toplumsal etkileri ve sonuçları bakımından binlerce insanın ilgisi dahilinde. "Sakıncalı ve hizmeti yararsız" görülerek işine son verilen çok sayıda kişi var. 1402'nin bu çok yaygın uygulamasının yanı sıra, sıkıyönetim komutanlıklarının yetkisi içindeki birçok idari işlem "mağduriyetlere" yol açıyor. Örneğin kısa bir süre önce bize ulaşan bir bilgiye göre, Artvinli bir sendikacı söz konusu yasa çerçevesinde bir işlemle Burdur'a zorunlu ikamete gönderildi.

1402 "yaşayan" bir yasa. 15 Mayıs 1971'de yürürlüğe girdikten sonra, 12 Eylül 1980'e kadar yalnızca bir tek değişiklik geçirmiş. 12 Eylül'den beri ise bu yasada tam 16 değişiklik yapıldı.

Şu anda da TBMM'nin gündeminde bir değişiklik önergesi var. HP Sinop Milletvekili Barış Can'ın teklifi, "yargı kararına dayanmayan idari işlemlerin hukuk devleti anlayışına getirdiği" olumsuz etkiyi gidermeye yönelik. Bu doğrultudaki talepler Seyfi Oktay'ın 9 ay önce gördüğü kadar sert bir tepkiyle karşılanmıyor. Bazı milletvekillerinin "bizim de tanıdığımız değerli arkadaşlar var bundan mağdur olan; kurunun yanında yaş da yanıyor" düşüncesiyle konuya daha hassasiyetle yaklaştıkları gözlemleniyor. Bu arada sıkıyönetim komutanlıkları bazı 1402'zedelerin "sakıncalılık" durumlarını kaldırıyorlar; özellikle Adana bölgesinde birçok kişinin görevlerine iade edildikleri biliniyor.

1402 etrafındaki bu görece canlı tartışma ortamı hiç kuşkusuz umut verici bir gelişme...

Haksız uygulamalar...

Hukuka bağlı ülkelerde, olağanüstü dönemlerde de hukukun temel ilkelerinin çiğnenmesi sözkonusu olamaz.

MÜNCİ KAPANİ (*)

Yürürlükteki Anayasa, 2. maddesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin niteliklerini sayarken, onun **"insan haklarına saygılı... demokratik... bir hukuk devleti"** olduğunu belirtmiştir. 1402 sayılı yasaya dayanılarak getirilen bazı uygulamaların Anayasa'da yer alan bu ilkelerle bağdaşması mümkün değildir. İnsan haklarına saygılı demokratik bir hukuk devletinde, hiçbir gerekçe gösterilmeksizin, açık bir suçlama yapılmaksızın, savunma alınmaksızın ve yargı denetiminden geçmeksizin bir kamu görevlisinin (özellikle bir üniversite öğretim üyesinin) görevine son verildiği şimdiye kadar görülmemiştir.

Bunun, sadece olağanüstü dönemlerde uygulanan bir sıkıyönetim hükmü olduğunu ileri sürmek durumu değiştirmez. Hukuka bağlı ülkelerde, olağanüstü dönemlerde de hukukun temel ilkelerinin çiğnenmesi sözkonusu olamaz. Bu dönemlerde alınan olağanüstü tedbirler, en azından, bu tedbirlerin alınmasını gerekli kılan durumla ve ona bağlı amaçla sınırlıdır. (Bu temel kural, altında Türkiye'nin de imzası bulunan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 15. maddesinde de açıkça yer almıştır.) Amaç eğer şiddet eylemlerini ve terörü önlemekse, tedbir ve işlemlerin de doğrudan doğruya buna yönelik olması ve sadece bu amaçla sınırlı olması gerekir. Bizde, bir kısım kamu görevlileriyle üniversite öğretim üyelerinin, şiddet ve terör eylemleriyle ne gibi bir ilişkisi olduğu açıklanmaksızın tepeden inme gerekçesiz kararlarla görevlerinden uzaklaştırılması, öngörülen amacın aşılması anlamını taşır. Belli bir uygarlık düzeyine ulaşmış olan toplumlarda bu tür işlemler, onlara hedef olan kişileri yaraladığı kadar, onların haklılığına inandırılmamış olan kamu vicdanını da yaralar.

Öte yandan, 1402 sayılı yasa ile -ve ona ek olarak YÖK kararlarıyla- öğretim üye ve yardımcılarının üniversitelerden uzaklaştırılması, Anayasa'ya girmiş olan başka bir ilkeyi, bilimsel özerklik ilkesini de zedelemiştir. Kim ne derse desin, görevden atılma tehdidi demoklesin kılıcı gibi üniversite mensuplarının başında asılı durduğu sürece bilimsel özerklikten söz etmek mümkün olamaz.

Bugünkü iktidardan demokrasiye geçiş yolunda inançlı bir atılım beklemek sanırım fazla iyimserlik olur. Ama en azından yapabilecekleri -ve yapmaları gereken- şey, hiç değilse yürürlükteki Anayasa'da yer alan ilkelere ters düşen uygulamaları (sonuçlarıyla birlikte) ortadan kaldırmak ve böylece bu ilkelere anlam ve geçerlik kazandırmaktır. Bu kadarı bile, kendilerinin bugüne kadarki en olumlu "icraatı" sayılmaya yeter. □

**Ank. Üniv. Hukuk Fakültesi Genel Kamu Hukuku Profesörü emekli öğretim üyesi.*

Nurkut İnan*'la 1402 uygulamaları

— Sayın İnan, doğrudan 1402 konusuna geçmeden önce sizden bir konuya açıklık getirmenizi isteyeceğim. Belki de sıkıyönetim bir olağanüstü dönem rejimi olduğundan, birçok insan sıkıyönetim idaresini varolan hukuk düzeninin üzerinde olarak görmekte. Ülkemizde demokrasinin kurumlaşabilmesinin önünde önemli bir engel olarak görülen bu düşünce biçimi, sizce nasıl yanlışlanabilir?

— Türkiye devleti Osmanlı idaresinin ortadan kalkmasından bu yana kendisini idare eden iktidarlar tarafından, istisnasız biçimde bir hukuk devleti olarak tanımlanmıştır. Sıkıyönetimin de bir hukuk devleti olan Türkiye'nin hukuk kuralları çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Bununla şunu vurgulamak istiyorum: Sıkıyönetim rejimi ile belirli kişilere ve özellikle sıkıyönetim komutanlarına verilen yetkinin çerçevesi ne kadar geniş olursa olsun, bu yetkiyi hiçbir zaman keyfi bir yetki olarak değerlendirmek mümkün değildir. Anayasamız da sıkıyönetimle doğrudan doğruya ilgili bir tek madde vardır. Sıkıyönetimin hangi koşullar altında ilân edileceğini, sıkıyönetim ilânında kimlerin yetkili olacağını düzenleyen 122. madde. Bu maddeden daha önemli olan, Anayasamızın 15. maddesidir. "Temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasının durdurulması" başlığı altındaki bu madde de savaş, seferberlik, sıkıyönetim ve olağanüstü hallerde temel hak ve hürriyetlerin nasıl kısıtlanacağı ve bazı hallerde nasıl durdurulacağı hükme bağlanmıştır. Bunun sınırlarını da yine 15. madde koymuş bulunmaktadır: "savaş hukukuna uygun fiiler sonucunda meydana gelen ölümler ile ölüm cezalarının infazı dışında kişinin yaşama hakkına, maddi varlığının bütünlüğüne dokunulamaz. İnsan düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz, bunlardan dolayı suçlanamaz, suç ve cezalar geçmişe yürütülemez, mahkeme kararıyla saptanıncaya kadar hiçbir kimse suçlu sayılamaz" demektedir.

— Bu konuya böylece açıklık getirdikten sonra, isterseniz, şimdi 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu'nun kamu görevlilerinin işine son verilmesiyle ilgili maddelerinin incelenmesine geçelim.

— Sıkıyönetim Kanunu'nun konumuzla ilgili maddesi, ikinci maddesidir. Sıkıyönetim Kanunu'nun bu maddesi yalnızca kamu görevlilerinin işine son verme yetkisiyle ilgili olmayıp, sıkıyönetim komutanına başka yetkiler de vermektedir. Kanunun bu maddesinde 30 Aralık 1982 tarihinde yapılmış olan bir değişiklikle, sıkıyönetim komutanlarına iki yetki daha tanınmıştır. Bu yetkilerden ikincisi oldukça ilginçtir. Kanundan aynen okuyayım: "Toplatılan haberleşme araçları ile yayınların müsaderesine karar verilmemekle birlikte, sıkıyönetim komutanlıklarınca sahiplerine iadesinde sakınca görülenlerin imhası için gerekli önlemleri almak." Bilindiği gibi, sıkıyönetim rejimi içinde dahi bir yayının toplatıldıktan sonra müsaderesine karar verilmesi için mahkeme kararı gerekir. Kanun, "müsaderesine karar verilmekle birlikte" dediğine göre, müsadere kararı alınmayan, yani mahkemece sakıncalı bulunmayan yayınlar sözkonusu edilmektedir. Ve kanuna göre mahkemece sakıncalı görülmeyen yayınlardan eğer sıkıyönetim kamutanı tarafından sakıncalı olanlar tespit edilirse, bunlar sahiplerine teslim edilmeyecek ve imha edilecektir. Kanun, bu yayınların hangi gerekçe ile imha edileceğini göstermemektedir. O halde bu sıkıyönetim kamutanının takdirine bırakılmış hususlardan biridir. Bu maddenin yürürlükle ilgili bölümü de çok ilginçtir. Çünkü yayınların imhasına karar verme yetkisini sıkıyönetim komutanlıklarına tanıyan madde 30 Aralık 1982'de yayınlanmış, ama kanundaki geçici bir madde ile 26 Aralık 1978 tarihinden itibaren geçerli kılınmıştır. Bu kanun yürürlüğe girdiğinde ben merak ettim, 26 Aralık 1978 tarihinin önemi nedir diye. Çünkü kanun bunu gün olarak belirlemiş. Ve şunu saptadım. 12 Eylül günü yürürlükte olan sıkıyönetim rejimi, 26 Aralık 1978 tarihinde ilân edilmişti. Yani kesintisiz sürdürülen sıkıyönetimin ilk ilân edildiği tarihe kadar, maddenin uygulanması geriye yürütülmüştür. 26 Aralık 1978 tarihinden bu yana sıkıyönetim komutanlıklarının toplattıkları yayınlardan iade edilmeyenler, o zamanki hukuk

Bir kamu görevlisinin görevine son verilebilmesi için atanmasındaki usule uyulması gerekir. Bu kuraldan dolayı, işten alınma uygulamasında bazı açmazlarla karşılaşılabilir.

kurallarında böyle bir yetki bulunmamakla beraber imha edilmiş olanlar bulunabilir. Maddenin geriye yürütülmesi bu işlemlere hukukilik kazandıracak, imha edilmemiş olanların ise imhası sağlanacaktır. Bu maddeyi bir başka türlü mantıki olarak açıklamak mümkün değildir.

— Bu önemli konuda parantezimizi kapayarak, şimdi sıkıyönetim rejimi içerisinde kamu görevlilerinin işlerine son verilmesi işleminin niteliğini incelemeye geçelim...

— Bunun değişik nitelikte bir idari işlem olduğuna şüphe yok. Sıkıyönetim Kanunu'nun ilgili maddesinde çok açıkça belirtilmiştir, sıkıyönetim komutanlarının, kamu görevlilerinin işlerine doğrudan doğruya son verme yetkisi yoktur. Sıkıyönetim komutanlıkları, kamu görevlisinin işinden alınması yolundaki istemleri ilgili kurumlara bildirirler. Sivil idare sıkıyönetim komutanının istemini yerine getirmezse üç aydan bir yıla kadar hapis cezasına maruz kalacaktır. Ancak bu istemi yerine getirmek istemeyip istifa ederse cezaya maruz kalmayacaktır. Bir kamu görevlisinin görevine son verilebilmesi için atanmasındaki usule uyulması gerekir. Bu kural varolduğundan, işten alınma uygulamasında bazı açmazlarla karşılaşılabilir. Bir örnek vereyim: Sıkıyönetim komutanı bir YÖK üyesinin görevine son verilmesini isteyebilir. Şimdi o YÖK üyesini kim atadıysa, onun göreve son vermesi lazım. Biliyorsunuz YÖK'ün bazı üyelerini Cumhurbaşkanı, bazı üyelerini de Bakanlar Kurulu atamakta. kanunun sırf lafzına bakacak olursak, Bakanlar Kurulu tarafından atanmış bir YÖK üyesinin, sıkıyönetim komutanından gelen görevine son verilmesi istemine riayet etmeyen Bakanlar Kurulu'nun toptan hapse girmesi gerekmektedir. Tabiî böyle bir şey mümkün değil. Bu, sadece kanunun kendi içindeki hukuki tutarsızlığı açıkça göstermektedir. Nitekim uygulamada bir kısım kamu görevlilerinin görevine, yöntemde paralellik ilkesine uyulmadan son verilmiştir.

— Sıkıyönetim komutanlarınca işlerinden alınanların yeniden kamu hizmetlerinde çalışmaları olasılığı var mı sayın İnan? Zira kanunda "bunlar bir daha kamu hizmetlerinde çalıştırılamaz" gibi kesin bir ifade kullanılmış.

— Burda önemli olan "bir daha" sözcüğü ile ne kastedildiğidir. Bu yoruma açıktır. Eğer "bir daha" sözcüğü sıkıyönetim sona erdikten sonra da çalıştırılamazlar şeklinde yorumlanırsa, bu açıkça anayasaya aykırı olmaktadır. Anayasamızın 70. maddesinde "Her Türk kamu hizmetlerine girme hakkına sahiptir. Hizmete alınmada, görevin getirdiği niteliklerden başka hiçbir ayrım gözetilemez" demektedir. Sıkıyönetim dönemi sona erdikten sonra Temel hak ve hürriyetlerin sınırlanması sadece Anayasamızın 13. maddesi çerçevesinde yapılabilecektir. Bu madde de "Temel hak ve hürriyetlerle ilgili genel ve özel sınırlamalar demokratik toplum düzenin gereklerine aykırı olamaz" demektedir. Dolayısıyla işçilerden alınan kamu görevlilerinin işlerine geri dönme hakkı, sıkıyönetimin kalkmasıyla birlikte geri gelecektir.

— Son olarak size şunu sormak istiyorum: 1402'ye göre yapılan işlemler hakkında yargı yoluna gidilmesi mümkün müdür?

— 1402'ye göre yapılan işlemlere karşı, sonuçları da dahil olmak üzere yargı yolunu kapayan 1402 sayılı kanunun ek 3. maddesi açıkça Anayasa'nın 125. maddesine aykırıdır. Bu sadece benim yorumum değil. Cumhurbaşkanlığı Hukuk Müşaviri olan Prof. Şeref Gözübüyük 1982 yılında yayınladığı "Yönetsel Yargı" kitabının 188. sahifesinde bunu açıkça belirtmektedir. □

* A.Ü. Hukuk Fakültesi eski öğretim üyesi.

SERDAR TURGUT

HP Milletvekili Barış Can:

Yargı yolunu açmaya çalışıyoruz

— Sayın Barış Can, 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu'nun bazı maddelerinin değiştirilmesi için bir kanun teklifi hazırladınız ve kendi partinizden 91 milletvekilinin imzasıyla Meclis Başkanlığı'na sundunuz. Kanun teklifini görüşen Anayasa Komisyonu bu tür bir değişiklik istemenin Anayasa'ya aykırı olmadığına sekize karşı beş oyla karar vererek teklifi Adalet Komisyonu'na sevketti. Bu önemli bir gelişme olarak yorumlanmakta. Komisyonunun kararının anlamını bize açıklayabilir misiniz?

— Sıkıyönetim Kanunu'nun ek 3.maddesinin, yani sıkıyönetim komutanlarının idari işlemleri hakkında iptal davası açılamayacağını hükme bağlayan maddenin kanunlaşma tarihi de 7 Kasım 1980'dir. Biz hazırladığımız kanun teklifinde sıkıyönetim kanununun ek 3. maddesinin, Anayasa'nın "idarenin her türlü eylem ve işlemine karşı yargı yolunun açık olduğunu" belirten 125. maddesine aykırı olduğunu iddia ettik. Anayasa komisyonu, sıkıyönetim kanununda **değişiklik istemenin** Anayasa'ya aykırı olmadığına karar vererek geçici 15. maddeyi şimdiye kadar yapıldığından çok farklı bir biçimde yorumlamıştır. Böylece, Sıkıyönetim Kanunu gereğince görevlerine son verilmiş veya verilecek olan kamu personelinin en doğal ve kutsal hakları olan savunma haklarını elde etmeleri yolunda büyük bir adım atılmıştır. Burada önemli olan yargı yolunun açılmasıdır. Ben inanıyorum ki, yargı yolu bir kere açıldı mı, mağdur olmuş insanlara haklarının geri verilmesi süreci başlayacaktır.

— Acaba Anayasa'yı yapanların, 1402 ile işlerinden atılanlara yargı yolunu kapamaya yönelik bir siyasî tavırları var mıydı? Varsa, bu siyasî tavırlarının yasal çerçevesini oluştururken yeterince titiz davranmamış, Anayasa'da boşluklar doğabileceğini öngörememiş olabilirler mi? Bu tür bir yoruma ne dersiniz?

— Bu tür bir yorum doğru olabilir tabiî. Ancak bunun aksini düşündürecek örnekler de Anayasa'mızda mevcuttur. Örneğin Anayasamız'ın 174. maddesine bakalım. "İnkilap Kanunları'nın Korunması"na ilişkin bu maddenin Anayasa'ya aykırı olduğu şeklinde anlaşılamayacağı ve yorumlanamayacağı çok açık ve kesin bir biçimde belirtilmiştir. Anayasayı yapanların sıkıyönetim kanununda değişiklik yapılmasını kesinlikle engelleme gibi bir niyetleri olsaydı, 174. maddedekine benzer ifadelerle bunu kolaylıkla sağlayabilirlerdi kanısındayım.

— Sıkıyönetim dönemindeki idari işlemlerin yargı denetimine tâbi olmasının olası sonuçları nelerdir acaba?

— Şunu hemen belirteyim ki, ben bu yasa değişikliği önerisini hazırlarken sadece siyasî görüşlerim doğrultusunda hareket etmedim. Teklifimizin gerekçesinde belirttiğim gibi, "İnsan haklarını kabul etmiş bir devlette vatandaşların hak arama özgürlüklerinden ve kutsal savunma haklarından geri bırakılmalarını" kabul etmemekteyim ve içtiği andla bağlı olan bir milletvekilinin bu durumu düzeltme görevini üstlenmesini zorunlu görmekteyim. Yani sadece sosyal demokrasiye gerçekten inanmış bir kişi olmam, bu tasarıyı hazırlamaktaki gerekçemi açıklamakta yeterli olamaz. Bunun diğer partilerde de örneği vardır. Nitekim Anayasa Komisyonu'ndaki oylamadan sonra niye olumlu oy verdiğini sorduğum MDP milletvekili Ayhan Sakallıoğlu, "Hukuka inancım doğrultusunda oy kullandım" demiştir. Ancak kanun teklifini hazırlarken salt siyasî düşüncemiz rol oynamamışsa da, teklif kabul edildiği takdirde kaçınılmaz olarak siyasî düzeyde de etkilerini göstereceği açıktır. Ancak bunun kesin sonuçlarının neler olacağı hakkında şimdiden bir öngörüde bulunmak olanaksızdır. □

SERDAR TURGUT

İki 1402'zedenin hikâyesi

TANIL BORA

"Devlet soyut suçlamalardan vazgeçip; 'genel güvenliği', 'asayişi' ve 'kamu düzeni'ni zedeleyici, sarsıcı ve bozucu konuşma, davranış ve eylemde bulunduğunu iddia etmekte ise bunun hesabının Türk adaleti önünde benden sorulması yolunu tercih etmelidir."

"Hukuk devletinde devletin eylem ve işlemleri takdirî kurallara değil, hukuk kurallarına uymalıdır, diyen sanı Açıkgöz değildir. 'Çağdaş devletin başta gelen niteliği, yönetenlerin iradelerinin değil, hukukun üstünlüğünü kabul etmiş olmasıdır" diyen de Sanın Açıkgöz değildir. Anayasa'nın kişilere hak ve özgürlükler tanıyan 2, 5, 6, 10, 11, 15, 17, 36, 74, 90, 126, 129'uncu maddelerini de Sanın Açıkgöz yazmadı. Uluslararası sözleşme ve antlaşmaların altında da Sanın Açıkgöz'ün imzası-onayı yoktur.. Kimin vardır? Türkiye Cumhuriyeti'nin imzası-onayı vardır..."

"Yasal deyişle, '.. memurun kişilik ve çalışmalarının ...değerlendirilmesi amacıyla düzenlenen' sicil raporlarına göre General Cemal Kahraman döneminde başarılı, hikayatlı, hizmete uyumlu, tutum ve davranışları olumlu olan Saim Açıkgöz'ün Ocak-1982-Eylul-1982 arasında kırılması güç bir rekorla değişkenlik göstererek -herhalde 'bir gece ansızın', 'SAKINCALI' oluvermesini, başka türlu açıklayabilmek olanaksızdır."

Saim Açıkgöz, 22 yıl hizmet verdiği ve son olarak Milli Eğitim müfettişi görevinde bulunduğu Milli Eğitim, Gençlik ve Spor Bakanlığı'ndan 1402 sayılı yasa uyarınca uzaklaştırıldığı 13 Ekim 1982 tarihinden beri, yukarıdaki ifadelerle dolu 66 dilekçe yazmış. Cumhurbaşkanlığı'na, çeşitli bakanlıklara, sıkıyönetim makamlarına, köşe yazarlarına. Aynı tarihte 23 yıllık memur ve Milli Eğitim müfettişi iken, görevine son verilen Hurşit Tuna'nın da arşivlerde 53 dilekçesi var.

Yargılanma talebi

İki Milli Eğitim müfettişinin 13 Ekim'den hemen sonra bakanlıklara yazdıkları ilk dilekçeler "durumun duzeltılmesi" talebini içeriyor. Üçlü kararname ile göreve geldiklerini, ancak üçlu kararname ile uzaklaştırılabileceklerini savunuyorlar. Bakanlık göreve değil, **memurluga** son verildiği için böyle bir yasal zorunluluk olmadığı cevabını veriyor. Hurşit Tuna, daha sonraki dilekçe ve mektuplarında sıkıyönetim makamlarını muhatap alarak "haksızlığın duzeltılmesi" için çalışmış, hattâ bir dostunun yardımıyla o zamanki Ankara Sıkıyonetim Komutanı Recep Ergun'la görüşme olanağı bulmuş. Sonra, 24 yıl önce Sarıkamış'ta lise müdürü iken, İngilizce öğretmenliği yapma talebini onaylayarak "birlikte çalıştığı" Sabri Yırmibeşoğlu'nun Milli Savunma Bakanlığı müsteşarı olduğunu öğrenmiş, ona da gitmiş. Hurşit Tuna, bırakın 1402 zedeleri, hiçbir yurttaşın kolay kolay ulaşamadığı bu makamlarla kurduğu ilişkiden de sonuç çıkmayınca, "bu işin çaresi olmadığına" kanaat getirmeye başlamış.

Ama Hurşit Tuna ile Saim Açıkgöz "sistemli olarak çalışmaya" devam ediyorlar. "Cumhurbaşkanının insan haklarından, hukuktan bahsettiği her konuşmadan sonra kendisine dilekçe yazıyor"lar. Saim Açıkgöz, gazeteleri titizlikle takip ediyor. Örneğin geçenlerde bir gazetede şöyle bir haber gözüne çarpıyor: "Çalışma Bakanlığı, Uluslararası Çalışma Örgütü"ne (ILO) yazdığı bir yazıda, Turkiye'de sakıncalı bulunan çalışanlar hakkında yasal işlem yapıldığını bildirdi". Saim Açıkgöz hemen Çalışma Bakanlığı'na ve Başbakanlığa dilekçe yazarak "durumun böyle olmadığını, yargı işlemi olmaksızın insanların görevine son verildiğini" bildiriyor. Çalışma Bakanlığı cevap yazıyor: "Biz herkesin durumunu bilemeyiz". Saim Açıkgöz'den elcevap: "Saim Açıkgöz, konuyu **bilen** kurum, organ ve yetkililere iletmek amacını gutmekte ve soruna çözüm istemektedir **Bilmezlerle** ilgili değildir. Bu bilindiği için dilekçe... Başbakanlık makamına da sunulmuştur".

Bu yoğun uğraştakı amaç ne? Hurşit Tuna "Ben yargılanmak istiyorum"diyor: "Bizim için 'herhalde bir şeyiniz vardı da kovdular' diyorlar. Ben bu damgayı taşımak istemiyorum". Saım Açıkgöz "Af gibi bir yasa çıkarsa ben kabul etmem, ben suçlu değilim" diyor. "Zaten aşk olmayınca meşk olmaz. Bizde artık o eski aşk kalmadı... Ama Turkiye bir tarihsel kopruden geçiyor. Birtakım yanlışlıklar doğaldır. Ama bunların tarihe de kalması gerekir. Devlet eğer gerçekten devlet ise, arşivleri kalacaktır. 100 yıl sonrası için bu bizim gönderdiklerimiz belgedir. Benim bir şey duzelir diye umudum yok Amaç belgeler kalsın." İkısı de **yargılanma** talebinde birleşiyorlar: "Devlet hesap soramıyorsa, devlet haksızdır"...

1402'yle görevden azledilenlerin başvuracakları bir makam, bir mahkeme yok. Mümkun olan en **aktif** girışımı, dilekçeler yazmak. En azından "gerive belgelerin kalması umudunu" besleyerek. .

Belki bu aktif girişimin de katkısıyla, ama sanırız bununla pek ilgisi olmayan karar alma süreçlerinin işlemesi sonucu, kendileriyle konuştuktan kısa bir sure sonra, Hurşit ve Saım beylere bir yazı geldi: "görevden alınma" kararları kaldırılmıştı. İkisi de şimdi, durumdan hoşnut, goreve iade edilmelerini bekliyorlar... □

Doğan Koloğlu'na göre:

Çözüm hücum futbolunda

Türkiye Spor Yazarları Derneği Genel Başkanı Doğan Koloğlu futbolcu olarak, antrenör olarak, gazeteci olarak yıllardır sporun içinde yer almış bir insan. Türkiye'de futbolu bilen sayılı kişilerden. Bu nedenle maç eleştirileri de ayrı bir değer taşıyor. Futbolcunun kötü oyununu yalnızca şımarıklığına, ruhsuzluğuna bağlamaz Doğan Koloğlu. Bir teknik direktöre Yugoslav olduğu için önyargıyla yaklaşmaz. Basmakalıp ahlâk dersleri yerine futbol değerlendirmelerine yer verir. Yani ülkemizdeki yaygın spor yazarı tipinden biraz farklı. Doğan Koloğlu, futbolumuz ve spor basınımız konusunda görüş alınabilecek nadir kişilerden biri olarak geldi aklımıza.

— Uzun yıllar futbol oynadınız, teknik direktörlük yaptınız. Şu anda da spor yazarı ve TSYD Başkanı olarak yine sporun içindesiniz. Sizin, yaşadığınız dönemde futbolumuz nasıl bir gelişme gösterdi? Daha doğrusu bazılarının iddia ettiği gibi geriledi mi, yoksa diğer ülkelere göre yavaş mı gelişti?

— Gelişmekte olan ülkelerde toplum bir yandan tüketime açılırken, diğer yandan bu tüketimin mantıksal ve ideolojik yönünü geliştiremediği için ileriye gidemiyor. Ekonomide olduğu gibi sporda da aynı durum görülüyor. Sporda gelişmek için muayyen metodlar var. Bugün Almanya gibi gelişmiş bir ülkede; yanlış oyuncu yetiştiriliyor, antrenörlerimiz yanlış antrenman yaptırıyor, eldeki futbolcular çağdaş şampiyon takıma layık değil, diye kavga verilirken biz Almanya'dan antrenör almaya bakıyoruz. Almanya'dan antrenör alalım, ama asıl mesele kendi iç dinamizmimizi ayakta tutabilmek. Gelişmiş ülkeler kendi bünyelerinde lobilerle iç dinamizm sorununun üstesinden gelebilecek güçteler. Türkiye'de bu yok. Bizim yerleştirmeye çalıştığımız bir hücum futbolu zihniyeti var yalnızca. Bu zihniyetin altında gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkeler karşısında yaşadıkları korkunun karşıt oluşumu saklıdır. Biz futbolda en başarılı göründüğümüz dönemlerde bile 1-9-1 yapısından uzaklaşamadık. Her dalda buna benzer örnekler verilebilir. 45 yıllık spor yaşamımda Türk sporcusunun sportif mücadelelerde çekingen ve korkak olduğunu gözledim. Bu korkuyu yenmek, rakipleri gözümüzde büyütmemek elimizde. Her alanda yaşanıyor aynı durum. Gelişmekte olan ülkelerin spordan başlayıp diğer konularda yayılmak üzere, gelişmiş ülkelerin hissettirdiği korkuya dönük baskıdan sıyrılmaları, onların gelişmiş ülke olma aşamalarının başlangıcı olabilir.

— Brezilya da gelişmekte olan bir ülke ve futbolda, hatta diğer sporlarda da oldukça başarılı.

— Brezilya gelişmekte olan ülke, ama korkmuyor. Korksa o da başarısız olur. Bir de bazı sporlar bazı ülkelerde tutku haline geliyor. Brezilya'da futbol adeta milli spor olmuş. Herkes kolektif futbola yöneleceğim diye, bütün taktik ve sistemleri bir bütün olarak defans - hücum diye ikiye ayırır, futbolu topun ayakta olup olmadığına göre parsellerken, Brezilya büyük bir cesaretle hücum futbolunu savundu, bunun mağlubiyetlerini de yaşadı ama ticarileşen futbola atraksiyon futboluyla bir seyir zevki kattı. Artık yalnızca maçı kazanmak yetmiyor. Aynı zamanda tribün-show yapacaksın. Bunun için cambaz futbolculara sahip olmak gerekiyor. Futbolu sahaya sokmak isteyen Avrupalı zihniyeti, bugün tam tersi bir zihniyet içinde mahalle oyuncusu yetiştirmek çabasında. Özellikle de Almanya'da.

— Yine de bugün sporumuzun, bu çerçeve içinde futbolumuzun da, eskiye göre daha ileri, en azından daha kompleks olduğunu söyleyebiliriz sanıyorum.

— Tabiî. Bu hiç tartışılmaz. Hiçbir dalda yeni nesil eskisinden geri kalmıyor. Ben zaten aksini prensip olarak kabul etmiyorum. Her şey değişiyor. Televizyon sayesinde bugünkü neslin öğrenme şansı daha fazla. Bugün en beğenmediğiniz takım haftada en az dört antrenman yapıyor. Biz en fazla iki antrenmanla maça çıkardık. Spor gelişiyor. O zamanlarki spor mu, bugünkü spor mu sorusuna, bugünkü çok daha iyi derim. Ama iki dönemi kendi dönemleri içinde ele alırsak, eskiden daha iyiydi. Çünkü o zaman Avrupa'da savaştan çıkmış, iyi beslenememiş bir nesil vardı. Üstelik biz de bütün dünya gibi WM oynuyorduk, yani o zamanın en yaygın, en çağdaş sistemini. 1958'de Brezilya 4-2-4'ü getirdi İsveç'e. Sonra 4-3-3 çıktı, total futbol çıktı, presli futbol çıktı, biz hâlâ babadan kalma futbol oynuyoruz. Yenilikleri kovalamamanın faturası bugünkü durumdur işte.

Tekme serbestti

— Bazı kimselerde "nerede o eski topçular" türünde bir geçmişe özlem var. Eski oyuncuların bugünkülere göre çok daha nitelikli olduğunu söylüyorlar, günümüzde oynasalar yine ortalığı birbirine katacaklarını iddia ediyorlar. Ben eski dergileri karıştırıyorum, gollerin çoğu orta sahadan kapılan topların kaleye kadar götürülmesiyle atılmış. Presli futbolda, kademeli defanslara böyle goller atmak oldukça zor değil mi? Demek istediğim, eski yıldızları biraz da futbol sistemi yaratmıyor muydu?

"Sporcularımız kendi haklarını koruyacak örgütleri kuramamışlarsa bu, herhalde basından çok, sorumsuzca hareket eden ilgililerin suçudur."

— Evet, öyle. Aslında kimseyi eleştirmek istemem. Ama kazandığımız maçları, büyük başarılarımızı bile ele aldığımızda bunu görüyoruz. Almanya'yı Berlin'de 2-1 yendiğimiz maçı bugünkü futbol ortamında, bugünkü hakemlerle oynasak en az iki penaltı yapar, 3-2 yenilirdik. Eski futbol tekmeye, sertliğe, defansa prim veriyordu. Ama değerler değişti, elmalar armut oldu. Biz yıllarca Katanchio ile, Çanakkale geçilmez ile puan aldık. Ama artık çağdaş futbol, hücum futboludur. Futbolcuların bu sistem içinde sivrilmeleri daha zordur. Bir Beton Mustafa vardı. Asker oyuncuydu, askerî takımda oynuyordu. Liglerde yer almaz, yalnızca milli maçlarda takıma alınırdı. Yugoslavya ile oynuyorduk. Adamların dünya karmasına seçilmiş çok iyi bir oyuncuları var. Maç başladı, top yokken Beton Mustafa adamcağızın kalçasına bir tekme geçirdi, o sedyeyle gitti, Beton oyunda kaldı. Artık böyle bir şeyi yapmanın imkânı yok.

— Eski bir golcü bugün oynasa en az otuzbeş gol atacağını söylemişti televizyonda.

— Dönemin gerisinde kalmış, lafları pek ciddiye alınamayacak arkadaşlar da var.

— Olayın diğer bir yönü de oyun sistemi dışında kalan ilişkiler. Baba Hakkı'nın, Çengel Hüsnü'nün, Büyük Fikret'in takım üzerindeki ağırlıkları, gerektiğinde diğer oyuncuları dövmeye kadar varan davranışları. Bunları da özleyenler var.

— Profesyonel futbolun bugünkü yapısı içinde bu ilişkilerin pek yeri olamaz. Bazı oyuncular, arkadaşları üzerinde etkili olabilirler, ama eskisi kadar değil tabiî.

Spor eleştirisi yazmak

— Futbolcularımızı değerlendirirken yurtdışındaki meslektaşlarını kriter olarak alıyoruz. Spor yazarlarımız için de aynı kriteri kullansak nasıl bir tablo çıkar ortaya? Futbolcularımız yurtdışında oynayacak düzeyde değil, peki spor yazarlarımız yurtdışında yazacak düzeyde mi?

— Ben TSYD başkanıyım, derneğimin bütünlüğünden ayrı konuşamam. Halen Türkiye'de üç tür spor yazarı var. Birisi magazin spor yazarları, yani bir yerde show gazeteciliği yapanlar. İkincisi spor dallarında uzman yazarlar. Bir de spor yazarı olmayan, muayyen zamanlarda spor yazıları yazanlar var. Bence bunların hepsi kendi türlerinde başarılı. Milli formayı giymiş, milli takım yönetmiş yazar arkadaşlarımız için sporu bilmiyor, eleştiri yazamaz diyemezsiniz. Ama Avrupa'da spor kamuoyu çok kaliteli eleştiri seviyesine fırlamıştır, yazılar yalnızca yazarın kendi bilgi ve görgüsüyle değil, istatistiki bulgular da katılarak yazılmaktadır. Spor eleştirisi yazmak dünyanın en zor işlerinden biridir. Çünkü insan gücünün sınırı, bilimsel açıdan tam olarak tayin edilemedi henüz.

— Futbolu ele alırsak, sizi ve birkaç kişiyi hariç tutuyorum, maçın teknik-taktik eleştirisi değil, "kansızlar, ruhsuzlar, ayıptır, yazıktır, günahtır beyler" edebiyatı yapılıyor.

— Türk spor yazarlığının geleceğinde, zaman içinde teknik yazılar ağır basacak, bahsettiğiniz yazı türü silinecek.

— Bu çok yavaş olacak herhalde. Spor basınının magazin yönünden sözettiniz. Burada biraz özensiz çalışılmıyor mu? Gazetede bir futbolcu için annesi ve babasının isteği üzerine kendi memleketinin takımına transfer olduğu yazılıyor. Halbuki adamın annesi de, babası da ölmüş çok yıllar önce.

— Yalan yanlış gazetecilik savunulmaz. Ama basın birtakım şeyleri yazamazsa, yazdığında suç olursa, o ülkede abartma ister istemez prim alır. Ne zaman Türkiye'de her şey rahatça söylenemiyorsa, o zaman sansasyonel basın prim alıyor. Bu sosyal yapıyla ilgili bir durum.

Sporda sendikalaşmak

— Spor basını olarak gerektiği yerde sporcuya sahip çıkıyor musunuz? İlyas parasını alamadığını gazetenize açıkladığı için 500 bin TL ceza yedi. Siz şimdi sahip çıkacak mısınız?

— Toplumun haklarını savunmak için, hapiste yatmış bir insan olarak bu benim hassas noktam. Sporcularımız kendi haklarını koruyacak örgütlenmeye gidememişlerse, bu bizden çok sorumsuzca hareket eden ilgililerin suçudur. İnsanlar haklarını kanuni yollardan arayacak menfaat gruplarını kuramamışlarsa, bundan yarar sağlayan insanlar varsa... Bakın Fransa'da sporcu sendikaları vardır ve kimse kolay kolay sporcunun beş haftalık yıllık iznine dokunamaz. Böyle bir örgütlenme çabası bir insanın topluma değer vermesi, kendini topluma kabul ettirebilme isteğidir.

— Sporcunun aldığı transfer parası abartılarak yazılıyor, ama bu parayı alamadığı zaman olayın üstüne aynı yoğunlukta gidilmiyor.

— Ben kişisel olarak sahip çıkmak isterim. İnsanlar bilinçsiz de olsa sahip çıkılmasından yanayım. Ama niçin bilinçsiz oldukları da, üzerinde düşünülmesi gereken bir soru. Olayı tek taraflı düşünmemek de lazım. Sorun İlyas'a, Almanya'da bir antrenmana gitmemenin cezası ne kadar?

— Elde somut bir model olmadan sürekli olarak soyut bir altyapı lafıdır gidiyor. Bu nedenle altyapı olgusuna değinmek istemiyordum, ama işin içine bilinçlenme olayı girdi şimdi. Sağlıklı bir altyapıdan yetişmiş futbolcular daha bilinçli olur diyebilir miyiz?

— Kuşkusuz. Ama bilinçlenme bir örgütlenmeye dönüşse bile futbolcu yine haklarını tam olarak alabilir mi, bilmiyorum. Türk-İş Genel Sekreteri'nin bakanlık yaptığı dönem, işçi ücretlerinin en az arttığı dönemdir. Yani futbolcuların bir sendika kurması, bu ortamda tam çözüm olmayabilir.

— Spor basını genelde yabancı antrenör ve oyuncuları pek desteklemiyor. Siz ne düşünüyorsunuz bu konuda?

— Siz de gazetecisiniz, sanıyorum yabancılara karşı değilsiniz. Demek istediğim, tüm basın karşı diye bir şey yok.

— O zaman genel eğilim diyelim.

— Futbolumuzu yabancılar kalkındırmaz. Bunu iyi tespit edelim. Ama birkaç yabancı oyuncu oynuyor diye bunu bir felâket gibi göstermenin anlamı da yok. Futbolumuzu biz kalkındırırız. Biz ileri gittikçe daha iyi yabancılar gelir. İyi yabancı da gençler için iyi örnek demektir. Bugün İngiltere bile yabancı oyuncu oynatıyor. Şimdi İngiltere futbolu kötü durumda ya da kötü durumda olduğu için yabancılara kapılarını açtı diyebilir miyiz?

— Son olarak Mezsoly için ne diyeceksiniz?

— Türk futbolu bir kavram karmaşası içinde. Önce teknik adamlardan ne istediğimizi iyi bilmemiz lazım. Ama Mezsoly dünyada tanınan bir teknik direktör, iyi bir teknik direktör. □

CAN KOZANOĞLU

ATİF DEMİRCİ

Soldan sağa; H.Alp, M.Belge, T.Parla, Ö.İlter

Prof. Halûk ALP: İ.Ü. Çapa Tıp Fakültesi eski öğretim üyesi ve eski rektörü
Prof. Özdemir İLTER: İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi eski öğretim üyesi
Dr. Taha PARLA: B.Ü. eski öğretim üyesi
Yöneten: Murat BELGE

Yükseköğrenim sorunları ve YÖK

Murat Belge- İsterseniz söze üniversitelerin, bilgi üretilen kurumlar olarak, tarihî gelişmelerinden başlayalım. Bu gelişmeyi özetleyebilir misiniz, sayın Özdemir İlter?

Özdemir İlter- Geçmişe baktığımızda ilk olarak üniversite deyimi, İtalya'da Bologna'da kullanılıyor. Öğrenci ve öğreticilerin korporasyonu olarak ortaya çıkıyor. Bu korporasyonun amaçlarından biri de, kilisenin baskısından kurtularak, o günün koşullarına uygun öğretim ve eğitimi yürütmek. Yani, baskıdan kurtulmak için üniversite halinde toplanıyor ilk defa. Bunu Paris, Oxford, Cambridge ve aynı nitelikteki Alman üniversitelerinin oluşumu izliyor. Olay bunlarda da aynı. Öğrenci ve öğreten ağırlıklı birçok üniverstat gelişiyor. 18. yüzyıla kadar bu korporasyon niteliği kayba uğramadan devam ediyor. Ancak Fransa'da Napoleon zamanından sonra yönetimin bu korporasyonlara istediği gibi şekil verme eğilimi ortaya çıkıyor. Ve gerçekten çekidüzen veriyorlar, günümüzde olduğu gibi. Bundan sonra, böyle devlet yönetiminin ağırlık kazandığı üniversitelere Batı'da, Napoleon üniversiteleri demek adet haline geliyor. Fakat bunlar doğrusu başarılı üniversiteler olamıyor. Yüzyılımıza yaklaşırken görüyoruz ki üniversiteler devletin içerisinde birer kurumdur, bilimi temsil etmektedirler. Doğayı, toplumu anlamak ve değiştirmek için yapılan çalışmaların kristalleşmesi bu nüveler içerisinde olmaktadır. Bu nedenle de bütün uluslara baktığımızda, üniversitelerin üzerine titrendiğini görüyoruz. En totaliter rejimlerde bile en fazla rüçhan hakkı olan, en fazla hoşgörülü davranılan insanlar üniversite mensuplarıdır. Doğal olarak üniversitelerde de ilerici ya da tutucu hareketler olmakta, üniversiteler toplumun gelişmesine zorunlu olarak ayak uydurmaktadırlar. Örneğin İtalya'da faşizm geliştiği zaman bir emir çıkarıyor Duçe. On civarında öğretim üyesi "Biz bunlara uymayız," diyor, öbürleri Duçe'nin emirlerini kabul ediyor. Almanya'da aynı şey olduğu zaman da çok az sayıda öğretim üyesi "hayır" diyebilmiştir. Sonra görülmüştür ki, bu boyun eğiş halkın lehine olmamıştır. Savaştan sonra, Batı'da o kadar üzerine titrenir hale gelinmiştir ki üniversitelerin, bir öğretim üyemiz 1975'te,üniversitenin sorunlarını tartışırken şu sözleri söyledi: "Fransa'da üniversiteye verilen para için 'ödenti' bile denilemez. Biz para veriyoruz, karşılığında bir şey isteriz gibi bir aşağılama hissi doğmasın diye, bütçede bunun adı sübvansiyon olarak geçer." Buradan bir noktaya değinerek ülkemize geçmek istiyorum. O da şu: basında sık sık yazılar çıkıyor: üniversite suskun, YÖK gibi bilimin gelişmesini kundaklayan, durduran, bilim adamlarının yetişmesini hiç olmazsa beş on yıl imkânsız kılan bir sistem doğuyor, üniversitelerden ses çıkmıyor deniyor. Bence bu pek doğru değil. Basında ister kişisel yazılar olarak, ister küçük kitapçıklar olarak çıkan yazılar ve üniversiteden bu koşullarda "çalışmam" diyerek ayrılan aydınların sayısı hiç olmazsa İtalya ve Almanya'nın altında değildir. Türkiye'de özel koşullar yaşanmaktadır ve bunu herkes ifade etmektedir. Nereyi geçildiğini anlayamadığım bir geçiş dönemi yaşanmaktadır, bu normal bir dönem değildir. Bu dönemde -şimdi şu andaki duygularım bile onu gösteriyor- bir sözü söylerken "arkasından yorumu şu türlü mü gelecek" diye bir endişe taşımaktayım. Bu da özel koşullar içinde bulunduğumuzun en sağlam örneklerinden bir tanesidir ve bu, bütün düşünebilenler için geçerlidir sanıyorum. Söylediğim sözün hemen arkasından açıklama gereği duyuyorum. Düşüncelerin dile getirilmesinde "derin endişelerin" duyulduğu 1984-85 Türkiyesi aydın sorumluluğu bakımından bana bu nedenle pek iç karartıcı gelmiyor doğrusu.

O halde özetlersek, üniversiteler bilimin üretildiği yerlerdir. Benim anladığım kadarıyla gerek toplumla ilgili olsun, gerek doğayla ilgili olsun, gizleri araştırmak ve bunun genel kanunlarını ortaya koymak için yapılan çalışmaların tümüdür bilim: üniversite de bunun yapıldığı yerdir.

Murat Belge- Peki, bu nitelikte kurumların Türkiye'de doğuşu ve gelişmesi nasıl olmuştur? Türkiye derken, herhalde söze Osmanlı mirasından başlamak gerekiyor. Bizim yükseköğrenim tarihimizde benzer bir özgürlük ortamı görünüyor mu?

Özdemir İlter- Medreselerin çıkışında bile bilimin özgür havasının ne derece kaçınılmaz olduğunu görüyoruz. Semerkant Üniversitesi'nde Umur Bey örneğini okudum geçenlerde; oranın hocalarından birini görevinden alıyor, onun üzerine, başhoca astronom bir matematikçi, kürsüsüne gitmemeye başlıyor. Soruyor Umur Bey "Niye gelmiyorsunuz?" diye. "Ben zannederdim ki" diyor başhoca "biz öğretim üyeleri hükümdar tarafından bile alınamayız, halbuki gördüm ki kolaylıkla görevden alınıyoruz ve bu yüzden görevimden feragat ediyorum". Onun üzerine hem hocayı hem başhocayı yerine atıyor.

Bizans'ın alınmasından sonra Sahn-ı Seman adı ile düzenlenen Fatih Medreselerinde, padişah için de geçerli olacak şekilde "Burada hükümdar olan bilimdir, onun önünde diz çökmeyenin burada yeri yoktur" görüşü ve uygulaması egemendir. Ama bu 15. yüzyılda kalıyor, 16. yüzyılla beraber dinin baskısı artıyor, daha bağnaz, daha emir-komuta düzenine bağlı görüşler medrese içinde gelişmeye başlıyor. Medreselerde birtakım temizlikler yapılıyor. Mete Tunçay ve Haldun Özen'in yaptığı bir araştırmada bunun örnekleri vardır. O günün koşullarına çok uyduğu halde medreseler bile zaman zaman yönetimler tarafından kabul edilir bulunmuyor. Sonra yüzyılımıza geldiğimizde Darülfünun'la beraber 1915, 1933, 1946, 1960, 1973 ve 1981'de üniversitelerle ilgili yasalar çıkarılıyor. Ve her birinde de amaç üniversiteleri bir zapt-ı rapta almak, daha düzgün, "daha devlet, millet" yararına çalışmalarını sağlamak.

Halûk Alp- Özür dilerim. Bir tanesi, yani 1961 üniversiteler kanunu ilk defa üniversiteleri daha özgür, daha bağımsız kuruluşlar haline getirmek amacını gütmüştür.

Özdemir İlter- Haklısınız. Ama onu yaparken bile, gerekçeleri ne olursa olsun bir 147'ler olayı oluyor. Altını karıştırdığınız zaman onun bile bazı hesaplarının olduğunu görüyorsunuz.

Murat Belge- Üniversitenin dışında gelen bir tasfiye hareketi herhalde her zaman anti-demokratik olmak durumunda. Belki üniversitenin tasfiyelere ihtiyacı olabilir, ama bunu kendi içinde yapması gerekir.

Halûk Alp- Ben onu demek istemedim. Üniversiteler kanunu üniversitelere anayasaya dayalı özerkliği, öğrencilerin ve asistanların yönetime katılmasını bir ölçüde getirdi. Ondan sonrakiler hep geriye gitmiştir.

Özdemir İlter- Doğrudur, doğrudur. Bu kanun ayrıntılarıyla incelendiğinde hakikaten Türk üniversitelerine belki o zaman için belki de bugün için bile iyi kullanamadıkları haklar, özgürlükler vermiştir. Bir şanssızlığı,belki bir reaksiyon döneminde ortaya çıkması ve hemen karşı reaksiyonun gelişmesi. Bu arada ülkenin iç ve dış koşullarının hızla değişmesi ve 1971 olaylarının patlaması; bu yasanın verdiği hakları gaspeden yeni bir yasanın çıkması, bunun bazı maddelerinin anayasa mahkemesi tarafından iptali sonrasında yerine yeni yasanın çıkmaması, ortaya çıkan boşluğun uzun süre devam etmesi vb. Bütün bunlar Türkiye gibi bir ülkede Osmanlılığın son zamanlarından 1980'e kadar toplumun durup oturmadığını, bununla beraber üniversitelerin de durup oturmadığını, ama çıkarılan yasaların üniversitelere veya topluma yarar sağlamadığını gösteriyor. 1971'de birtakım kısıtlamalar getirilmek isteniyor, anayasa değişikliği iptal ediliyor, bir boşluk doğuyor, öğrenci hareketleri devam ediyor, bu arada üniversite dışından kaynaklanan ve birtakım provokatörlerce üniversitelere sokulmak istenen olayların boyutları giderek büyüyor. 1980'lere geldiğimizde artık üniversite hocasına ve üniversiteye de duyulan saygının azaldığını görüyoruz. Bir tepki yasası olarak 1981'de YÖK yasası çıkıyor. Yeni Anayasa çerçevesi içinde değerlendirildiğinde, YÖK yasası da yasallaştırılmak istenen "olağanüstü" duruma uygun düşmektedir. Ancak, bilimin yeşerip gelişmesi için bence hiç de uygun koşullar getirmemektedir. YÖK yasasını değerlendirebilmek için bundan önceki yasalara bakmak gerekiyor. Örneğin 1933'de büyük değişiklikler olmuştur; zaten bu kanun getirilirken Meclis'te yapılan konuşmalarda, "Toplumun her şeyi değişti, ama üniversitelerde buna yönelik bir davranış yok. Türk devrim tarihi üzerine bir mükâfat konulmuş, 5 sene verilecek adam bulunamıyor" deniyor ve Meclis'te soruşturma konusu yapılıyor. "Bu nasıl üniversitedir ki, toplumuna bu kadar yabancı kalıyor?" deniliyor. Ve haklı olarak toplumla organik bağları olan bir üniversite kurmak için 1933 değişikliği yapılıyor. Sonra 1980'lere geliniyor ve "bu nasıl üniversitedir ki," deniliyor, "toplumla bu kadar içiçe, günlük hayatla içiçedir, toplumun her sorununa çözüm arar durumdadır. O halde bu üniversiteyi tekrar duvarlarının içerisine itelim." Belki bir 10 sene sonra yine denecektir ki, "Bu nasıl üniversitedir, hiç toplumu ile ilgisi yok, hiç sesi çıkmıyor?"

Günümüze gelince

Murat Belge- Bu son sözlerle günümüze ulaştık galiba. Sayın Halûk Alp, YÖK öncesi dönemin oldukça kritik günlerinde İstanbul Üniversitesi gibi önemli bir kuruluşta rektörlük yapmıştınız. Üniversitelerin son yirmi yıllık seyrini nasıl değerlendiriyorsunuz? Türkiye'de bir eğitim felsefesi oluşabildi mi? Pratiğe nasıl yansıdı?

Halûk Alp- Önce şunu belirteyim: Türkiye'de üniversite kavramı ile yükseköğretim kavramı birbirine karıştırılıyor. Yüksekokulları kaldırıp, üniversiteleri yüksekokul haline getiren bir uygulama içerisindeyiz. Üniversiteyle yüksekokulu birbirinden ayıran çok keskin çizgiler vardır. Yükseköğretim yapan okullarda -ki, bunlar arasında enstitü de vardır- meslek adamı yetiştirmek üzere, bilinen bilgiler, en anlayacağı şekilde öğrenciye verilir, uygulaması varsa o uygulamalar olanaklar içerisinde yaptırılır. Buradan çıktıktan sonra öğrenci bir meslek adamı olur. Bu düşünce ufku kısıtlı bir gençtir. Alabildiği kadar bilgi sahibidir, alabildiği kadar beceri sahibidir. Ama üniversitede böyle olmaz. Üniversitede yalnız temel bilgiler değil, en yeni bilgiler verilir öğrenciye. Öğrenci sıfatını bırakmış fakat hâlâ öğrenmekte olan daha büyük yaştaki kimseler vardır, bunların bir kısmı asistandır, doçenttir; onlar da öğretir ve aynı zamanda öğrenirler. Binaenaleyh üniversite de, öğretim de devamlı bir gelişme içerisindedir. Çünkü öğrenilecek bilgiler devamlı gelişmektedir. Ve öğreticiler de bunu öğrenmek zorundadır. Sonra üniversite öğretimi yüksekokullarda olduğu gibi belirli ka-

lıplar içerisinde de değildir. Tek taraflı olmaz, öğrenci ile öğretim üyesi arasında devamlı bir diyalog kurulması gerekir. Bu, hem öğretim üyesinin, hem de öğrencinin düşünme ufkunu genişletir, tartışma becerisini geliştirir. Bunun dışında üniversitelerin çok önemli bir işlevi daha vardır; o da bilimsel araştırma yapmak, bilim üretmektir. Eğer bir kurum bilimsel araştırma yapmıyorsa, yapamıyorsa ona üniversite denemez. Şart değil her kuruluşa üniversite demek. Üniversitelerin en önemli işlevi bilime katkıda bulunmaktır. Üniversite ile toplumun ilişkileri mevcuttur. Üniversite yalnız kendi duvarları arasında öğreten, bilim üreten bir kuruluş olmuştur bir zamanlar. En azından 100 senedir, yakın bir geçmişten bu yana üniversiteler yavaş yavaş kendi duvarlarını aşarak topluma dönük, toplumla diyalog içerisinde kuruluşlar haline gelmişlerdir. Bugün üniversiteyle, endüstrinin yakın bir işbirliği ve ilişkisi vardır, kısaca toplumun tüm problemleri üniversitenin çözüm aradığı konular olmalıdır. Üniversite toplum ilişkisi o toplumun daha hızlı gelişmesini, o toplumun yalnız maddi değil, entelektüel gelişmesini de sağlar. Bu bağlamda üniversitenin birçok görevi olduğu bir gerçektir.

Türkiye'de duruma bakarsak Darülfünun'dan üniversiteye geçilen dönem, yani 1930'lar BMM içerisinde Atatürk devrimleri heyecanının en rasyonel biçimde meyvelerini verdiği bir dönemdir. O zaman gözler Darülfünun'a da çevriliyor. Devrimin kadroları içerisinde eğitimciler var ama, eğitimcilerin kapasiteleri ortaöğretimin üzerine taşabilecek düzeyde değil. O bakımdan bir Alman profesörden Darülfünun hakkında görüş isteniyor. Ve

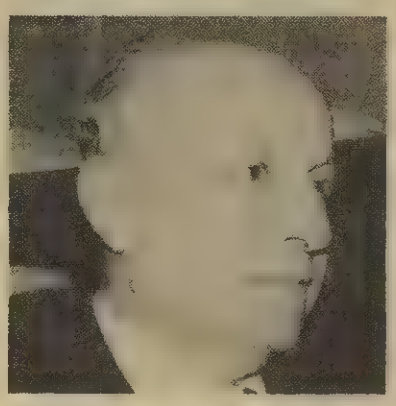

"Türkiye'de yüksekokulları kaldırıp üniversiteleri yüksekokul yaptılar... Oysa aralarında büyük nitel farklar vardır..."

rilen rapordan anlaşılıyor ki Darülfünun denen kuruluşun üniversiteye benzer hiçbir yüzü yoktur. Burada bilgi üretilmiyor, burada sadece öğretim yapılıyor. Kitaplardan okunup, öğrenciye aktarılıyor, öğrenci de bundan anladığı kadar yararlanıyor. Hiçbir araştırma yapılmıyor. Şu halde, bunun yerine yeni bir kuruluş gereklidir. Nitekim öyle yapılıyor. 1933 üniversite reformuyla birçok öğretim üyesi kadro dışı kalıyor, dışarıya çıkıyor, birçok yeni, genç öğretim üyesi getiriliyor ve fakülteler kuruluyor. Tabiî üniversite o zaman da hükümete bağlı bir öğretim kurumu olarak kalıyor. Bu 1946 dönemine kadar devam ediyor. Yine çok akıllıca bir düşünceyle üniversiteye her branştan yabancı değerli öğretim üyeleri davet ediliyor. 1938'den sonrası bazı ülkelerde Nazizmin gelişmesinden kaçmak isteyen öğretim üyelerinin, bilginlerin bulunduğu bir dönem. Bu fırsat da çok güzel değerlendiriliyor ve uluslararası değeri olan pek çok öğretim üyesi İstanbul ve Ankara'ya geliyor. O zaman Ankara'da üniversitede yok, orada enstitüler var, yüksekokullar var. Böylece güçlü bir üniversite oluşuyor 1933 ile 1946 arasında. Araştırmalar yapılıyor, araştırma yapılmasını öğreniyor Türk gençleri. Dışarıya öğretim üyesi gönderiliyor, bilgi ve deneyimlerini arttırmaları için. Fakat üniversite çevreleri ve öğretim üyeleri arasında bir eksiklik hissedilmeye başlanıyor. Çünkü siyasal iktidardan baskı görmeye başlıyor üniversite. Atatürk döneminde görmediği bir baskı bu. Bunun üzerine yeni bir üniversite kanunu hazırlanıyor. Yine Milli Eğitim Bakanlığı'na bağımlılığını koruyan, bakana yetkiler veren, fakat üniversite içerisinde idari çalışmaları üniversiteye bırakan bir kanun niteliğini taşıyor bu kanun. Genel çizgileri ile seçimle rektörünü ve dekanlarını iş başına getiriyor. Ve bir kurul, gerekli akademik örgütlenmesini yapıyor, kürsülerin başkanlarını seçebiliyor. Ve böylece iç demokrasi oldukça iyi bir şekilde kurulmuş oluyor. Ancak yıllar geçtikçe bu da yeterli bulunmuyor. Zira öğretim üyeleri düzeyinde bile iç demokrasi tam olarak kurulamamıştır. Örneğin doçentler fakültelerin yetkili kuruluna ancak iki temsilci ile katılabilmektedir. Kürsülerde ise tek söz sahibi kürsünün başkanıdır. Asistanların hiçbir platformda söz hakkı yoktur. 1960'lı yıllara yaklaşırken bu durumdan şikayetler dile getirilmeye başlanıyor. Bu arada genç demokrasimiz de sancılar içindedir. Anayasayı bir yana iten tutumlar görülmektedir. Sonunda 1960 müdahalesi kargaşayı durduruyor. Kabul edilen anayasa üniversiteye özlemini duyduğu iç demokrasiyi sağlıyor ve on yıl sürecek yeni bir dönem başlıyor.

Murat Belge- Ve bu dönem seksenlerde YÖK döneminin başlamasıyla son buluyor. "YÖK"ün "K"sı hem "kanun", hem de "kurum" anlamına geliyor. Bu kurum ve bu kanunu nasıl değerlendiriyorsunuz, Özdemir İlter?

Özdemir İlter- YÖK yasasına bakınca, yasayı madde madde inceleyince, görüyoruz ki kanun daha amaç kısmında bir kızgınlığı dile getirmektedir. Olayların kızıştığı andaki bir tepkiyi aksettirmektedir. Bu, bugüne kadar da sürmüştür. YÖK'ün iki yıllık çalışması üstüne Sayın Doğramacı'nın imzasıyla yayınlanan bildirinin son kısmında da bu var. Devlet büyükleri tarafından söylenen, üniversitelerle ilgili açış konuşmalarında veya herhangi bir ilgili toplantıda söylenen sözlerin altında hâlâ bu var. Üniversitelerin başına "Yüksek Öğretim Kurumu" diye bir kurum getirilmektedir. Bu 25 kişiden oluşmakta ve büyük çoğunluğu cumhurbaşkanı tarafından seçilmektedir. Bu kişilerin 25 yıl üniversitede hizmet etmiş ve özellikle rektörlük yapmış olmaları yeğleniyor. Burada kanunun bir çelişkisi var bir kere; "eskiden bu işlerin sorumlusu bunlardır" diyor, sonra o düzenin temsilcilerini alıyor ve yeni nizamın kurucusu olarak getiriyor. YÖK başkanı olarak YÖK'ün tavsiye ettiği 3 kişi içerisinden birini Cumhurbaşkanı seçiyor. Eğer tavsiye edilenleri beğenmezse kendisi bir kişiyi atıyor. Ondan sonra YÖK başkanı kendisine 3 tane yardımcı atıyor. YÖK başkanı rektörleri atıyor. Rektörler 3 tane dekan adayı seçiyor, YÖK'e tavsiye ediyor, YÖK doğal olarak bunlardan birisini atıyor. Ve böylece yukarıdan aşağıya doğru bir atama zinciri birbirini izliyor. Böyle olunca üniversitelerde seçimler arasındaki sürtüşmelerde oluşan klikler ortadan kalkacaktır. Böylece üniversite bir emir-kumanda zinciri içerisinde yürüyecektir, diye düşünülüyor herhalde. Bu emir-kumanda zinciri benim kanımca tabiî belirli kuruluşlar için kaçınılmazdır. Örneğin, polisler ve askerler için. Orada verilecek hizmetin niteliği böyledir, tartışma olmaz. Ama üniversite gerek uğraş alanı, gerek uğraş yöntemleri bakımından bunun tam aksinin uygulanması gereken bir yerdir. Yani üniversitede iki kere iki dört dedikten sonra bir üniversite üyesi ister öğretim üyesi olsun, ister yardımcısı olsun, "acaba" sorusu kafasında canlanmalı. Onun üç olmayacağını, olup olamayacağını düşünmelidir. Bu doğa bilimlerinde de böyledir, toplum bilimlerinde de böyledir. Bu şüpheciliği, bu hayır demeyi, reddetmeyi bir öğretim üyesi hiçbir zaman kaybetmemelidir. Eğer kaybetti ise zaten o artık bilimadamı değildir. O klasik öğretim adamı olmuştur, bir yüksekokul hocası olmuştur. Belirli bilgileri nakledecektir. Acaba sorusunu sormak için emir-komuta zincirinin dışında olmalıdır. "Acaba" bu emir-komuta zinciri içerisinde olabilir mi? Olamaz. Çünkü ben aşağı yukarı 3 yıl bu kanunla çalıştım. Somut olarak yaşadım ki mümkün değildir. Ve anladım ki bu yakın zamanda düzelecek bir olay da değildir. Rektörler ve dekan-

"YÖK, üniversiteyi emir-komuta zinciri içine itiyor. Bu yapı, üniversitenin doğasına aykırıdır; çünkü özgür düşünme ve çalışmaya son vermektedir."

lar bu yasanın sağladığı güçle sakal kestirmek, ayakkabı boyatmak gibi işlerle uğraşabiliyor, öğretim üyelerini tedirgin edebiliyorlar. Bilimsel çalışma için materyal istiyorsunuz, bunu normal koşullarda sadece yazmanız gerekir. Bilim dalı başkanı eğer soracağı bir şey varsa sormalıdır, yoksa yukarıya göndermelidir. Halbuki gördüm ki bilim dalı başkanları bu çalışmaları yapmasanız da olur demeye başladılar. "Sadece bizi ilgilendiren çalışmalar yapmalısınız, İstanbul'un başka hastaneleri ile birlikte araştırma yapmaya, onlara da hizmet vermeye zorunlu değilsiniz" demeye başladılar. Bu tartışılıp bilim dalı kurulunda ayrı karar alındığı zaman, bu yasaya dayanarak bilim dalı başkanı "Ben başkanım, böyle istiyorum" demeye başladı. Ve gerçekten bu koşullarda insanın vereceği bir şey kalmıyor. Bu şartlarda bir tanıdık diyor ki, "ben üniversiteden ayrılmadım, üniversite yok oldu, ben olduğum yerde duruyorum". Ben onu da demek istemiyorum ama, doğrusu benim vereceğim bir şey kalmadığı için "Fakültenin bu koşullarda bilimsel düzeyde öğretim, eğitim, araştırma ve uygulama yapması mümkün değildir" diyerek üniversiteden ayrıldım. Emirle atanarak belirli yetenekler isteyen yerlere gelmiş olan kişiler böyle davranmak durumunda, bunun somut örnekleri çok.

Giderek kapıkulu niteliğinde insanlar oluşuyor. Yukarıdan gelen her emre "evet" diyen insanlar oluyor. Dolayısıyla da herhangi bir araştırma yapmak için gerekli materyali ve elemanı bulmak bir sorun olmaya başlıyor. Üniversitenin en kıymetli elemanları görevlerinden alındılar ya da ayrıldılar. Yerlerine o niteliklere asla sahip olmayan insanlar ana bilim dalı başkanları yapıldılar. Bütün bunlar bence üniversitenin durumu araştırılırken araştırma konusu yapılmalıdır. Bu arkadaşların hangi nedenlerle görevlerinden alındıkları veya ayrıldıkları mutlaka ortaya çıkarılmalıdır.

Bu koşullarda neden bilim yapılamaz? Birincisi emir-komuta zinciri içerisinde insanlara özgür düşünme, özgür hareket etme ve çalışma olanağı verilmemektedir. İkincisi kendimizi yenilemek eğitim ve araştırmalarımızı düzenlemek için gerekli zamanı bir yana bıraksak bile, yeni yasa ve yönetmelikleri uygulamaya çalışma zamanı yeterli değildir. Hele getirdikleri karmaşa! Örneğin siz gelişmiş bir tıp fakültesi öğretim üyesi iseniz size 5. sömestreden itibaren öğrenci gelmektedir. En az 400 öğrenci almaktadır bu fakülteler, yabancılarla bu 500'ü bulmaktadır. 5. sömestr öğrencilerine pratik yaptırırken 7. sömestredeki öğrencileri de eğitmektesiniz. 9. sömestrin stajyerlerini de okutmaktasınız. Bunların dışında birkaç ay sonra hekim olarak Anadolu'ya gidecek olan, özellikle uygulamadaki boşluklarını kapatmak için her an sizden bir şey kapmak isteyen interlerle yani son sınıf öğrencileri ile uğraşmak zorundasınız. Bunlara bir de konularında uzman olmak için sizinle çalışan asistanları ya da yeni isimleri ile "uzmanlık öğrencilerini" de ekleyin. Her sömestrede iki vize ve bir final sınavı yapılmaktadır. Bunlara çoğu kez bir veya iki telafi sınavı eklenmektedir. Bunların beş yüzerden toplanan kâğıdı öğretim üyelerine dağıtılıyor ve öğretim üyeleri bunları okumak zorunda. Her sömestr için en azından 3×500 kâğıt. Kuşkusuz bunlar zaman alan işlerdir. Bunları öğretim üyeliğinin çoğu zamanını başka uğraşlarla geçirenlere anlatmak mümkün değildir. Ama zamanını vererek değerlendiren öğretim üyelerinin gerçekten zamanı kalmıyor.

Dört ayrı sınıfın dört ayrı düzeydeki öğrencisi karşınıza geldiği zaman siz bunlara nasıl uygulama yaptıracağınızı, kime neyi nasıl öğreteceğinizi şaşırıyorsunuz doğrusu. Eski tek sınıflı köy okulları gibi, olacak şey değil.

Kanunda çok ters gelen şeylerden bir tanesi bütün öğretimi 4 sömestr olan kurumlarla 12 sömestr eğitimi yapan kurumların bir kanunda toplanmış olmasıdır. Halbuki iki tıp fakültesi bile aynı kanun altında biraz zor toplanır. Hele bir tıp fakültesi ile bir eğitim enstitüsünü, aynı kanun altında toplayıp, bu kadar ayrıntılı bir kanun çıkartıp, aynı uygulamaları onlara getirmek, aklın alacağı iş değildir. Bu kanunun tıp fakültelerinde bilimsel araştırma, bilimsel eğitim, bilimsel uygulama, hastalara bakma şansı vermesi pratikte zaman bakımından da mümkün değildir. Saate vurduğunuz zaman sabah 8'de girip, ancak akşam 4'te servisten kurtulamaz insan. Kanunun verdiği, vicdanınızın yerine getirmesini emrettiği bütün hizmetleri verecek olursanız geriye pörsümüş bir insan kalacaktır.

Murat Belge- Sözlerinizi izlediğime göre, YÖK'e iki ayrı düzeyde eleştiri yöneltiniz. İlkin, eğitim felsefesi açısından, **ilke** düzeyinde, "emir-komuta" sistemi ve mantığının "bilgi üretmek" gibi bir faaliyetle bağdaşmadığını söylediniz. Sonra, daha pratik bir düzeyde, YÖK'ün getirdiği somut uygulamanın imkânsızlıklarına değindiniz...

Genel bir düzenlemenin bir parçası olarak YÖK

Taha Parla- Ben başka bir noktayı ortaya getirmek istiyorum. Yaygın bir alışkanlığa uyarak meseleye üniversite içinden değil, üniversite dışından veya üstünden girmek istiyorum. O da şu: Yeni üniversiteler yasasının sayısız sakıncaları var ama bu münferit bir olay, tekil bir sapma olayı değil. Bugün içine girilen yeni siyasal ve hukuksal rejimde birçok alanda rasladığımız düzenlemeler bunlar özü itibariyle. Yargı, dernekler, sendikalar, meslek kuruluşları gibi önemli toplumsal kurumların özerkliğini kaldıran, devletin ve siyasi iktidarların denetimine alan değişiklikler bunlar. Kısaca tüm toplumsal kurumları yürütme organının denetimine alan genel bir düzenlemenin bir parçası olarak görmek lazım üniversitenin özel sıkıntılarını.

Murat Belge- Evet, bir dönemin genel yaklaşımının üniversite çerçevesindeki uy-

gulamasının sonucudur diyebiliriz herhalde, YÖK için. Sayın Alp, sizce üniversite bu sonucu hak ediyor muydu? Bu noktaya nasıl gelindi?

Halûk Alp- Özet olarak, 1974'te başlayan ve ondan sonra şiddetini artıran, artık yükseköğretim kurumlarından ortaöğrenim kurumlarına sıçrayan ve 1980 harekâtı ile son bulan bir dönem yaşadı Türkiye. Cidden son derece kritik, ülke tarihinde görülmemiş derecede iç savaşa benzer, halka inmemiş, bazı militan gruplar arasında son derece endişe veren eylemler oldu. Üniversiteler bu sırada kendilerine düşen görevleri yaptılar: Üniversitenin yöneticileri vardır, kurulları vardır. Bazı kademelerle temas ederler, bilimadamı olarak bildiklerini aktardıkları gibi çözüm yolları da gösterirler. Bunların hepsi yapıldı. Her siyasal iktidarın konuyla ilgili başkanlarının katıldığı, Başbakanın başkanlık ettiği toplantılar oldu. Cumhurbaşkanının davetiyle ya da üniversite kurullarının başvurusuyla gerçekleşen toplantılarda ne yapılabileceği, neler yapılması gerektiği dile getirildi. Ama varılan nokta bunların sonuç vermediğini gösterdi. Üniversiteler militan üretmedi. Üniversitelere gelen öğrenci 18 yaşındadır, üniversiteye kişiliğini kazanarak gelmiştir. Üniversitelerde militan yetiştirmek, ideoloji aşılamak için seminerler yapılmadı; buna ne imkân vardır, ne de zaman. Öğretim üyeleri anfilerde kelimelerine bile dikkat ederek konuşmak zorunda kaldılar. Derslerinde söylemeleri gereken kelimeleri, fikirleri, bilgileri dahi öğrencilere aktarmaktan çekindiler. Bu derece ihtiyatlıydılar. Fakat sonunda bütün Türkiye'ye malolan kargaşada üniversiteler "büyük suçlu" damgası ile damgalandılar. Bu haksızlıktır.

1980 sonlarında yeni üniversiteler kanununun hazırlıklarına başlanıldığı duyuldu. Sonunda Yüksek Öğretim Kanunu yasalaştı. Üniversitenin anayasanın teminatı altında olmasının tartışılmaz yararları vardır. Bu sefer ise YÖK anayasanın teminatı altına alındı.

Korkarım ki, Yüksek Öğretim Kanunu üniversiteleri her geçen yıl bugün bulunduğu düzeyden geriye götürecektir. Neden? Çünkü bu kanun öğretim üyesi yetişmesinin kaynağı olan asistanlık kurumunu çekici olmaktan çıkarmıştır. Yaşı 25'i geçen bir kimsenin hiçbir teminatı ve çekiciliği olmayan asistanlığa heves etmesi beklenemez. Sonuçta kanun yetenekli öğretim üyesi yetişmesini imkânsızlaştırıyor. Öğretim üyesi daha yetişirken kendini bir başka yerde buluyor. Tam verimli zamanında, yani yardımcı doçent olmuş, doçent olmuş, doçent olduktan sonra -ki artık profesör olacaktır- kendisine "git başka yerde profesör ol" denmektedir. Evet, olabilir bu. Ama başka yerde sıfırdan başlamak mecburiyetinde. Kendi kurumunda kurduğu araştırma imkânlarını bir başka yerde de kurması bekleniyor. Arkadan gelen kuşağın da bir teminatı yok. Sosyal sigortalarda işçinin teminatı daha iyi, çünkü öğretim üyesinin üniversitede hiçbir teminatı yok. Gençlerde öğretim üyesi olmak hevesi kalmadı. Araştırma, tartışma, rekabet yok. Herkes günlük işlerle yetinmek zorunda. Niçin ruh kalmamış? Yüksek Öğretim Kurumu kişiyi somut olarak etkilemese bile getirdiği sistemle bu ruhu bırakmıyor.

Bundan önce de yasa girişimleri yapılmıştı. Birçok yasa tasarısı hazırlandı. Ben bunlardan birine değineceğim: bugünkü Yüksek Öğretim Yasası da bundan etkilenmiş gözüküyor. O da Necdet Uğur'un Milli Eğitim Bakanlığı dönemindeki tasarıdır. Taslağın gerekçesi şu idi; Türkiye'de yükseköğretim kurumlarının ki, bunlar yüksekokullar, enstitüler, üniversiteler ve akademiler olmak üzere dört kategoride toplanıyordu, hepsini üniversitelere bırakmak suretiyle ortadan siliniyor ve eski üniversitelere ilave üç üniversite kuruyor. Bütün akademileri, yüksekokulları belli bir süre zarfında tasfiye ediyor, işe yarayanları ya eski üniversitelere ya da yeni üniversitelere bağlıyordu. Böylece bütün yükseköğretim kurumlarını siyasal iktidarın baskısından kurtararak, özerk üniversitelerin şemsiyesi altında topluyordu. Siyasal iktidar, "Bu yüksekokulları, enstitüleri benden alın, ben kontrol edemiyorum" diyor. Buna şiddetle karşı çıkanlar bugün YÖK'te görev yapmaktadırlar.

Taslaktaki ikinci önemli nokta, üniversitelerin üst kurullarının yetkisinin yeterli olmadığını görmesidir. Yani bütün üniversitelerin üstünde bir yetkili kurula ihtiyaç duyuluyor. Çünkü üniversiteleri kontrol etmek mümkün olmuyordu. Üniversitelerin üstünde bir kurul "Üniversitelerarası Kurul"a yaptırıcı yetkiler tanıyor. Üniversitelerarası Kurul her üniversitenin öğretim üyelerinin oyları ile gelmiş kişilerin yine kendi aralarından seçtiği kişilerden oluşan bir kuruldur. Bu kurula yaptırımcı yetkiler tanımak özerklikle ters düşmüyordu. Özellikle akademik konularda standardın korunması, yeni üniversitelerin öğretim düzeyini düşürmeyecek şekilde onlara öğretim üyesi sağlanması gibi önemli konularda bu kurul yetkiliydi.

Bu taslakta bir diğer önemli nokta, yeni kurulan üniversitelere öğretim üyesi sağlanmasını akılcı bir yöntemle çözümlemesidir. Bunun için üst kurula, asistanların doktoralarını gelişmiş üniversitelerde yaptırmak yetkisi veriliyor, böylece bu üniversitelerin kendi elemanlarına bir an önce kavuşması sağlanıyordu. Diğer taraftan gelişmiş üniversitelerdeki öğretim üyelerinin kendi üniversitelerinde profesör olabilmesi için yeni kurulmuş üniversitelerde iki yıl görev yapmasını zorunlu buluyordu. Bu hizmeti yerine getiren öğretim üyesi gittiği üniversitede öğretim görevini yaparken bir araştırma laboratuvarı kurmayı üstleniyordu. Bu esnada kendi üniversitelerindeki araştırmalarını, zaman zaman giderek canlı tutmayı başarabilecekti. Ne yazık ki bu taslak yasalaşamadı.

Yüksek Öğretim Kurulu'na kısaca değinmek isterim: Biraz evvel Özdemir İlter'in belirttiği gibi bu kurul içinde önemli sayıda akademik meslekten gelmemiş kişi var. Bu kurulun teknik bilimlerden biyolojik bilimlere, tıptan sosyal bilimlere kadar geniş bir yelpaze oluşturan bilim dalları ile uğraşan üniversiteler üzerinde olumlu hangi işleri nasıl yapabileceğini anlamak mümkün değildir.

Taha Parla- Sayın Alp'in söylediklerinden sonra, ben de şunu belirtmek istiyorum: Necdet Uğur tasarısında önerilen sistem, 1981 yılında gelen üniversiteler yasasının kesik çizgilerle ifade edilmiş bir biçimiydi. O tasarının getirmek istediği sistemdeki yükseköğretim kurumu her ne kadar üniversitelerden seçilerek gelen kişilerden oluşuyor idiyse de, yanlış hatırlamıyorsam, içinde bürokratik unsurlar yine vardı; en önemlisi Milli Eğitim Bakanı'nı kurumun başkanı yapıyordu ve bütün üniversiteleri bir nevi üniversiteler bakanlığının denetimine sokuyordu. Üniversitelerin tek tek özerkliği zedeleniyordu. Ayrıca, rektörlere verilen yetkiler, üniversite içindeki bilimsel kurulların kararlarının üstüne yönetim kademesinin kararlarını çıkarıyordu. O kadar alarme edici bir tasarıydı ki bunun için yazdığım bir yazının başlığı "Akademik özerklik mi idari güdüm mü, rektör mü, vali mi?" gibi bir şeydi.

Murat Belge- Kurula benim bildiğim genelkurmay ve emniyet temsilcilerini de alıyordu. Gene üniversite sorunu büyük ölçüde üniversite dışı kuruluşların denetimine sokan bir tasarıydı bu.

Taha Parla- Bürokratik unsur en az Milli Eğitim Bakanı'nın varlığı yüzünden sözkonusuydu. Dolayısıyla 1981'i kesik çizgilerin koyulaşması olarak görmek mümkün gibi geliyor. Fakat, belki daha da önemlisi, üniversitelerdeki iç demokrasiyi ve bilimsel kurulların önceliğini yaralıyordu. Nitekim 1981 kanunu, bu konuda da çizgileri koyulaştırmıştır. Üniversitelerde kabul edilecek tek hiyerarşi fonksiyonel hiyerarşi olmalıdır. Bunun mekanizması da meslek camiası içinde derece yükselişini belirleyen bilim jürileridir. Yanlış hatırlamıyorsam 81 yasasında bu konuda da çok sakıncalı bir unsur var. O da şu: Derece yükselmelerinde bilimsel kurulların kararı önemli değil, bunların vardığı sonuç sadece ve sadece istişari mahiyet taşıyor. Ve nihai kararı yönetim kademelerindeki kişiler veriyor.

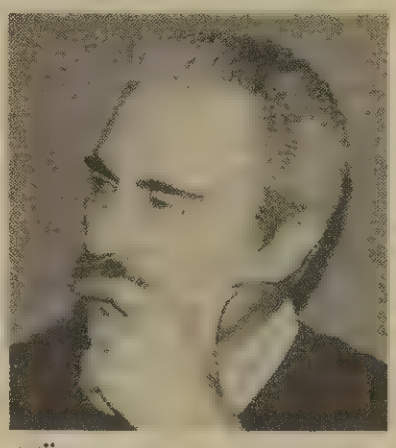

"Üniversitelerin bugünkü durumu genel bir düzenlemenin parçasıdır."

Halûk Alp- Bu YÖK mü, daha önceki mi?

Taha Parla- Bu, yani 1981 üniversiteler kanunu. Türkiye'de birçok konuyu tekrar tekrar sıfırdan başlayarak konuşmak zorunda kalıyoruz. Dünyada genellikle kabul edilmiş asgari doğrular ve asgari gerekleri yeniden kurmak ve savunmak zorunda kalıyoruz. Her yerde tarihsel olarak üniversiteler bir sosyal kurum olarak diğer toplumsal kurumlara, özellikle devlete karşı özerklik sağlamışlardır. Birinci adım budur. İkinci adım, üniversitenin kendi içinde demokratikleşmesidir. Bütün üniversitelerin rektörünün Numeyri olduğu Sudan gibi ülkeler hariç, birinci aşama dünyada çoktan geçirilmiştir. Tartışılan ve 1980'lerin başında Türkiye'de de tartışılması gereken şey ikinci aşamaydı. Bu yönden bir gelişme vardı ve yapılacak şey, bu bakımdan 61 üniversiteler kanunundaki birtakım yetersizlikleri aşmaya çalışmak olmalıydı. Bu yapılmamış, tam tersine, her tarafta hallolmuş aşamanın gerisine düşülmüştür.

Nereden nereye?

Halûk Alp- Dediklerinize tamamen katılıyorum. Bir de Türkiye açısından konuyu değerlendirmek ve hükmü vermek gerekecek sanıyorum. Nereden nereye geldik? Hakikaten 12 Eylül Harekâtı'ndan sonra yapılan düzenlemeleri değerlendirirken, Türkiye'nin ondan evvelki beş sene de nereye gitmekte olduğunu dikkate almak lazım. Kimsenin avukatlığını yapmak durumunda kalmayayım. Üç askerî müdahalenin çıkardığı dersler oldu. 1960 arkasından anayasaya dayalı özgürlükler getirdi. 1971 hafifçe bir sıkılamayla geçiştirildi. Sonra 1980'de çok aktif bir biçimde işin içerisine girildi. Bu büyük sorumluluğu yüklenenler, elbette en iyi niyetlerle Türkiye'yi yeniden düzenlemek istiyorlar. Türkiye'yi yeniden düzenlerken birbiriyle tutarlı birtakım kararlar alınarak girişimlerde bulunuldu. Bunların bir kısmı anayasa teminatına bağlandı. Benim temennim, ümidim, bu düzenlemelerin en kısa zamanda ülkemiz yararına beklenen sonuçlar vermesi ve gerçek anlamda demokrasiye geçişi kolaylaştırmasıdır. Üniversiteler açısından ise ümitsiz olmanın acısını duyuyorum içimde. Zira YÖK ile getirilen yeni düzenle bir bilim kuruluşunun gelişmesini sürdürmesini imkânsız görüyorum. YÖK ile üniversitelere haksızlık etmiş olanların, üniversite dışından değil, üniversitelerin içindeki kişiler olduğuna inanıyorum.

Taha Parla- Bu söylediğiniz, velilere kim velayet edecek sözünü bir kere daha hatırımıza getiriyor. O zaman cevap şu olmalıydı; hiç kimse velayet etmesin! Herkes kendi alanında meselelerini halletmeye çalışsın temennisi de benden geliyor.

Halûk Alp- Şöyle bir dünyaya bakarsanız, böyle katı, dondurulmuş bir şey bilimin yapısına aykırıdır. Genelde eğitim, genelde bilimsel çalışmayı yasanın çok sıkı kalıplarına sokularak yürütmek mümkün değildir. Bilakis ona açılabileceği bütün alanları vermek lazımdır. Bunun hiçbir ülkeye zararı dokunmamıştır. Ülkedeki düşün ufkunu geliştirmiştir, o ülkedeki aydınların vurup-kırıcılığını veyahut aydınların yönettiği iddia edilen insanların vurup-kırıcılığını azaltmıştır. Bunları yeniden keşfetmenin anlamı yok ki. Yani, "yeni bir toplum geliştirelim, disiplinli üniversite kuralım, belki iyi olur" tartışması tarihî deneylerle ters düşüyor.

Murat Belge- Amerikan sosyolojisi bile, bilgi ve düşünce ile ilgili işletmelerin -bundan sadece üniversiteyi kastetmiyorum, gazete, dergi çıkartan veya bilgi alışverişi olan kuruluşlarda - ancak yatay ilişkilerin, demokratik ilişkilerin uygun düştüğünü, eğer insanlara bu tür inisyatifler tanımayan hiyerarşik bir yapı kurulmuşsa, işe severek katılmayacaklarını, üretken olmayacaklarını söyler. O bakımdan bizim üniversiteler için söylenen emir-komuta ilişkisi en olmayacak bir sistem. Örneğin YÖK'ün ilk maddeleri vardı, üniversite üyelerinin and içmesini gerektiriyordu. Tam aklımda değil ama, vatana millete layık kuşaklar yetiştireceğiz, Atatürk ilkelerine uyacağız gibi... Bu gibi ilkelerin bir üniversite yasası çerçevesinde konulmasının bir gereği var mı sizce?

Halûk Alp- En zararsız, en masum kısmı bu bence.

Taha Parla- Bir siyasi partinin programında bulunması daha uygun olan şeyler bunlar. Çünkü ilk ve ortaöğretimden farklı olarak, üniversitelerin varlık nedeni, hattâ tanımı olan fikir çoğulculuğu ve fikir tartışması ile pek bağdaşmıyor, düşünce, araştırma özgürlüğünü sınırlıyor. Bu, tarif itibariyle böyledir. Tersi skolastisizmdir.

Özdemir İlter- Bence de. Her türlü düşünce üretmek demiştik; hani iki kere iki dörtten sonra acaba üç mü beş mi diye düşünülen bir ortama değinmiştik. Şunlara bağlı, bunlara bağlı deyince bu ortam kaldırılmış oluyor. Bir de ayrıca bunun nasıl uygulanacağı sözkonusu.

Taha Parla- Bir nokta daha var. Benzer uygulamalarda da çok yararcı, pratik uygulamaya dönük ve resmî otorite tarafından belirlenmiş, tanımlanmış doğrulara bağlı pratik öğretim vurgulanıyor, teorik uğraşlar pek makbul sayılmıyor, farklı kuramsal yaklaşımlar önleniyor. Bunun somut ifadeleri de var: Yeni üniversiteler kanunundan sonra bazı üniversitelerde sosyal bilimler, siyasal bilimler bölümleri kapatıldı; kamu yönetimi ve uluslararası ilişkilere indirgendi. Farklı teorik yaklaşımlara karşı olan türküntülerin ve belli doğrultuda pratik eğitim yönelişlerinin sembolizmleri bunlar.

Murat Belge- Evet. Bundan başka bir konu daha var. Toplumun en iyi eğitilmiş kesimi olması gerekir üniversitenin, değil mi? Yani bundan daha yüksek bir eğitim düzeyi yok. Fakat bu en yüksek düzeyde eğitilmiş kurumun da kendi kendini yönetmesine karşı ciddi bir şüphe beslendiği, bütün merkezileştirme ve yukardan aşağıya kurulmuş mekanizmalardan anlaşılıyor. Üniversite kendini yönetemeyecekse, toplum nasıl kendinden sorumlu olabilir?

Halûk Alp- Onun için de bu dönemin çok kısa olmasını temenni ettim. Demokrasiye geçiş derken bütün bu unsurları da içine alan bir geçişten bahsettim. □

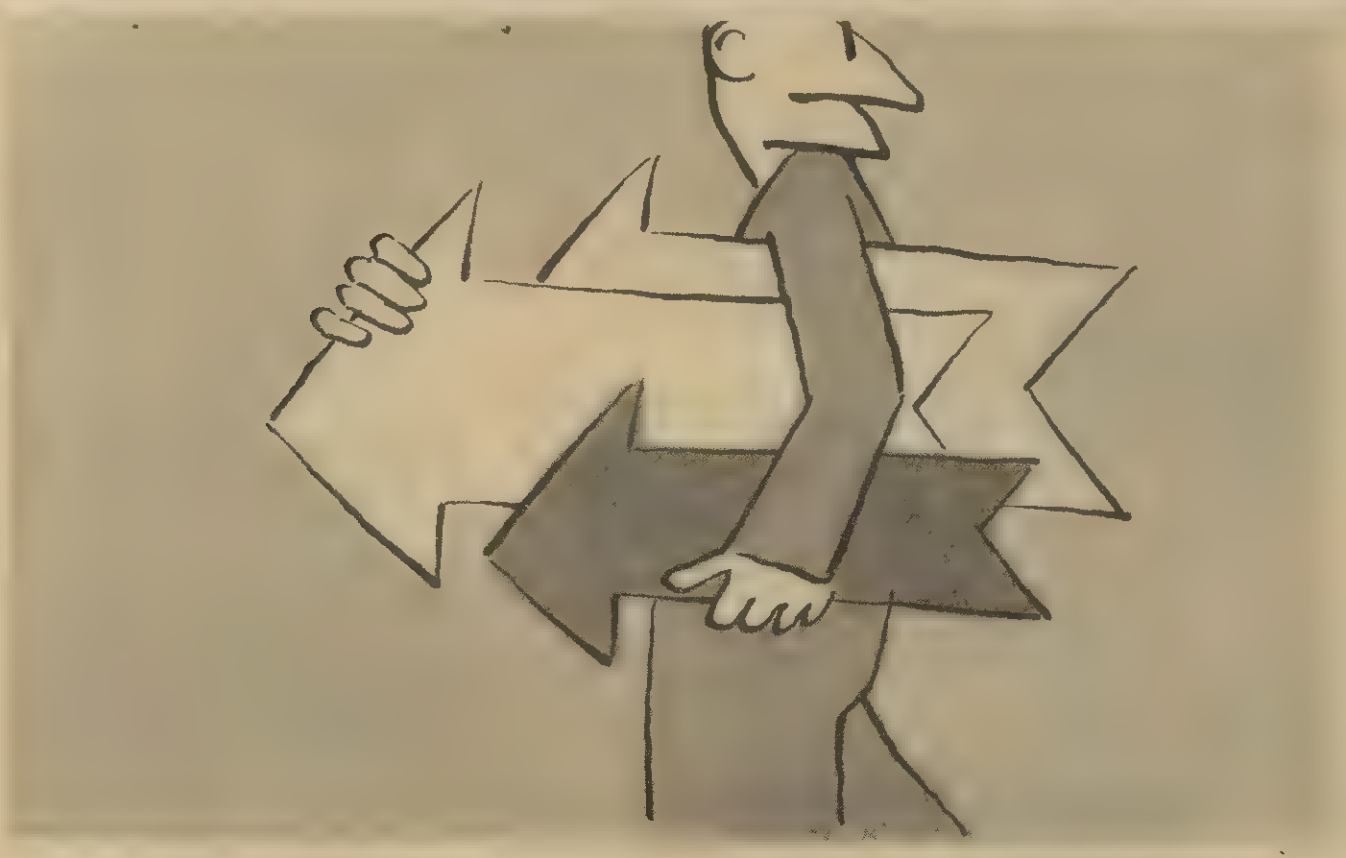

Sol'un acil sorunu:
SİVİL TOPLUM

EROL KOÇ

Kurulu iki sol parti ve kuruluş safhasında bir sol parti daha: Türkiye solunda ilk kez görülen bir gelişme!

Gerçekten de, Türkiye tarihine bakıldığında, sosyal-demokrat ya da demokratik solu bugüne kadar tek bir partinin temsil ettiği görülür. 1950 öncesi, devletin partisi olan CHP, 1950-60 arasında bünyesinden sağ kesimin ayrılmasıyla, devletin partisi olmaktan çıkmış ve "devletçi" bir parti olmuştur. Devletçilikle solculuk aynı şey olmadığından ve hattâ birbirine karşıt unsurlar içerdiğinden, o günün CHP'sini "sol" olarak nitelemek mümkün değildir.

1960 sonrasında ise, toplumsal gelişmenin de bir sonucu olarak CHP, sola açılmaya ve yeni arayışlarda bulunmaya başlamıştır. Ne var ki, bu kez Türkiye solu, TİP'le de tanışmış ve bu partiyi belli derecelerde destekleyerek, parlamentoya da sokmuştur. Ancak hatırlamakta yarar var: Türkiye solunda sosyalist olmayan kesim sadece CHP tarafından temsil edilmiştir. O dönemde CHP içindeki hareketler daha çok "merkezci" kesimden gelmiş, partiden ayrılanlar solcu olmadıklarını özellikle beyan etmişlerdir.

70 sonrasında CHP önemli bir değişiklik geçirip, her ne kadâr devletçilik üzerine görüşlerini berraklaştıramamışsa da, daha sivil toplumcu görüşlere sahip, daha sivil bir parti olmuştur. Zannediyorum ki, CHP'nin o dönemdeki seçim başarıları, kitlesel desteği buradan kaynaklanıyordu.

1983'ten itibaren manzara değişti. Şu anda sosyal-demokrat olduğunu iddia eden kurulu iki parti, kurulmakta olan da bir parti var. Bu nedenle, bence bu yeni bir olgu ve incelenmeye değer .

Türkiye toplumu hızla gelişen ve değişen bir toplum. Bunun, elbette ki siyasal düzeyde de yansımaları olacak. Ancak, bu gelişme ve değişme, tarihin bize öğrettiği gibi tek yönde ve sürekli ileriye doğru olmuyor. Etki-tepki sık sık yaşanırken, bazen bunalım doğuyor ve bunalım derinleşiyor.

1983'te parti kurmak serbestleşir ve "izin"e bağlanırken, toplumsal gelişmenin birikimleri siyasal düzeyde kendini, siyasal düzey ne kadar sınırlandırılmış olursa olsun, çarpıcı bir şekilde gösterdi. Bir dönem tek parti yaşayan Türkiye toplumu ve belli bir gelişmişlik gösteren Türkiye solu HP olgusunu belli bir şüpheyle karşıladı. Halkçı Parti, solun ve toplumun gözünde güven vermiyordu. Hattâ denilebilir ki, SODEP'in seçimlere giremeyeceği ortaya çıkana kadar HP sadece "kurucularının partisi" oldu ve kitle tabanı -neredeyse- örgütünden meydana geldi.

Ancak SODEP'in seçimlere giremeyeceği anlaşılınca HP rağbet görmeye başladı ve bu partiden milletvekili olmak isteyenlerin sayısı birden arttı. HP'yi kuruluşundan beri eleştiren, ciddiye almayan gazete yazarları ise eleştirilerini ve söyleyeceklerini seçim sonuna kadar askıya aldı. Ve HP seçimlere girip 117 milletvekili ile solun "temsilcisi" oldu.

SODEP başka bir gelişme çizgisi gösterdi. Kuruluşu -İnönü soyadının varlığı nedeniyle- büyük bir coşku yarattı ve sempati doğurdu. Ancak ben bu coşkuyu daha çok politik düzeyin partiler düzeyinde faaliyete geçmesinin bir sonucu "boşalım" olarak değerlendiriyorum.

SODEP'in yapısı uzunca bir süre sorgulanmadı. Herkesin merak ettiği nokta SODEP'in seçimlere girip giremeyeceğiydi. Bu arada SODEP'in yapısında ve güç dengesinde kurucular listesinin birkaç kez budamaya uğraması nedeniyle, aşağıda da temas edeceğim üzere, çok önemli değişiklikler meydana geldi.

SODEP seçimlere giremedi, ama politik arenada "ağırlığını" korudu. Bunun en önemli göstergesi mahalli seçimlerde aldığı yüzde 24'lük oy oranı idi. Ne var ki, tam da bu noktada sorulması gereken bir soru var. Neden SODEP, mahalli seçimlerde sol oyların tümünü alamadı? Buna verilebilecek ilk cevap, seçmenlerden bir bölümünün parlamentoda temsil edilen bir partiyi desteklemeye devam etmenin doğru olacağına inanması, demek olabilir. Bu cevap kısmen doğrudur; ancak, başka soruları karşılamaktan uzaktır.

En nihayet Türkiye, uzun bir süre üçüncü sol bir partinin kuruluşundan söz etti ve bugün de bu konuşuluyor. Şimdi bir soru sormanın tam sırası:

Neden üçüncü bir parti?

Bu soruya cevap vermeden farazî (hypothetical) bir durum varşayacağım. Bu farazî durum söylemek istediklerimi daha da kolaylaştıracak.

Eğer 1980'de politik hayat kesintiye uğramamış olsaydı CHP'nin bünyesinde, muhtemel ne gibi değişiklikler olabilirdi?

Bu soruyu ise aşağı yukarı herkesin **de facto** katıldığı bir temel üzerinde cevaplayacağım. O da şu: Toplumsal gelişme şu ya da bu şekilde devam eder ve bunun siyasal düzeyde **belirgin** etkileri olur.

Eğer 1980'de politik hayat kesintiye uğramasaydı, CHP'nin o dönemde açık ya da kapalı bir şekilde gösterdiği üzere, **farklı** temayüllere sahip olan gruplardan birinin partiden kopması gerçekleşmese bile, CHP çok açık **siyasal bir saflaşma** içine girebilirdi. Bu kanatlardan birinin merkezci, diğerinin devletin ideolojisini taşıyan bir grup olarak merkeziyetçi ve nihayet son olarak, emsalleri Avrupa'da bulunan çağdaş sosyal-demokrat ve sivil topluma açık bir grup olabileceği ileri sürülebilir. O dönemi hatırlayanlar CHP'de buna ilişkin birçok nüve bulabilir.

Partide ise esas mücadelenin merkeziyetçi olanlarla "demokratik bir toplum" hedefinde olanlar arasında geçeceği kuvvetle muhtemeldir. Sol olmayan merkezci grup ise ya giderek silinecekti ya da geçmişte Feyzioğlu vb. yaptığı gibi partiden ayrılabilirdi.

Bana göre CHP bu süreci giderek artan ve yoğunlaşan bir şekilde yaşamaktaydı.

1983'te partiler kurulurken partilerin büyük oranda, siyasal düzeyi zorlamayacak kişi ve eğilimlerden oluşturulmasına büyük itina gösterildi. ANAP'tan bazı kişilerin vetoya uğraması da, MDP'nin varlığı da buna örnektir. HP ise Feyzioğlu tipine uygun bir solculuk içinde kuruldu. Sonuç olarak üç parti de, ANAP, MDP ve HP, bu bağlamda ortaya çıkan partilerdir.

DYP demokrasi konusunda samimi olduğundan ve belli bir geleneği temsil ettiğinden, SODEP ise devletin kökleşmiş kesimlerini arkasına alma gücüne ve yapısına sahip olduğundan, siyasal düzeyin istenen formuna ters düşüyorlardı.

Kanımca 1980 kesintisi ve 1983'ün spesifik oluşumu, soldaki bu süreci çok hızlandırdı: Bu eğilimlerin "partileşmesini" sağladı!

Dolayısıyla esas sorumuza cevap verebilir durumdayız. Üçüncü partinin varlığı soldaki bu boşluktan kaynaklanmaktadır. Kaçınılmazdır ve dikkatle izlenmesi gerekir. Hattâ kişisel tahminimi söylersem, bu mücadele içinde HP baştan kaybetmiştir ve silinip gidecektir. Mücadele SODEP ile DSP arasında geçecek ve bence DSP, eğer verdiği mesajlar doğrultusunda kurulur ve devam ederse, mücadeleyi kazanacaktır.

Şimdi yeni bir soru sormak istiyorum:

DSP neden kurulamıyor?

Birincisi, DSP bir siyasal hareket olarak, çok geniş bir çerçeve sunmuş ve bu **çerçevede kurulmak istediğini** belirtmiştir. Dolayısıyla sorun bu çerçevenin içinin **tam** ya da "tam"a yakın doldurulmasıdır.

Bu çerçeveyi doldurmak hiçbir şekilde imkânsız olmadığına göre, o halde neden bu çerçeve doldurulamamakta ya da bir başka deyişle parti kurulamamaktadır?

Partinin kurulmasının gecikmesindeki başlıca faktör, böyle bir siyasi projenin gerektirdiği nesnel gelişme süreci ile bu süreci yönlendirmek isteyen öznel irade arasındaki uyumsuzluktur. Oysa bu ilkelerle kurulan bir parti çözümü de demokratik bir yaklaşım içinde, demokratik bir süreçte aramalıydı. Hareket, gücünü, bizzat hedeflediği siyasal dinamikten almalıydı. İçinde yer alan, önderlik katındaki öznel iradelerin çekilmesini istemek de değildir bu; daha çok hareketin kendisinin bu iradeleri aşmasıdır.

Diyelim ki DSP bunu başaramadı, o zaman ne olur?

İlk olarak kurulması gecikir. Ancak daha önemlisi kurulduktan sonra olur. Bu parti, siyasal bir hareketin heyecanını kitlelere yeterince götüremez ve daha çok "kişiler" temeli üzerinde kalır. Bu ise DSP'yi bekleyen en büyük tehlikedir.

Sol birleşmeli midir?

Bu soruya cevap vermek için bir başka soru daha sormak gerekiyor: Neden?

Eğer buna daha sağlam bir **iktidar alternatifi** olmak için diye cevap veriliyorsa; ben buna katılmıyorum.

Şu anda sorun sol için iktidar olmaktan ziyade, demokratik ve sivil bir toplum mücadelesi yapmaktır. İşte bu hedef, solun "nasıl, neden" iktidar olacağını da belirler. Bir başka deyişle, iktidar olmak, demokratik ve sivil bir toplum mücadelesi içinde zımni olarak vardır.

Böyle bir hedef, sorunu iktidar olmaktan önce, demokratik bir toplum mücadelesi düşüncesine sahip olan kadrolar tarafından gerçekleştirilebileceğinden ve sol bu konuda derin farklılıklar taşıdığından, birleşme doğru bir çözüm değildir. Birleşme, solun kendi içindeki mücadelesi belli bir sonuca ulaşmadan bir şey sağlamaz.

Sol birleşme sorunundan önce, toplumun şu andaki en acil sorunu sivil toplumu düşünmelidir. Bunu düşünen taraf ise sonuçta, solu kendi çatısı altında, zaten toparlar. □

Yakında hekim olacak tıp öğrencileri olarak, her gün içinde yaşadığımız kurum/ilişkiler ve genel düşünsel biçimlenişimiz bizi yazmaya zorladı. Tıp-sağlık konusunun yalnızca birkaç ucundan tutmaya çalıştık. Somut alternatifler oluşturmaya yönelik canlı bir tartışma platformunun oluşması en büyük dileğimiz.
Konuya varolan tıp-sağlık anlayışını/ilişkilerini, genel düzenle bağlantılarını ele alarak yaklaşmak istiyoruz. "Kaç hastanemiz, kaç doktorumuz, kaç yatağımız var?", "Kaç tane olması gerekir?" gibi soruların-sorunların önemini saklı tutarak, bu sorunlar çözülse bile sorunların bitmeyeceğini, daha derinlere inilmesi gerektiğini savunuyoruz. Görece yeni sorular olarak da örneğin: "Tıp-hekim, kendisini hastaya-topluma karşı nasıl konumlandırıyor?", "Tıp ne kadar ideolojinin dışında algılanabilir?", "Tıp, düzenin yeniden üretiminde nasıl bir rol oynuyor?" vb.nin yanıtlarını arıyoruz.

Murat PAKER/Yeşim ERİM/Talat KIRIŞ
Erol EROĞLU/Salih TÜRKOĞLU/SERHAN TUĞLULAR

Tıbbın seçimi:

Sus ve sustur

Hekim, karşısına gelen insanların hayatının yalnızca bir yanıyla ilgilenmek durumundadır: Yani o hayatın içerdiği aksaklıkların insan organizması üzerinde oluşturduğu hasarla, bu hasarın yoğunlaştığı, somutlaştığı noktayla. Hem tıbbî yardımı talep eden bireyin, "hastanın", hem de devletin hekimden beklediği budur. Organizma üzerindeki hasar, hekimin kendi ilmince bilinen hastalıklardan biri olarak tanıması (teşhis etmesi), tanımlaması, sınıflaması gereken görüntülerle ortadadır.

Hekimlik bilgilerinin kullanılarak şikâyetlerin bir hastalık olarak tanınmasının hekim ve hastada ayrı ayrı yarattığı rahatlamaya ayrıca değinmek gerekir.

Gelelim hastanın ve hekimin ilgilerinin yoğunlaştığı "hastalık" olgusuna: Hastalık bir toplumsal ve biyolojik çevre içinde yaşayan bireyin, bu çevreyi oluşturan tüm faktörlerin, -hükümetin ekonomi politikası, kitle kültürü, bu kültürün önerdiği değerler, o yıl dünyanın o köşesinde nasıl bir kışın ya da yazın ortaya çıktığı, solunan havada bulunan tüberküloz mikroplarının sayısı, bedeninin ana-babadan kalıtımla edindiği birtakım özellikleri gibi- bir biyolojik-psikolojik-sosyal birim, bütünlük olarak "organizma-kişilik-şahsına" yaptığı etkilerin bir sonucudur. Burada sayılan, geniş bir tanımla "çevre" olarak nitelendirilebilecek hayat alanlarının birbirleriyle etkileşim içinde olduğu, birey üzerinde bu alanlardan hiçbirinin etkisinin yalıtık olarak gerçekleşmediği, gerçekte kültürel etkiler, siyasi etkiler, biyolojik etkiler diye arınmış alanların belirlenemeyeceği açıktır. Bu alanlar ancak bir düşünme kolaylığı olarak zihinlerde bulundurulabilir.

Diyelim ki adamın birine biyolojik bir etken, tüberküloz basili, bir saldırıda bulundu. O saldırının sonuçlarını tıp dilinin "organizmanın direnci" olarak adlandırdığı, kişinin o andaki genel sağlıklılık durumu belirleyecektir. Bu da, herkesin en az bir hekim kadar iyi bildiği gibi, kişinin ne yeyip içtiğine, nasıl ısındığına, çevresindeki bireylerle olan ilişkisinin ona kattıklarına, kendisini kafasındaki olmak istediği kişiye ne kadar yakın bulduğuna vb. bağlıdır. Şimdi bu adamcağız öksürüp tıksırmaya, kilo kaybetmeye, geceleri terlemeye başlarsa, büyük bir olasılıkla çevresindeki başka bireylerden de tanıdığı bu belirtilere bakıp kafasında oluşan soru işaretiyle bir hekimin karşısına çıkacaktır.

Hekim, hekimlik bilgilerinden yararlanır, kafasındaki alanlardan birinde, fizyoloji-pataloji-farmakoloji alanında bu bireyin sorunlarını değerlendirir ve ona birtakım önerilerde bulunur. Bu öneriler hastanın eline verilen reçetede ve -eğer yapılmışsa- sözlü olarak yapılan açıklamalarda somutlaşır. Reçetenin içerdiği ilaçlar gerçekten de bu bireyin hastalığıyla olan mücadelesinde ona yardımcı olabilecek etkidedir. Fakat tıbbın akıldışılığı ve birey olarak hekimin çaresizliği de bu noktada başlar. Onu tüberküloz basiline karşı savunmasız bırakmış olan ortam, "çevre" düzeltilmedikçe, bu bireyin eski biyolojik, buna bağlı olarak toplumsal işlevlerini kazanması beklenemez. En iyi bir olasılıkla bu değişmeyen çevre içinde de verilen ilacın bir iyilik durumu sağlayabildiğini düşünelim, bu arada ilacın ücretinin bir sosyal güvenlik kurumunca karşılandığını ve bireyi ve ait olduğu toplumsal birimi ekonomik açıdan yıkıma uğratmadığını varsayalım. Bu koşullar altında, "hastanın" hayat içindeki mücadelesine geçici bir destek vermek -ki bu tıbbın olumlu, amaçlanması gereken bir katkısıdır- dışında tıbbın ne yaptığına bir bakalım: Tıp, çevre koşullarını sorgulamadan, bu koşulların değiştirilmesini gündeme getirmeden, bu koşullara isyan eden, bu koşullar karşısında iflas eden organizmayı yeniden bu "çevre", bu ilişkiler bütünü içinde işlev görebilir hale getirmiş, bireyi bu toplumsal ilişkilere iade etmiş, bu arada sosyal, ekonomik, politik, ekolojik vb. koşulların tartışılması ve değiştirilmesi fırsatını da harcamıştır. Tüm bunların ötesinde, gördüğümüz tek kazanım olan bireyin "sağlıklılık" durumu da -çevrede bir değişiklik olmadığından- her an yitirilme tehlikesindedir.

Sakinleştirici

Daha geniş bir irdelemeyi gerektiren psikiyatrik hastalıkları bir yana bırakalım, "psikosomatik" olarak adlandırılan, "psihe" -ruh ve "soma"- bedenin etkileşiminin sözkonusu olduğu hastalıklara bir göz atalım. Bunların tedavisinde öncelikle uygulanan, verilen sakinleştirici bir ilaçla hastanın uyuşturulması, bireyin algılayışının köreltilerek, hayatla ilgisinin sınırlanması, tedirginliğinin giderilmesidir. Batılı endüstrileşmiş ülkelerdeki gibi Türkiye'de de en fazla tüketilen ilaçların sakinleştirici nitelikleri ağır basan psişik etkili droglar olduğunu anımsayalım. Tıbbın sakinleştirici, susturucu işlevi neredeyse sağlığa geri döndürücü işlevinin önüne geçmektedir.

Gerçekten de verilen ilaç, drog, çevre koşulları değişmediği halde, bireyin üzerindeki gerginliği azaltacak ve belki de bir süre için onun bu koşullarla daha kolayca, bedenine daha az zarar vererek başa çıkmasını sağlayabilecektir. Belki de diyoruz, çünkü ilacın burada sağladığı kolaylık, sakinleştirme-uyuşturma etkisine bağlıdır, yani çevrenin artık daha yüzeysel bir biçimde algılanıyor olmasına. Bu bireylerin uzun vadede sorunlarına nasıl bir çözüm bulacakları sorusu, cevapsız bir sorudur. Bugün hayatın içerdiği otoriter ögeler zaten bireylerin bir savunma içgüdüsüyle kabuklarına çekilmelerine, küntleşmelerine yol açmaktadır, bu küntleşmeyi dışarıdan destekleyerek tıbbın gördüğü işlevse neredeyse onun iyileştirici, sağlığa geri döndürücü işlevinin önüne geçmiş bulunuyor. Batılı endüstrileşmiş ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de en fazla tüketilen ilaçların psikotrop droglar olduğunu anımsamak belki bu genel, kulağını tıkayarak, yaşamla ilişkisini sınırlayarak daha az gerilimli yaşama eğilimini ve tıbbın bu eğilimi desteklemede oynadığı rolü daha açık olarak ortaya koyacaktır.

Bu noktada tüberkülozlu hasta örneğinin tartışılmasında yapılan ayrımı yinelemek ve vurgulamak gerekir.

Muhalif hekim

Tıbbın amacı insan hayatının olanaklarını genişletmek, daha anlamlı bir hayat için topluma ve -bugünkü tıp pratiği açısından öncelikle- bireylere yardım etmektir.

Bu açıdan doğallıkla "eleştirici tavrını muhafaza etsin" ya da "hastalığın dinamizmiyle muhalefet oluştursun" diye bireylerden tıbbî yardımın esirgenmesi değil önerilen. Aksine tıbbî yardım yerinde kullanıldığında -ki bu yerindelik ancak tıbbî yardım talep eden bireyin bütünlüğü içinde tanınmasıyla sağlanabilir- gerek birey, gerek toplum düzeyinde yaşamın daha "yaşanılası" özellikler kazanmasına katkıda bulunabilir.

Tıp disiplininin elindeki bilgi birikimi bu katkıları yapabilecek özellikte ve yetkinliktedir. Ama bu katkıların gerçekleşebilmesi hayatın tüm alanlarının hesaba katılmasına, bireyin yaşadığı toplumsal bağlam içinde ele alınmasına bağlıdır. Bu iki düzlemde gerçekleştirilmelidir:

Hastaları daha iyi tanımak, hastayla insani özellikler taşıyan bir ilişki kurabilmek için hekimin her şeyden önce "zaman"a gereksinimi vardır. Bu zaman talep edilmelidir. Türkiye'de, özellikle büyük şehirlerdeki SSK hastanelerinde geçerli olan, hasta başına beş-on dakika ayırabilen, gerek hasta, gerek hekim için "hasta edici" olan poliklinik koşulları, yalnızca ülkenin

ekonomik olanaklarının değil, politik seçmelerin de bir sonucudur.

İkinci olarak hekim, hastaların hastalıklarını, yani sorunlarını çok boyutluluğu içinde tartışmak, "hasta eden etkenler" karşısında "tavır almak" durumundadır. Toplumsal sorunların tartışılacağı düzlem "siyaset" olduğuna göre bu tavır politik bir tavır olacaktır. Burada "politik" olmak "hastanın" hayat koşullarını ve "hastalığını" tartışmaktan başlar; bu koşullar karşısında susmanın ötesine geçebilen her tavır politiktir. Yaşamanın "normal" koşullarının "hasta edici" olduğunu saptayan bir hekim, muhalif bir hekimlik pratiğinin ilk adımını atmış olur.

Oysa bugünkü hekim hastanın da isteğiyle korkuların, gerilimlerin, uyuşmazlıkların "bırakıldığı" bir yer olmaktadır. Hastanın hekimden istediği, onu sağlığına kavuşturması kadar; sağlığıyla ilgili korkularını gidermesidir de; bu korkularsa, temelde hayata ilişkin korkulardan çok uzak değildir. Hastanın bu yatıştırılma talebi hekimin bilgilerine yeni bir işlev kazandırır. Teşhis edilen hastalık, artık daha az korkulan bir hastalıktır. Böylece teşhis koyup reçete yazarken hekim bir yandan hastalıkla bir mücadeleye girer, öbür yandan hastanın ve korkularının bir bölümünü bilgisiyle emer, örter. Kendini beş dakikalık "tedavi" işlemiyle sınırlayan, hastalığın "muhalif", yani varlığıyla düzeni sorgulayan özelliğini gözardı eden bir hekimlik ancak toplumun her türlü korkusunun, rahatsızlığının ve gerginliğinin boşaltıldığı suskun bir toplumsal çöplük işlevini görebilir. Toplumda tıp mensuplarına yönelik yaygın güvensizliğin ve düşmanlığın (Allah ellerine düşürmesin) nedeni, yarı bilinçli de olsa tıbbın bu susan ve susturan, baskılayıcı işlevinin "hastalarca" da algılanıyor olmasıdır.

Gündelik hekimlik pratiği içinde hekimin politik tavrının temel ögesi, "hastaların" yaşamına yaptığı müdahalenin hesabını verebilir olması, yapılan müdahalenin gerekliliğini ve anlamlılığını, yaşamın "normal" akışının hasta edici yanını karşısındaki tıbbî yardım talep eden bireylerle tartışması olacaktır. Normal yaşam koşullarının hasta edici olduğu saptaması muhalif bir hekimliğin en sağlam çıkış noktasıdır. □

Birey, toplum, hayat ve hastane

Birey, hayat ve toplum kelimelerini yan yana koyarak düşünmeye, irdelemeye başlayalım. Sözlük karşılıkları şöyle: Birey: Toplumları oluşturan ve düşünsel, duygusal, iradî nitelikleri toplum içinde belirlenen, bununla birlikte kendine özgü ayırıcı özellikleri de bulunan insanlardan her biri. Toplum: Tarihsel gelişme içinde belirli bir üretim ilişkisinin belirli bir aşamasında birarada yaşayan insanların tümü. Hayat: Canlılarda doğumdan ölüme kadar etkinliğini sağlayan olgular bütünü. Bu kavramlar insanın solumaya başlamasından bugüne yeryüzünün gündemindeki en önemli maddeler olageldiler. Varolanı daha iyiye, daha güzele doğru dönüştürme çabasındakilerin uğraşlarında da en önde gelen amaç, bireyin toplum içinde mutlu bir hayat sürmesi oldu.

Bir açıdan bakıldığında denilebilir ki birey, hayat ve toplum ilişkilerinde ilk koşul yaşamaktır; değişik sözlerle, organizmanın canlılığını sürdürmesidir. Yeryüzünde yaşayan tüm organizmalar kendi başlarına -tek hücreliden en gelişmiş canlı insana dek- her an büyük bir yaşama savaşı verirler... Bütün canlılar gibi insan da canlılığını korumak uğrunda en üstün savunma sistemleri ile donanmıştır. Ancak yirmibirinci yüzyılın eşiğindeki bir yirminci yüzyıllıya sorduğunuzda size hekimler olmadan insanların yaşamasının, hele sağlıklı yaşamasının mümkün olmadığını söyleyecektir. Kuşkusuz hekimler insan organizmasının düzeni, işleyişi, bozuklukları ve bozuklukların düzeltilmesi hakkında çok fazla bilgiye sahiptir. İlk yıllardan günümüze biriktirilen bu bilgi, sanayi çağının iç dinamiğine eklemlenerek bugünkü tıp kurumunu oluşturmuştur. Çağımızda tıp ve onun başlıca uygulanım alanı hastane yüksek duvarlarıyla içinde yaşadığı toplumdan yalıtılmış; fiziksel ya da ruhsal, belirli standartların dışına çıkmış bireyleri alıp **onların iyiliğine** birtakım işlemlerden geçirdikten sonra geri gönderen ayrıcalıklı bir kurum durumundadır. Sağlıkçılar da bu ayrıcalığa sahip bireyler.

Hekimler insanın yaşaması adına insan hayatına tasarrufta bulunurken o hayatın sahibine danışmazlar. Hekimle hastanın karşı karşıya gelme biçimleri önceden belirlenmiştir. Hekim, muayene odasına girdiği andan başlayarak hastayı gözlemler, onu kafasındaki hastalık kalıplarından birine oturtmaya çalışır ve bu kalıbın uygun tedavisini düşünür. Odadaki beyaz gömlekli kutsal imgeyle karşılaşan hasta da -hekimlik dışında hangi meslekten olursa olsun- bir an önce eski "sağlıklı" durumuna dönmek için, bu modern büyücünün dediklerini (ilaç, hastaneye yatmak, ameliyat vb.) aynen yerine getirmeye hazırdır (gelişmiş ülkelerde belki, lütfen ikna ederler). Hastalar da zaten bunu beklemezler, onlar için önemli olan biran evvel saptıkları standartlara geri dönmektir.

Somut bir örnek üzerinde hasta-hekim ilişkisini gözleyelim. Poliklinik odasında hasta bekleyen hekimi düşünelim. Kapının açılmasıyla karşıdan gelen organizma kapı-iskemle arası mesafeyi katedene dek, onun duruşu, yürüyüşü, vücudu, iskelet ve kas yapısı vb. özelliklerini gözden geçirecektir. Üstelik iyi olduğu oranda dikkat ettiği özelliklerin sayısı fazla olmalıdır. Bu andan itibaren o insanı, demek hastayı kafasındaki hastalık kalıplarından birine oturtmakla yükümlüdür. Sorgu, muayene, laboratuvar tetkikleri, sonunda karşısındaki hasta bir bağırsak iltihabı vakası olmuştur ve bu kalıba karşılık gelen tedaviyi görecektir. Bakış doğrultumuzu 180 derece döndürdüğümüzde, kapıyı açan marangoz, avukat, işçi, yazar, beyaz gömlekli yarı kutsal imgeyle karşılaştığında, bir an önce karnındaki ağrılardan kurtarıp büyük abdest düzenini eski işleyişine kavuşturacak modern büyücünün dediklerini eksiksiz yerine getirmeye hazırdır. Gerekiyorsa hastaneye yatacak, ameliyat olacak, bağırsaklarının bir bölümü kesilecek ya da -daha basit- verilen ilaçları harfiyen uygulayacaktır.

Hekimin hastayı kabul ettiği yer dış dünyadan, toplumdan yalıtılmış bir ortamdır. Onu kendi kurallarının geçerli olduğu yapıda, hastanede, toplumsal bir varlık olarak değil, tek birey olarak görür. Hastanın toplumsal konumu hekim açısından çok da önemli değildir. Hastalıkla ilgisi bakımından şöyle kabaca bir soruşturulur, ama esas olan tedavidir.

Örnekleyelim: Akciğer iltihabı olan bir hastaya kaç odalı evde oturduğu, iyi beslenip beslenemediği sorulur. Yanıt büyük bir konakta yaşayıp kuş sütüyle beslenmek de olsa, tek odalı evde asgari ücretle geçinmek de olsa, doktor penicilin verecektir. Vicdanı rahatlatacak düşünce hazırdır: Hekim, bütün toplumu refaha kavuşturmakla yükümlü değildir, tek odada yaşayan aileye birkaç odalı ev sağlayamaz ki.

Öte yandan tedavi ettiği tek bireyi yeniden üretmektedir. Verimli olması gerekirken iş yapamaz hale gelen kişi, "insanın işgücünü satabildiği oranda varolduğu günümüz toplumuna" yeniden kazandırılmalıdır. Bu süreç, bu insan hasta olduğu her sefer tekrarlanacaktır. Eğer umut kalmamışsa o zaman da çalışan verimli insanların arasından alınıp -enerjilerinin bir bölümünü yaşama umudu kalmamış birine ayırmamalıdırlar- ölümü beklemek üzere depolanacaklardır.

Geçtiğimiz yıllarda bu tartışmalar özellikle psikiyatri bağlamında yoğunlaştı. Psikiyatri kliniklerinde ideolojinin sağlık kavramından sapmış bireyler, demek toplumun normlarının dışında olanlar toplumdan soyutlanarak bu normlara dönene, "sağlıklarını" kazanana dek işlemden geçirilirler. Dönüşümsüz olanlarsa modern hapishanelere (yani, modern psikiyatri kliniklerine) kapatılırlar.

Şimdi bütün bunlardan sonra berraklaşan nokta şu: Hastane yüzeysel bir bakışla toplumun dışında bir kurum gibi duruyor. En azından hekim de, hasta da (hemen herkesin en az bir kez hastalandığını varsayarsak bütün toplum) bunu böyle hissediyor, kabul ediyor. Oysa durum böyle değil. Hastane bir yandan gelen hastaların farklı sosyal katmanlardan olması nedeniyle, bir yandan modern tıbbın temel işlevi olan hasta bireyin yeniden üretilmesi, üretilemediği yerde yalıtılmasıyla, bir yandan en gelişmiş sanayi kollarından bir bölümünü (ilaç, tıp alet ve aygıtları vb.) bünyesinde toplamasıyla ideolojinin önemli bir parçası. Baştaki kelimelere dönersek, modern tıp biliminin nesnesi gerçekte **tek başına olan bireyin hayatı** değil. Modern tıp etkinliğini **toplum içinde olan bireyin hayatı** üzerinde gösteriyor ve yukarıda belirttiğimiz gibi varolan ideolojinin önemli bir parçası. Öyleyse şu soruyu sormak gerekiyor: **Varolan ideolojiyi dönüştürme çabasına hastanenin içindekiler hastaneden başlayarak katılabilir mi?(*)** Bu soru asla "hastanenin içindekiler yalnız hastaneyle uğraşmalılar" düşüncesini içermiyor; varolan "iktidarın" değişimiyle nasıl olsa hastanede de daha iyi bir ortam sağlanacaktır, öyleyse esas görev varolan "iktidarı" değiştirme mücadelesini vermektir, kalıbının kolaycılığını kırmayı amaçlıyor.

Günlük hayatın dönüştürülmesi tezlerinin konuşulduğu, kurumlarda alternatif uygulamaların önerildiği bir ortamda mutlaka üstünde düşünülmesi, tartışılması gerekli bir soru. □

(*) Türkiye'de çok önemli sağlık sorunları varken böyle bir tartışma açmak lüks gibi gelebilir. İlaç bulamayan insanlar, yetersiz sağlık hizmeti, kötü koşullar öne sürülebilir. Kuşkusuz bu sorunlar acil çözüm beklemektedir. Ancak Türkiye'nin sağlık politikası üzerinde fikir yürütürken işe bu soruyu sormakla başlamak, sorunlara onun açtığı ufuktan çözüm aramak daha doğru olur kanısındayız.

Ne kuş, ne de deve misali tuhaf bir "sokak":

"Şu cumbayı alıverelim..."

OSMAN BALCIGİL

Nubar efendi on beş günde bir filan evinin kapısını sahne haline getirir, kukla oynatırdı. Bütün mahalleli, en küçüğünden, en büyüğüne kadar sandalyesini kapan Nubar efendinin sahnesinin etrafında toplanır, bahriyelileri, dansözleri... izlerlerdi...

Beyazıt'ı Kumkapı'ya bağlamaya çalışan caddelerden birinin üzerinde, ne kuş ne deve misali, tuhaf bir "sokak".

Ön cepheleri yer yer cumbalı, çıkmalı, ama çoğunlukla düz - daha doğrusu "düzeltilmiş"; kâgir ve betonarme yapılardan garip bir toplam: Bir hastalığa yakalanmışçasına bitkin, ya da başından bir kaza geçmiş gibi yıkık dökük.

Sokağa uzanmış soba boruları, çamaşır sopaları ve sımsıkı kapalı perdeleriyle **kaçan/yenik/ürkek** "evler"le; **kovalayan/galip/küstah** "işyerleri'nin birarada yer aldıkları, adeta bir savaş sonrası tablosu...

...

Yanyana iki bina. Birinin bir, ötekinin iki katı cumbalı. İki binayı giriş katında bir lokanta birleştiriyor. Lokantanın garsonu, han sahibinin ikinci kattaki çay ocağında olacağından emin.

Gerçekten de, çay ocağında önündeki defetere bir şeyler yazmakta olan **sahip** görünümlü biri var: Ramazan Özçelik.

Hanın sahibinin kendisi değil babası olduğunu, ama bir şey varsa kendisinin de halledebileceğini söylerkenki edasıyla, sonradan 18 yaşında olduğunu öğrenip epey şaşıracağımız Ramazan, gözümüzde **sahip** görünümünü daha bir pekiştiriyor.

— Bu han sizin mi?

"Evet."

— Yandaki?

"İkisi bir zaten."

— Nasıl yani?

"Eskiden bunların yerinde iki ev vardı. Biz onları birleştirdik bir han yaptık."

Malatya'nın Pötürge'sinin Babik'inden -yeni adı Gündüzlü (Ramazan, "Türkçe Gündüzlü, Kürtçe Babik" diyor)- göçerken yoksul insanlarmış Ramazan'lar. Babası önceleri hamallık etmiş Ramazan'ın. Yememiş, içmemiş para biriktirmişler. Bir ev almışlar, sonra bir daha, bir daha...

"Eskiden bu iki evde iki aile otururmuş. Biz alıp han yaptık. Şimdi 20 tane odası var. Hepsi de dolu. Bir hanımız da karşıda var. Bir de Beyazıt'ta..."

Şimdi bir işhanı olan bu iki eski evin sokağa bakan duvarlarına ustaları hiç ellettirmemiş Ramazan'ın babası: Süslemeleri aldırttırmış, sıvattırmış o kadar. Bir de iki evin arasındaki duvarları kaldırttırmış, evlerin içlerini tümüyle değiştirmiş; böylece bir garip bina çıkıvermiş ortaya. Binanın, dışarıdan bakınca iki ev -daha doğrusu iki başlı bir hilkat garibesi- gibi görünmesinin nedeni bu.

Birkaç bina hariç, sokağın öteki bütün evlerinin de başından buna benzer akıllara seza onarım hikâyeleri geçmiş olsa gerek.

Bakıyorsunuz: Tam "Bu evin ortasındaki pencere neden büyük de ötekiler küçük?" diyecekken, duyar gibi oluyorsunuz Ramazan'ın babasının ya da bir başka sahip'in duruma vaziyet eden bir ses tonuyla verdiği talimatı: "Şu cumbayı alıverelim, orası da pencere olsun."

...

El değmemiş bir bina. O kadar ki yıkılmak üzere. Boş duran giriş katını saymazsanız birbirinin içinden geçilerek çıkılabilen üç kattan oluşuyor. Her katta bir oda, küçücük bir sofa ve bir helâ. Ve her katta bir aile.

(Birinci katta)

— Adınız?

"Meryem Karakurt."

— Ne iş yaparsınız?

"Hiç."

— Kocanız ne iş yapar?

"Fabrikada işçi."

— Nerelisiniz?

— "Mardinli."

— Ne zamandır burada oturuyorsunuz?

"İki senedir."

— Yukarda kim oturuyor?

"Bilmem."

— Çıkabilir miyiz?

"Çıkın."

(İkinci katta)

— Benim adım Mayram Köse. Kocam marangoz. 4/5 yıldır burada oturuyoruz. Evet, aileler terketti bu sokağı. Hep işyeri oldu. En eskisi biziz. Taşınmayı düşünmüyoruz. Ucuz. Burası kilisenin malı, onun için kimse satın alamıyor. Öyle duruyor. Kimse rahatsız etmiyor. Perdeleri kapatıp oturuyoruz. Zaten sokağa, bir bakkala gitmek için çıkıyoruz.

(Üçüncü katta)

— İsimin filan lüzumu yok. Hem zaten bakalım siz kimsiniz. Konuşmaya filan lüzum yok. Ben 75 yaşındayım. Sinopluyum. Gerzeliyim. Bundan başka İstanbul yok, bilmiş olun.

...

Eskiden caddelere çocuk seslerinin, komşu muhabbetlerinin, satıcı avazelerinin taştığı bu sokaktan, şimdilerde garip bir uğrultu yükseliyor. Kundura, konfeksiyon, trikotaj atölyelerinin kendilerine özgü seslerine karışan, bağıran/çağıran insan haykırışları, biri çıkmadan öbürünün görmesi mümkün olmayan arabaların susmak bilmez kornaları...

Sokağın eskileri

— Beyazıt'tan Bahçelievler minibüsüne binin, Osman sizi Yayla durağında karşılar.

Bu sözler Ahmet Bey'in. Karaköy'de bir dükkânda oğlu Osman'la beraber terzilik yapan Ahmet Uygun, hoşsohbet, misafirperver, karşısındakine ilk bakışta güven telkin eden ve güvenmeye hazır bir insan...

...

Uygunlar Gedikpaşa'daki evlerini 5 yıl önce elden çıkartmışlar. Onların evini de Ramazan'ın babası Hasan Efendi almış. Han yapmış. Uygunlar sattıkları 3 katlı evlerinin parasıyla, Yayla'da, ancak bir daire satın alabilmişler. Yolları biraz uzamış, işe biraz daha zor gider gelir olmuşlar. Hem üzülmüş, hem de sevinmişler "kurtulduklarına" eski sokaklarından.

Ahmet Bey, "Sokak artık yaşanamaz hale gelmişti. Kunduracılar, konfeksiyoncular... sokağa çıkılamaz olmuştu" diyor. Ve ekliyor: "Halbuki, çok değil, 15-20 sene öncesine kadar şimdi işyeri olan o evlerin hepsinde aileler otururdu."

Sokağın yeni "sakin"lerinden Ramazan Özçelik.

"Nasıl oldu, ne değişti de evlerin yerlerini hanlar aldı?" sorusu dilimizin ucuna kadar geliyorsa da erteliyor, önce biraz sokağın eski havasını teneffüs etmek üzere, Ahmet Bey'in eşi Sıtkiye Hanım'ı davet ediyoruz sohbete. Evin kızı Serpil çaylarımızı tazelerken, Sıtkiye Hanım yumuşak bir ses tonuyla anlatmaya koyuluyor eskilerden:

"Bizim sokakta, hepimiz büyücek bir aileydik sanki. Kim kimin ne derdi, neye ihtiyacı var bilirdi. Herkes birbirine destek olmaya çalışırdı karınca kararınca. Mesela bir aileden biri öldü mü, yedi gün boyunca yemek yaptırılmazdı o aileye. Tepsi tepsi yemek yağardı konu komşudan. Sözleşilirdi: 'Bugün sen yap, yarın ben yaparım, öbürgün bilmem kim yapsın' diye. Şimdi buralarda pek öyle değil. Biraz da zaman değişti tabii. Ermeni, Rum, Türk hiç ayırdedilmezdi. Bizim sokakta mesela Ermeniler çoğunluktaydılar, altımızdaki sokakta Rumlar... Bayramlarda filan onlar bizi ziyaret ederlerdi biz onları. Ben çok bilirim: Rama-

Birkaçı hariç, sokakta başından akıllara seza bir onarım hikâyesi geçmemiş bina yok gibi. Geri kalan birkaç bina da, her an, "Şu cumbayı alıverelim, orası da pencere olsun" tarzında bir komutla "onarılabilir".

Uygun'lar dört kişilik bir aile. Ahmet ve Sıtkiye Uygun bir sokağın kırk küsur yılına tanık olmuşlar. Gençlikleri aynı sokakta geçmiş. Evlenmişler. Çocukları olmuş. Çocuklarını aynı sokakta büyütmüşler. Sonra, kırk yıllık sokaklarını, kırk yıllık dostluklarını geride bırakmak, göçmek zorunda kalmışlar.

Üçüncü kattakiler: "Konuşmaya filan lüzum yok."

Birinci kattakiler: Sokağın en eski ailesi Karakurt'lar. 4/5 yıldır bu sokakta oturuyorlar.

zan'da bizi iftar yemeğine davet ettiklerini. Biz de onlarla beraber kiliseleri dolaşırdık. Cumhuriyet Bayramı filan oldu mu onlar bizden evvel asarlardı bayraklarını..."

— Hâlâ gidip geldiğiniz eski komşularınız var mı?

"Olmaz mı? Hep, eski komşular birbirimize gidip geliriz. Ararız hep birbirimizi. Şimdi benim taa Etiler'den Beyazıt'a, Yeşilköy'e, Kurtuluş'a kadar gidip geldiğim eski komşularım var. Onlar bana gelirler, ben onlara giderim."

...

"Çok iyi insanlardır hepsi."

Su sözler Ahmet Bey'in. Belli ki Sıtkiye Hanım, konuşurken onu alıp eskilere götürmüş.

— Siz de bize biraz insanlardan söz eder misiniz Ahmet Bey?

(Çayından bir yudum, sigarasından bir nefes aldıktan sonra)

"Edeyim. Şimdi; mesela hemen her akşam iş dönüşü, karşımızdaki evden marangoz Dikran seslenirdi 'Ahmet, Ahmet' derdi, 'kadınlarla kediler sürer sefayı, erkeklerle eşekler çeker cefayı'. Sonra koca minderini üçüncü kattan sokağa atardı pat diye. Anlardım ki tavla partisi başlayacak, tavlayı kapar hemen inerdim. Bazen o, bazen ben yenerdim. Bazen o anlatırdı ben dinlerdim, bazen ben anlatırım o dinlerdi. Bazen hiç konuşmaz hep tavla oynardık... Sonra bir gün ansızın öldü. Kalp krizinden. 'Sen bakma bana Ahmet, Ermeni'yim filan, ama aslında dinsizim' derdi. Tesadüf müdür bilmem, ama öldüğü günün akşamı Kadir Gecesi'ydi."

...

— Peki Osman, sen nasıl hatırlıyorsun o yılları?

"Biz çocuktuk o zaman. Akşamları çok güzel olurdu bizim sokak. Öteki sokakların hepsinden güzel olurdu. Herkes kapılara çıkardı yaz akşamları. Ya küçük iskemlelere, ya minderlere otururlardı. Kadınlar yün filan örer, erkekler tavla atar, lak lak ederlerdi; o gün ne olmuş ne bitmiş konuşurlardı. Televizyon filan yoktu. Biz kendi aramızda akşamları saklambaç, gündüzleri kukanı dik, dokuztaş, bazen de top oynardık."

— "Bizim sokak hepsinden güzeldi" dedin. Neden?

"Bizim sokakta ilginç insanlar vardı. Mesela Nubar day day vardı. Tenekeciydi. Kukla oynatırdı."

— Kuklacı mıydı yani?

"Yok yok. Tenekeciydi. Ama özel merakıydı kukla oynatmak. Cumartesi, pazar günleri evinin kapısında oturur kukla yapardı. Karısı da kuklalarına elbiseler dikerdi. Çeşit çeşit kuklaları vardı: Bahriyeliler, dansözler... Biz onun peşinde dolaşır 'Nubar day day kukla oynat, kukla oynat' diye yalvarırdık. O da on beş günde bir filan evinin kapısını sahne haline getirir, başlardı kukla oynatmaya. Bütün mahalleli en küçüğünden en büyüğüne kadar sandalyesini kapan Nubar day dayların kapısının önünde toplanırdı. Çocuklar önde, büyükler arkada."

— Para alır mıydı?

"Ne parası? Zevk için yapardı."

— Sonra ne oldu? Yani kaç yılına kadar sürdü bu?

"Onu hatırlayamıyorum. Ama epey sürdü galiba."

Osman'ın hatırlayamadığı bir "küçük ayrıntı"yı annesi hatırlıyor:

"Feci bir gündü. Bütün sokak tam altımızdaki sokağa doğru koşmaya başladı. Ben de koştum. Mösyö Nubar'ı yere yatırmışlar üstüne gazete kâğıdı örtmüşlerdi. Ölmüştü adamcağız. Hem ihtiyardı, hem de damların tepelerinde dolaşırdı hep. Bu yağmur olukları vardır ya, onları yapardı. Birisinin evinin yağmur oluklarını tamir ederken, başı döndü herhalde, beşinci kattan düşmüş. Cenazesine hepimiz gittik."

...

— Peki Sıtkiye Hanım, erkekler tavla atarlardı, çocuklar malum oyunları oynarlardı, siz, kadınlar nasıl eğlenir, vakit geçirirdiniz?

"Pek öyle eğlencemiz yoktu. Ama, vaktin nasıl geçtiğini de anlamazdık. Tencereyi ateşe koyar, ya bir komşuya geçer, ya pencereden laflardık. Yazın her hafta bir akşam, mutlaka yazlık sinemaya giderdik. Üç-beş aile birden çekirdeklerimizi ve minderlerimizi alır, o haftanın filmlerini seyrederdik. Bir şişko adam vardı. 150 kiloluk filan. Haftada iki üç gün sokakları dolaşır, köşe başlarında durur, elindeki megafonla bağırırdı: 'Bu akşam İncirdibi İncir Sineması'nda iki film birden... Bu akşam İncirdibi İncir Sineması'nda iki film birden: Birinci film... İkinci film...'"

— Bir de satıcılar bağırırlardı herhalde böyle?

"Evet, her çeşit satıcı gelirdi sokağa. Sebzeciler, yoğurtçular, macuncular, gazeteciler... Kiminin çıngırağı vardı, kimi şarkı söyler gibi, kimi avaz avaz bağırarak satardı malını. Bir balıkçı vardı, o bağırmazdı. Belli bir yeri vardı onun, tezgâhını her gün aynı saatte kurar beklerdi. Hep taze balık sattığı için de çabucak biterdi malları."

Nasıl oldu?

Başlarda dilimizin ucuna kadar gelen, ertelediğimiz bir soruyu sormanın, artık zamanıdır.

— Nasıl oldu, ne değişti de evlerin yerlerini işyerleri aldı, her biri bir tarih olan binalar, sokaklar yok oldu; aileler evlerini, dostlarını terketmek zorunda kaldılar?

Ahmet Bey, "İstanbul aniden büyümek zorunda kaldı" diyor.

Bakıyoruz: İstanbul'un nüfusu 1960'ta 1 milyon 882 bin iken, 1980'de 4 milyon 742 bine ulaşmış. Yani 20 yılda yaklaşık 2.5 kat artmış.

Ahmet Uygun haklı; İstanbul çok kısa zamanda yüklenebileceğinin üstünde insanı barındırmak, onlara iş ve işyeri bulmak zorunda kalmış.

Osman Uygun, "Çarşı'nın adım adım aşağıya -Beyazıt'tan Kumkapı'ya- indiği"ni gözlemiş.

1950'lerde başlayan kapitalistleşme hamlesi, bir yandan büyük boyutlarda işletmelerin doğmasına yol açarken, öte yandan onları tamamlamayı, gölgelerinde varolmayı iş edinen küçük üreticilerin sayılarının artmasına neden olmuş.

...

— Peki daha planlı, daha az sancılı olamaz mıymış bu büyüme?

Bu sorunun cevabı da Sıtkiye Hanım'dan:

"Nasıl olsun? Herkes kendi derdine düşmüştü. Hâlâ da öyle. Kimsenin kimseyle uğraşacak hali yoktu. Gene de yok."

Şimdi bir işhanı olan iki eski evin sokağa bakan duvarlarını ustalara hiç ellettirmemiş Ramazan'ın babası. Süslemeleri aldırttırmış, swattırmış; böylece garip bir bina çıkıvermiş ortaya.

Lübnan batağından kaçış... Niye?

JÜLİDE ERGÜDER

"Sınırda terör olayları patlak verdiğinde kuvvetlerimizi geri göndereceğimizi ve şiddetle misillemede bulunacağımızı açıkça ortaya koymalıyız. Ama, terörist saldırı riski, Lubnan'da kalarak Şiileri tamir edilemez bir şekilde kendimize düşman etmenin riskinden daha azdır."
Newsweek, 28 Ocak 1985. Emekli Tuğgeneral Binyamin Ben-Eliezer ile yapılan bir söyleşiden.

"Lübnan savaşı sonucunda, Güney Lübnan'daki FKÖ terörünün yerine Şiî terörünü getirdiysek, teröre karşı mücadelemizde yapabileceğimiz en kötü şeyi gerçekleştirmişiz demektir. Yirmi yıllık FKÖ teröründe kimse kendisini bir canlı bomba haline getirmemişti - adam bir araba buluyor ya da çalıyor, içine yarım ton patlayıcı dolduruyor ve kendisiyle birlikte havaya uçuracağı hedefe doğru sürüyor. Şiîler bunu Beyrut'taki Amerikan deniz piyadelerine, Fransız paraşütçülerine ve Sayda'da bize yaptılar. Benim fikrimce, Şiîler'in bizim henüz tecrübe sahibi olmadığımız bir tür teröre istidatları var."
Time, 11 Şubat 1985. İsrail Savunma Bakanı İzak Rabin ile yapılan bir mülakattan.

Lübnan'dan geri çekilme, İsrail'in son genel seçimleri öncesinin en hararetli konusuydu -iktisadî buhran açısından bıçak kemiğe dayandığı halde. Hatırlanacağı üzere, şimdiki Başbakan Shimon Perez "Lübnan'dan bir an önce geri çekilme"yi savunuyordu. Bu nokta, Likud cephesi ile arasındaki en ciddî ihtilaf konusunu teşkil ettiği halde, binbir güçlükle bir koalisyon kurulabildi. Ve, 14 Ocak'ta, on saat süren çekişmeli bir oturumda, Dışişleri Bakanı İzak Şamir ve beş arkadaşının muhalif oylarına rağmen, geri çekilme planını onayladı. Oylamada, İsrail genel kurmay başkanı Tuğgeneral Moshe Levy ile Güney Lübnan'daki İsrail kuvvetlerinin komutanı General Ori Orr, Perez'i desteklediler. Perez'in Şiî mukavemeti daha da tahrik etmeme kaygısını, İzak Şamir nedense, paylaşmaz görünüyor. Kendi açısından elzem gördüğü güvenlik tedbirleri alınmaksızın Lübnan'dan geri çekilmenin "kaçmak" ve "Galile'yi terk" demek olacağını vurguluyor. Nitekim, İsrail Savunma Bakanlığı'nda yüksek düzeydeki görevlilerin önemli bir bölümü ve bu arada İsrail ordusunun harekât kumandanı General Uri Saguy, kuvvetlerinin Sayda'nın güneyine kadar çekilerek, bu hatta mevzilenmesini ve ilelebed orada kalmasını istiyor. Çünkü, Saguy'a göre, üçüncü aşamanın sonunda uluslararası sınıra kadar çekilip, sonra her sınır ihlâli ya da İsrail içlerine sızan bir saldırı vukuunda yeniden kuvvet göndermek, Sayda'nın hemen altında kalıcı bir mevzi oluşturmaktan (askerî zayiat ve malî açıdan) daha pahalıya mal olacak.

Geri çekilmenin ilk aşamasında, Evveli Nehri boyunca mevzilenmiş İsrail kuvvetleri, uluslararası sınırın 25 km. kuzeyinde, Litani Nehri boyunca yeni bir hat oluşturacaktı. Sayda'nın boşaltılmasını da içeren bu tasarı 16 Şubat'ta tamamlandı.

İsrail'in hakikaten siyasî bir çözüm istediğini söylettirecek emare hemen hiç yok gibi.

İkinci aşamada -ki bunun en erken Nisan'da uygulamaya konulacağı tahmin ediliyordu- Bekaa Vadisi'nde Suriye birliklerinin karşısındaki İsrail kuvvetlerinin, yine Litani Nehri hizasına çekilmesi öngörülüyordu. Mart başında toplanan İsrail kabinesi, bu kez sadece bir buçuk saat süren bir müzakere sonucunda ve şaşırtıcı bir şekilde, **ittifakla** bunu da onayladı. Geçen sefer **Time** dergisine karşı verdiği zorlu (!) mücadele nedeniyle ABD'de bulunduğu için oylamaya iştirak edemeyen Ariel Sharon ile Moshe Arens oy kullanmadılar. İzak Shamir de, geri-çekilmenin zamanlamasına ilişkin itirazları olduğu halde, etkili olamayacağını bildiği için muhalefet etmediğini açıkladı. Oylamanın ittifakla neticelenmesi, Lübnan'dan bir an önce çekilme hususunda İsrail'deki genel eğilimi (son olarak yapılan bir ankete göre, her on İsrail askerinden dokuzu Lübnan'dan çıkıp gitmek istiyor) aksettirmesinin yanı sıra, Likud cephesinin muhalefetini ağırlıklı olarak göstermek için üçüncü aşamanın tartışılacağı günü beklediği şeklinde de yorumlandı. Bununla bağlantılı bir nokta da, alttan alta Likud'un liderliğini ele geçirmeye oynayan Sharon'un, taraftarlarının gönlünü çelecek çıkışı yapmak (ve böylece İzak Shamir'i de bertaraf etmek) için en uygun zamanı kolladığı...

Üçüncü aşama uygulanacak mı?

Geri-çekilişin üçüncü aşaması, Litani Nehri'nde mevzilenme işlemi önümüzdeki Haziran'da tamamlanması beklenen, İsrail kuvvetlerinin uluslararası sınıra çekilmesini öngörüyor. Yani, 22.000 İsrail askerinin tamamının Musevî Yeni Yılı'ndan (15 Eylül) önce eve dönmesi tasarlanıyor. Ama bunun nasıl gerçekleşeceği, hemen hiç kimse için açık değil. İsrail yöneticileri, muhtemelen, bunu arzu da etmiyorlar. Sharon, (Güney Lübnan Ordusu adlı Hıristiyan milislerin destekleyeceği) kendi tâbiriyle 30 km.lik bir "Katyuşa hattı" oluşturulmadan, uluslararası sınıra dönülmesine kategorik olarak karşı. Böyle bir hattın kurulmasını ilgili hiçbir taraf kabul etmeyeceğine göre, İsrail kuvvetlerinin aslında Lübnan'dan çıkmayacağını, muhtemelen, Litani Nehri boyunca çakılı kalacağını söylemek pek yanlış olmaz. O zaman, İsrail ordusunun geri-çekilişi, neden "Ortadoğu barışı için olumlu bir adım" olarak sunuldu? Bunun cevabını, son birkaç aydır Batı basının geniş yer ayırdığı, İsrail devletinin önde gelen isimlerinin açıklamalarından çıkarmak mümkün.

İsrail üç sene kadar önce, 1982 Haziranı'nda Lübnan'ı işgal **(Galile İçin Barış Harekâtı)** ettiğinde, savaşın **zahirî** nedeni Filistin Kurtuluş Örgütü'nün İsrail'e yönelik saldırılarına imkân tanıyan alt-yapısının imhasıydı. FKÖ'nün siyasî ve askerî kadrolarının ülkeyi terkiyle birlikte, söz konusu alt-yapının yok edildiği görüşünde hemen herkes birleşiyor. Ne var ki, savaşın bütünü itibariyle ne işe yaradığı konusunda rivayet muhtelif. 1970'lerde Lübnan'daki Hıristiyan kuvvetleri örgütleyen ve İsrail'in en önde gelen Lübnan uzmanlarından biri olan emekli Tuğgeneral Ben-Eliezer'e bakarsanız, FKÖ'nün tahribi Güney Lübnan'da Şiîler'in yükselişine imkân hazırladı. Son seçimde Shimon Perez'in takımından Knessett'e seçilen Ben-Eliezer, yaklaşık yirmi yıl sonra Şiîlerin idare ettiği bir Lübnan oluşacağını ve ülkesinin ileriye dönük hesaplarını buna göre yapması gerektiğini savunuyor. Yine Ben-Eliezer'e göre, FKÖ'nün Beyrut'tan çekilişi Gazze Şeridi ve Batı Şeria'da yaşayan Filistinliler üzerinde derin izler bıraktı ve buralarda yetişen genç neslin, Filistin meselesinin halline ilişkin farklı görüşleri kabule hazır olabilir.

İsrail Savunma Bakanı İzak Rabin, savaşın ertesinde Şiîlerin güçlenişini "şişeden fışkırdılar" sözleriyle izah ediyor. Böylesi bir gelişmeyi hiç kimsenin öngöremediğini vurgulayan İzak Rabin, İsrail'in hiçbir istihbarat raporunda böylesi bir ihtimalden söz edilmediğini kaydediyor. Şiî direnişini "terörizm" olarak nitelendirmeyi tercih eden Rabin, **canlı bomba**'lara karşı hazırlıksız olduklarını da itiraf ediyor. Lübnan Savaşı'nın neye yaradığı konusunda ise, doğrudan doğruya "hataydı" demekten kaçınıyor, ama savaşın sonucunun, ülke çıkarlarının gerçekleştirilmesinde askerî kuvvet kullanımının bir haddi ve hududu olduğunu kendilerine gösterdiğini, açıkça, ifade ediyor.

Birçok kez FKÖ yetkilileriyle görüşen, eski general Matityahu Peled, Lübnan Savaşı'nın, salt kuvvet kullanarak belli bir sonuca ulaşmanın ne kadar zor olabileceğini gösterdiği görüşünü paylaşıyor. Peled'e göre, Lübnan'daki savaş FKÖ'yü imha etmiş gibi görünüyorsa da, Filistin Ulusal Konseyi'nin Amman'daki son toplantısının ardından bunu iddia etmek pek de doğru olmayabilir; ancak, yine Peled'e göre, Güney Lübnan'ın artık tüm Filistinliler için kaybedilmiş bir ülke olduğu unutulmamalı. Şiî mukavemetinin artık hiçbir yabancı gücün Güney Lübnan'da at oynatmasına izin vermeyeceğine dikkati çeken Peled, Lübnan'daki İsrail hezimetinin, ordunun gücünün yetmediğinden değil, siyasî bir çözümün mevcut olmayışından kaynaklandığını savunuyor.

Öyle görünüyor ki, işin püf noktası da burada. İsrail'in hakikaten siyasî bir çözüm istediğini söylettirecek emâre hemen hiç yok gibi... Geri-çekilişin bir barış adımı gibi sunulmasının ardında yatan fikir de bu. Yoksa, Arafat-Kral Hüseyin anlaşmasının FKÖ Yürütme Konseyi tarafından onaylanması ertesinde, Shimon Perez'in sarfettiği,

> *"Acele tepki vermeye hiç gerek yok. Amman'da olan biten daha ziyade Washington'a yönelik gibi görünüyor. Arafat ve Hüseyin bizimle mi, yoksa birbirleriyle mi barış yapıyorlar? Barış ancak Kudüs ile yapılabilir."*

sözlerini nasıl yorumlamalı? Arafat ile Kral Hüseyin'in ortak hareket etme konusunda vardıkları anlaşmanın ertesinde gerçekleşen, Kral Fahd ile Hüsnü Mübarek'in Washington ziyaretleri, gerçekten de ABD'nin İsrail'e barış yönünde tazyik-

te bulunmasını sağlamaya yönelik gelişmeler olarak görülebilir. Lübnan'da nisbî bir geri-çekilişi gerçekleştiren İsrail yönetimi kendi kamuoyunu da ikna ederek, bu baskılara karşı daha rahatlıkla direnebilir.

Misilleme, karşı-misilleme

"Güneydeki köylerin her saldırıya uğrayışında, Galile'de bir köye bomba yağdıracağız. (...) [Arap devletleri], zincirlerinden boşanmış İsrail'in Güney Lübnan'da yaptıkları karşısında neden kollarını kavuşturmuş bekliyorlar? Biz Lübnanlıların, onların vatandaşlarını hedef alan her felâket ertesinde, Beyrut'u kan ve ateşe boğduğumuzu hatırlatırım. Araplara beslediğimiz sadakat adına, Beyrut'a çok haksızlık ettik. Korkaklıklarının ceremesini, bilhassa güneyde, çekmeye devam ediyoruz. Bu suskunluk neden? Öfkelerini köylerimizden çıkarmaları için bunlara [katillere] yakılan yeşil ışık, neden? Güney özgürlüğüne kavuşunca, Lübnan'da bir İslam devleti kurulacağını mı zannediyorlar? Kimse İslamî bir devlet peşinde değil: biz, hakkaniyetli bir Lübnan devleti istiyoruz."
Le Monde, 5 Mart 1985. Emel örgütü lideri ve Güney Lübnan İşleri Bakanı Nebih Berri'nin bir demecinden.

Nebih Berri'nin yukarıdaki sözleri, Arap aleminin Lübnan'da olup bitenlere neden seyirci kaldığını pek güzel izah ediyor. Dolayısıyla, İsrail'in geri-çekilişin üçüncü aşamasını uygulamaya koymaması halinde, onu buna mecbur edecek bir güç yok denebilir. Şiîler de bunu bildikleri için olsa gerek, İsrail'e karşı, artık günde dördü beşi bulan pusular kuruyorlar; İsrail birliklerinin her köy basışı ve bir

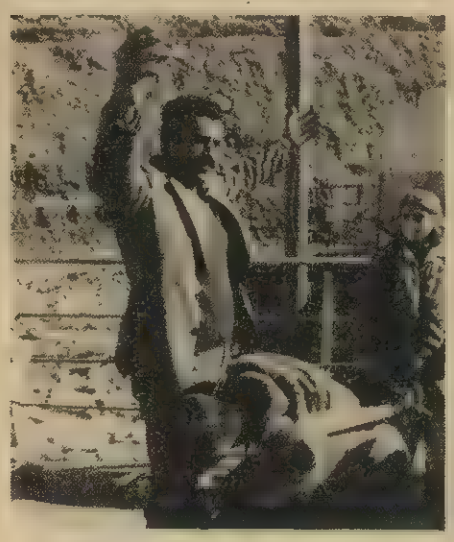

sürü adamı gerilla oldukları gerekçesiyle tutuklayıp götürmesinden sonra, şiddetin dozunu daha da artırıyorlar. Halkın manevî desteği de -son olarak, İsrail konvoyuna dalarak 12 askerin ölümüne ve 14'ünün yaralanmasına yol açan Ebu Zeyneb adlı sürücünün "millî kahraman" ilân edilişinin de gösterdiği üzere- her gün biraz daha güçleniyor. En nihayetinde iş geldi, bir süre önce terkettikleri topraklara havadan paraşüt birlikleri indiren İsrail ile Lübnan ordusunun savaşmasına -11 Mart'ta Zrariye kasabasındaki çatışma- kadar vardı. İlk bakışta, İsrail'in 1983 Eylülü'nde Şuf Dağları'ndan geri çekilişi ertesinde Hıristiyan milislerle Dürzîlerin biribirlerini kırmasında olduğu gibi, Lübnan'ın bölünmüşlüğünü arttırmaya yarayacak intibaını veren bu çatışmalar, ülke içinde "Lübnan'dan derhal ve tamamiyle çekilelim." görüşünü savunanların seslerini yükseltmelerine de neden oluyor. Dolayısıyla, işgal süresince kaybedilen 632 asker, geçen her gün için 600.000 dolar harcama ve iki buçuk senelik işgal için sarfedilen toplam üç milyar doları aşkın fatura İsrail hükümetini nisbî geri-çekilişe ikna etmişken, şimdiki daha da acil mesele, otuz yıllık "kuzey sınırının güvenliği" teranesinin inandırıcılığını yitirmesi olabilir. □

Yeni Zelanda Başbakanı David Lange:
"Hiç evlenmemiştik ki..."

JÜLİDE ERGÜDER

"- Yeni Zelanda nükleer caydırıcılık fikrini reddetmekle, Batı İttifakı'ndan boşanmış olmuyor mu?
- Hayır. Hiç evlenmemiştik ki... Hiçbir zaman Batı nükleer ittifakının bir parçası olmadık. Biz daha ziyade, Batı bloğunun üyesiyiz. Fakat bu asla, nükleer yıkımın silah yapısına dahil olduğumuz anlamına gelmez. (...) Bizim başka yükümlülüklerimiz var."
Newsweek, 11 Mart 1985. Yeni Zelanda Başbakanı David Lange ile, Mart ayı başında Los Angeles'da yapılan bir röportajdan.

ABD Hükümeti Şubat ayı ortalarında **USS Buchanan** adlı destroyerin olağan liman ziyareti için Yeni Zelanda yetkililerinden müsaade istedi. 1984 Temmuzu'nda hayli **anti-nükleer** bir programla seçimleri kazanan İşçi Partisi Hükümeti bu talebi geri çevirdi. Amerikan yetkililerinin, destroyerde nükleer silah bulunmadığı hususunda garanti veremeyişleri, talebin reddedilmesindeki başlıca amildi. Amerikalılar, hangi gemide nükleer silah olduğunu açıklayarak Sovyetler'e hazır bilgi veremeyeceklerini öne sürdüler. Ve, böylece kıyamet koptu.

Bu tavır, ABD Savunma Bakanı Caspar Weinberger tarafından otuzdört senelik "ittifaka yönelik ciddi bir saldırı"; Batı basınında ise, ABD, Yeni Zelanda ve Avustralya'dan oluşan "ANZUS paktının geleceğini tehlikeye düşürecek" bir buhran diye nitelendirildi. Aslında bu karar, son dokuz yıldır iktidarda olan İşçi Partisi'nin -bilhassa parti içinde, ANZUS'un nükleer silahlardan arındırılmasını isteyen sol kanadın tesiriyle- giderek antinükleer bir çizgi benimsemesinin doğal bir sonucu gibi görünüyor. Üstelik, bölge ülkelerinin iradeleriyle de uyuşuyor. Bilindiği gibi, Güney Pasifik Forumu 1984 Ağustosu'nda, Güney Pasifik'te nükleer silahlardan ve nükleer deneme artıklarından arındırılmış bir kuşak oluşturulmasını karara bağlamışlardı. Aynı karar uyarınca, nükleer silah taşıyan veya nükleer güçle çalışan gemilerin limanlarına girip girmemesi konusunda, forum üyesi ülkeler kendi başlarına karar vereceklerdi. İşte Yeni Zelanda, geçen ay bu hakkını kullandı.

ABD bu kararı protesto mahiyetinde olarak, Mart ayında Canberra'da yapılması planlanan **Deniz Kartalı** tatbikatından çekildi. Yeni Zelanda'ya iktisadi müeyyide uygulanması gündeme geldi; ama bu nokta henüz açıklığa kavuşmadı. Ancak, Yeni Zelanda'nın ABD ile ticari anlaşmalar yapılırken, eskisi gibi **muteber ülke** muamelesi göremeyebileceğine dikkat çekiliyor. Bu arada, Avustralya Başbakanı Bob Hawkie, ABD'nin menzili Tasman Denizi'ne dek uzanan MX füzelerinin denemelerinde, evvelce vaad ettiği yardımı, (yani üs kolaylıklarını) veremeyeceğini bildirdi. Ve en nihayet, önümüzdeki Temmuz ayında yapılması planlanan ANZUS dışişleri bakanları zirvesi de, pratik hiçbir yarar olmayacağı gerekçesiyle süresiz ertelendi.

XIX. yüzyılın ortalarında İngilizlerin sömürge idaresi altına giren; 1907'de dominyon statüsü, 1961'deyse bağımsızlığını kazanan Yeni Zelanda'nın geçmişinde, İşçi Partisi önemli reformlar gerçekleştirmiş. 1966 seçimlerini kazanan muhafaza-

David Lange

kârların (Milliyetçi Parti), ABD'ye sembolik bir destek mahiyetinde de olsa, Vietnam Savaşı'na bir topçu bataryası göndermesi, iki parti arasında önemli bir görüş ayrılığı yaratmış. İşçi Partisi ABD'den uzak durulmasını, Asya ülkelerine (özellikle Japonya'ya) yaklaşılmasını; Milliyetçi Parti ise Asya'ya karşı savunma kaygısıyla ABD ile siyasi ve askerî ittifak yapılmasını savunagelmiş. Bu tutumun son örneğini Buchanan olayı oluşturuyor.

"Emsal" olur mu?

Yeni Zelanda'nın red kararı, Avrupa'da hemen yankı buldu. Anti-nükleer Yeşiller'in basın sözcüsü Heinz Juhr'un "Bu, harika bir şey. Bizim için Avrupa'da -nerede olduğu hiç mühim değil- bir

Anzus'un geleceği noktasında, işler gülünçten de öte, ciddi görünüyor. Çünkü, Reagan'ın "ittifakın yükümlülükleri" iddiasına karşı, Lanye ittifakın hiçbir belirlenmiş mükellefiyet yüklemediğini hatırlatıyor.

ümit işığıdır; silahsızlanma yolunda hesaplı bir adım atıldı" şeklindeki sözleri anlamlı. İlk akla gelen Norveç ve Danimarka'nın da aynı yolu tutması. Cenevre görüşmelerinin arefesinde ANZUS'ta meydana gelen çatlak giderilemezse ve Yeni Zelanda cezalandırılmazsa, arkasının çorap söküğü gibi gelebileceği ihtimali Pentagon için nâhoş bir düşünce.

Beri yandan, Lange Hükümeti'nin Yeni Zelanda'yı **nükleer bir hedef** olmaktan kurtarmaya çalışması, aslında yersiz bir diretme gibi görünmüyor. Çünkü, bu böl-

genin 1945'ten bu yana, nükleer denemeler için tecrübe sahası olarak, giderek daha sık kullanıldığı biliniyor. En batıdan, Japonya'dan başlayalım. ABD'nin 1945 yılının 6 ve 9 Ağustos günlerinde, Hiroşima ve Nagazaki'ye iki atom bombası attığı malum. Günümüzde Japon Hükümeti nükleer silah taşıyan gemilerin limanlarına uğramasını resmen yasaklamakla birlikte, göz yuman bir tavırla bu işi pek kurcalamıyor. İngiltere ilk atom bombası denemesini 1952 başında Avustralya'nın kuzeybatısında, ilk hidrojen bombası denemesini ise 1957 Mayısı'nda Endonezya ile Avustralya arasındaki bölgede gerçekleştirdi. Avustralya'daki nükleer denemeleri de cabası. Yine Alice Springs'de (Avus.) MX füzelerinin tecrübesi esnasında yararlanılacak tesisler bulunuyor. Avustralya Hükümeti, son karar hariç tutulursa, nükleer silah taşıyan gemiler konusunda kararsız.

Avustralya'nın bir üstündeki kuşağın en kuzeyinde, ABD idaresindeki Guam Adası'nda, nükleer silahların depolandığı bir polaris denizaltı üssü bulunuyor. California'daki Vanderberg üssünden ateşlenecek MX füzelerinin menzili, Papua Yeni Gine'nin kuzeyine ya da Avustralya ile Yeni Zelanda arasındaki Tasman Denizi'ne kadar ulaşıyor. Fransa'nın idaresindeki Yeni Kaledonya ile Yeni Zelanda'nın kuzeyinde ve Coral Denizi'nde bulunan Vanuatu, nükleer enerjiyle çalışan ve nükleer silah taşıyan gemilerin limanlarına girmesine izin vermiyor. Guam-Yeni Kaledonya-Vanuatu-Yeni Zelanda kuşağının bir üstünde, Bikini, Eniwetok ve Kwajalein Adaları bulunuyor. Bu havalide ABD'nin 1946-58 yılları arasında gerçekleştirdiği nükleer denemeler yüzünden, adı geçen Mercan Adaları'nda artık hiçbir canlı yaşamıyor. Bu şeridin güney ucunda, Fransız Polinezyası'ndaki Muruoa'da, Fransa nükleer denemelere 1966'da başlamış, 1975'deyse yeraltı tecrübelerine geçmiş. California'ya en yakın üs durumundaki Hawai ise, ABD'nin nükleer silah depolarından biri. Kısacası bu tablo, bir nükleer savaş halinde, Güney Pasifik ülkelerinin birer hedef olacağını açıkça ortaya koyuyor.

ANZUS'un geleceği...

"- ABD, nükleer silah taşıyan gemilerin limanlarına uğramasını yasaklayan Yeni Zelanda'ya karşı ağır misilleme tedbirleri düşünüyor. Biraz aşırı gitmiyor mu?
- Şey, hayır. Yaptığımız şeyler öfkeden değil, daha çok duyduğumuz eseften kaynaklanıyor. Bir ittifak sözkonusu iken, [müttefiklerden] birisi, nasıl olur da, katılmamayı seçebilir? Bütün yaptığımız, ortak tatbikatı iptal etmek. Çünkü, eğer limanlarına kabul edilmeyeceksek, her şey pek gülünç olur."
Business Week, 11 Mart 1985. İkinci görev döneminin başında, Başkan Reagan ile yapılan bir söyleşiden.

ANZUS'un geleceği noktasında, işler **gülünç'ten** de öte, ciddi görünüyor. Çünkü, Reagan'ın "ittifakın yükümlülükleri" iddiasına karşı, Lange ittifakın hiçbir belirlenmiş mükellefiyet yüklemediğini hatırlatıyor. Ayrıca, her zaman ABD'nin sadık bir müttefiki olarak kalacaklarından bahisle, anti-Amerikan bir tutuma girmeyeceklerini vurguluyor ve istihbarat ve gözetim işlerini eskisi gibi sürdüreceklerini belirtiyor. Ve ilave ediyor: "Her nerede olursak olalım, nükleer silahlarla korunmak istemiyoruz." □

Maden işçileri grevi

"Galip sayılır bu yolda mağlup..."

Maden İşçileri Sendikası'nın (NUM) 2 Mart 1985 günü toplanan delegeler konferansı, 98'e karşı 91 oyla, ayın 5'inde kuyulara inilmesi kararını aldı. 5 Mart 1985 tarihli **International Herald Tribune** ise grevin sona erdirilmemesi için yılmadan mücadele veren, Britanya Maden İşçileri Sendikası'nın lideri Arthur Scargill'in, sendika delegeleri "greve son" kararı alsalar dahi, Millî Kömür Heyeti'ne karşı bir "gerilla savaşı" başlatacağını haber veriyordu.

Britanya Hükûmeti'nin ülkedeki 174 kömür madeninden yeterince verimli olmayan 20'sinin kapatılması ve dolayısıyla 20.000 işçinin işsiz kalmasını öngören kararına karşı, 12 Mart 1984'te başlatılan grev, Avrupa tarihinde önemli bir sayfa oluşturacak. Hükûmetin, 1974'te Edward Heath kabinesinin düşüşüne benzer bir buhranla karşılaşmamak için, büyük miktarlarda kömür stoklaması ve kömür ithali için dış bağlantılar kurması, grevin iktisadî yönden zorlayıcılığını büyük ölçüde azalttı. Buna ilaveten, ülke iktisadının daha serbest işleyişine engel olarak gördüğü sendikacılığın gücünü kırmayı amaçlayan Başbakan Thatcher'ın benimsediği sarsılmaz tutum, radikal Scargill'in grevin son demlerine kadar sürdürdüğü katı tutumuyla birleştiğinde, zaten zayıf olan uzlaşma ihtimalini de büsbütün yok etmiş görünüyor. Batı basınında çıkan yazılar da, aslında bir uzlaşmanın pek de istenmediğini akla getiriyor.

Maden işçileri grevinin (dok işçilerinin ülke çapında başlattıkları iki grev ile bir günlük demiryolu grevi hariç) bir **genel grev**'e dönüşemeyişi; İşçi Partisi'nin "şiddete karşıyız" teması etrafında dolanan kararsız tutumu; grevcilerin, kimi zaman güvenlik kuvvetlerinin ağır tahriki altında, yöneldikleri çatışmalar ile grevi sürdüren **azimliler** ile **dönekler** arasındaki çekişmelerin kitle haberleşme araçlarındaki işleniş biçimi ve bu işlenişin kamuoyunda yarattığı hoşnutsuzluk, grevin başarılı olmasını engelleyen başlıca unsurlar olarak sayılabilir. Grevin hasar bilançosu ise; en az 2 ölüm, 2 işçinin intiharı, 1.746 yaralı, 9.750 maden işçisinin tutuklanması ve ocaklarda olay çıkardıkları gerekçesi ile 700 maden işçisinin işten atılması.

"Polis devleti mi oluyoruz?"

Arthur Scargill

Şimdi herkes Scargill ve maden işçilerinin uğradığı yenilgiden bahsediyor. Önceden hükûmet safında alınan tedbirlerin desteği sâyesinde, grevin etkisiz kaldığı ve maden işçilerinin eskisi gibi hükûmeti devirecek güçte olmadıkları, belki söylenebilir. Kastedilen sâdece bu idiyse, Thatcher'ın gerçek bir zafer kazandığı da düşünülebilir. Gelin görün ki, siyasî gözlemciler, Thatcher'ın bu **zafer**'inden, çantada keklik Falkland Savaşı misali yararlanamayacağı görüşünde birleşiyorlar. İşçiler, sürdürülen yardım kampanyalarına rağmen, geçim zorluklarına dayanamadıkları için işlerine döndüler. Etkin desteğini esirgemekle birlikte, İngiliz kamuoyu, işçi ailelerinin yüzyüze geldiği zorluklardan derinden derine rahatsızlık duydu. Bir an için, tamamiyle işçilerin sebep oldukları kabul edilse dahi, polisin grevdeki işçilere muamelesi, kamuoyunda "giderek bir polis devleti mi oluyoruz" ya da "geleneksel hoşgörü ortamımızı yitiriyor muyuz" türü kaygıların yer etmesine yol açtı. **Azimliler** ile **dönekler** arasındaki, kimi zaman aynı ailenin içinde patlak veren küçümseme ve eziklik, kısa vadede üstesinden gelinemeyecek yaralar açtı. İşçi Partisi içinde, Anthony Benn liderliğindeki radikal sol kanadın, muğlak tavırları nedeniyle ılımlılara yüklenmesi, solda yeni bölünmeler yaratabilir.

Dahası, işçiler madenlere indiler, ama hükümetin greve yol açan kararında haklı olduğunu düşünüyorlar mı acaba? Siyasî gözlemciler, grev esnasındaki zorlu mücadelenin, İngiltere'nin kuzeyindeki yoksul sanayi kesimi ile varlıklı güneyi arasındaki husumeti bileyeceğini ve Thatcher Hükûmeti'nin serbest-teşebbüs vaizlarının, işçiler nezdinde, eskisinden de daha az kabul edilebilir hâle gelmesi ihtimalinin güçlü olduğuna işaret ediyorlar.

Her şey bir yana, böylesi bir grevin, ufukta herhangi bir kazanma umudu görünmeksizin yaklaşık bir yıl sürdürebilmiş olması, kendi içinde büyük ehemmiyet taşıyor. İşçiler her halükârda haklı oldukları inancını muhafaza ettikleri takdirde, devlete karşı tavırlarının daha da keskinleşeceğini söylemek kehanet olmaz. Dilimizdeki güzel deyişle, "galip sayılır bu yolda mağlup" diye nitelendirebileceğimiz maden işçileri, yaşadıkları burukluğu ileride pahalı ödetebilirler. □

Allah Gorbaçev'e uzun ömür versin

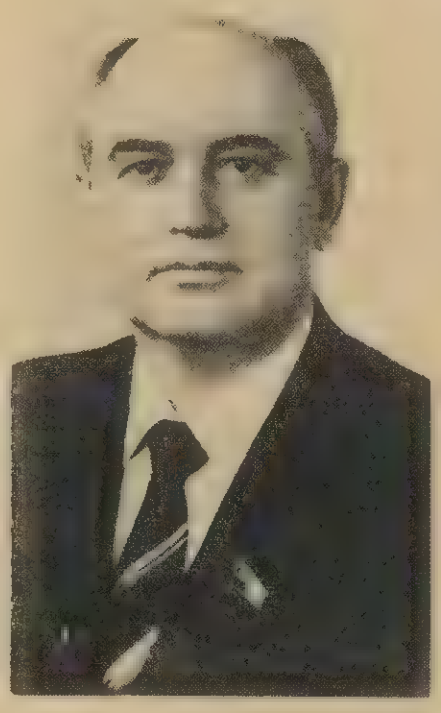

Çernenko'nun ölümünden 4.5 saat sonra SBKP'nin yeni genel sekreteri açıklandı. Gorbaçev'in genel sekreterliğinin Andropov ve Çernenko'ya göre çok daha kısa sürede ilan edilmesi Batılı basın organlarınca bu kararın önceden alındığı şeklinde yorumlandı.

Sovyetler Birliği'nin yönetim yapısının çok kapalı olması, yönetime gelenlerin ne gibi eğilimleri temsil ettiği konusunda yapılan yorumların spekülatif yanlarının ağır basmasına yol açıyor. Bu tür yorumlar genellikle Kremlinologlar tarafından yapılmakta. Batı kaynaklı bu yorumlar Batı'yı daha fazla ilgilendiren sorunlar açısından, kendi sorunsalları açısından yapıldığı için her zaman çok fazla açıklayıcı olmayabiliyor.

Batı basının Kremlin'le ilgili yaptığı değerlendirmelerde sıkça kullanılan bir ayrım "ılımlılar/sertler" ayrımı. Bu ayrıma göre Andropov, Brejnev'e göre "sertler" arasında kabul ediliyordu: Kısa süren etkin yönetimi sırasında Andropov bir dizi reform çalışmalarına başladı, Brejnev dönemindeki yolsuzluklarla ilgilendi. Ayrıca kadrolarda yenileştirme (gençleştirme) hareketi başlattı. Vorotnikov ve Çerbikov (yedek üye olarak) Politbüro'ya alındı.

Gorbaçev'in yükselişi hızlandı.

Bu ayrım içinde Çernenko, Brejnev'e yakınlığı ile "ılımlı" olarak nitelendirilmekteydi (örneğin Andropov'un başlattığı reformları durdurduğu iddia ediliyor). Tikhanov, Grişin ve Romonov Politbüro'nun "ılımlılar" arasında anılan isimleri. Gorbaçev, Aliyev ve Vorotnikov ise Andropov'a yakın olarak nitelendiriliyorlar.

Gorbaçev'in tarım konusunda uzman oluşunun bu konuyu SSCB'de verilen önem nedeniyle hızlı yükselişinde rol oynadığı belirtilmekte. Yine Batılı kaynaklara göre, 1984 Temmuzu ile Ekim sonu arasında geçen süre Gorbaçev'in ağırlığını koyma mücadelesi olarak nitelendiriliyor. Temmuz başında Federal Almanya'nın Demokratik Almanya'ya 1 milyar marklık kredi açacağının ve Ekim'de Devlet Başkanı Honecker'in Federel Almanya'yı ziyaret edeceğinin açıklanmasından sonra Pravda'da Demokratik Almanya'nın tutumunu eleştiren yazılar yayınlanmaya başladı. Batı ile bu tür ilişkiler yerine, sosyalist ülkeler arasında dayanışmanın artırılmasını savunan ve önderliğini Gorbaçev'in yaptığı iddia edilen bu görüş ağırlık kazandı ve Ekim sonunda Honecker'in ziyareti iptal edildi. Bu tarihten sonra Gorbaçev tekrar ön plana geçti, Aralık ayında İngiltere'ye altı günlük bir ziyaret yaptı.

Ülke içinde tarım, azınlık nüfuslarının artması, yeterli muhalefet kanallarının olmaması gibi sorunların ağırlığı artarken, Doğu Avrupa ülkelerindeki sorunların da etkisini Sovyetler Birliği'nin içinde hissettirmeye başlaması ihtimali var.

Çözümü güç bunca sorunlar içersinde Gorbaçev'in şimdiye kadar uygulanan politikalarda önemli değişiklikler yapması pek mümkün gözükmemekte. Sovyetler Birliği, yeni lideriyle, fiili olarak varolan süreklilik ve istikrarı imaj olarak da sağlamış oluyor. □

Pakistan Genel Seçimleri:

Elektronik hoparlörler yasak, megafonlar serbest!

Sekiz yıllık bir aradan sonra (yani, 1977 darbesinden bu yana) Pakistan'da ilk kez genel seçimler yapıldı. Geçen Aralık ayında yapılan plebisitle, Ziya ül-Hak iktidarını bir beş yıl daha güvenceye almış ve devlet yönetiminde İslâmî kaidelere uyulması tasarısı halk tarafından kabul görmüştü. Kısacası, seçimlerin maksada hizmet etmesi açısından, siyasî ortam elverişliydi. Yine de seçim, muhalefet liderlerinin evlerinde göz hapsinde tutulduğu, siyasî partilerin seçimlere katılmasının yasaklandığı, hükûmet aleyhtarı yaklaşık bin kişinin seçim öncesinde tutuklandığı kendine has bir üslûpta gerçekleşti. Siyasî gözlemcilerin öne sürdüğüne göre, oylama sonucunu motorlu vasıtaların belirlediği Pakistan'da, adayların seçmenlerini sandık başına **ne kadar süratle** sevkedebildikleri büyük önem taşıyor. Seçim kampanyasının en akıl sır ermez noktalarından biri de, getirilen onca yasaklama ve sınırlamalara ek olarak, kampanya esnasında elektronik hoparlörler yasak edilirken megafonların serbest bırakılmasıydı.

Millet Meclisi'ndeki 207 sandalye için toplam 1.056 aday mücadele etti. Bu adayların çoğu, sıkıyönetim kaldırılmadığı ve askıya alınan 1973 Anayasası tekrar yürürlüğe konulmadığı takdirde seçimlerin boykot edilmesi çağrısında bulunan onbir siyasî partiye mensuptu. Ancak, Ziya ül-Hak becerikli manevralarla muhalefet liderlerinin çoğunun seçimlerde aday olmalarını engellediği gibi, önde gelen bazı politikacıların ancak bağımsız aday olarak seçime girmelerine izin vererek büyük bir karışıklığa sebep oldu. Ve bu karmaşa, muhalefet saflarında bölünme yarattı.

Seçim öncesindeki tahminler, ülkedeki toplam otuz beş milyonu bulan seçmenlerin yüzde sekseninin sandık başına gitmeyeceği yönündeydi. Aslında, yüzde kırklık bir katılma oranı Ziya ül-Hak'ın işini görecekti. Nitekim öyle oldu: seçim sonrasında açıklanan rakamlar, büyük yerleşim birimlerinde halkın yüzde otuzunun, kırsal bölgelerde ise yüzde elliye yakın bölümünün sandık başına gittiğini gösteriyor. Ziya ül-Hak, sağladığı çoğunluk ile muhalefete yeniden galebe çalmış oldu. Ancak, atom bombası geliştirme projesi nedeniyle, ABD'nin ülkesine yapacağı askerî ve iktisadî yardımı tehlikeye attığı gibi, iç politikada da askerlikten istifa edip etmeme seçimiyle karşı karşıya. Siyasî gözlemcilerin, Ziya ül-Hak'ın idaresine daha meşru bir görünüm kazandırabilmesi için, elzem gördükleri bu istifa, ül-Hak'ın kuvvet komutanlarının tertip edeceği bir darbe ile kolayca devrilebilmesi tehlikesini de içinde taşıyor. □

Ziya ül-Hak

Lech Walesa:

"Dört görevim var"

Polonya'da Peder Popieluszko'nun katil zanlılarının çeşitli hapis cezalarına çarptırılmalarının ertesinde, **Time** muhabiri Dayanışma lideri Lech Walesa ile görüştü. Genel olarak Polonya'nın ahvalinden muhalefetin gelişimi ve Başbakan Jaruzelski'ye kadar çeşitli başlıkları kapsayan mülâkatın en ilginç bölümlerini, Walesa'nın, Popieluszko davası ve kendi meşguliyetlerine ilişkin sözleri oluşturuyor:

"Muhakemenin başından sonuna kadar, kilisenin hücumlara hedef olduğu ortaya çıktı. Ki biz, buna bir nihayet verilmesini talep ettik. Benim için, Piotrowski'nin (sabık gizli polis, yüzbaşı Grzegorz) Popieluszko'yu kaçırma hazırlıklarına dair anlattıklarını işitmek iğrenç bir şeydi. Fakat, Piotrowski'yi anlamak gerekir. Kendisini gizli polisin bir kahramanı olarak düşünüyor, takdir edilmeyi bekliyor ve bu suretle kendisini kurtarabilmeyi umuyor. Kendisini tamamiyle gizli polise ve sosyalizme adamış bir kahraman rolünde. (...) Ölüm ya da kanla hesap yapılmamalı. Ancak, masum insanların dökülen kanı da asla unutulmamalı. Bu dava, bir diyaloğun nasıl sürdürülemediğinin bir örneği olarak çağlar boyu canlı kalacaktır.

(...) Dört görevim var. Dayanışma'nın başkanıyım, ki hâlâ varlığını sürdürüyor. İkincisi, yasadışı ilân edilmiş bir sendikanın başkanıyım. Üçüncüsü, bir tersanede tam-zamanlı işçiyim. Dördüncüsü, bir baba ve bir kocayım. Bütün bu işleri ne kadar iyi yaptığımı sormanız lazım; karıma sormanız gerekmez: yedi çocuğumuz var. Tersaneden kovulmadım. Dayanışma'ya gelince, beni burada da kimse kınamadı. Yine de kendimi pek çok alanda ispatlamış değilim. Bir başka huzur içinde yaşıyor olabilirdim. Mevkiimi isteyenler var. Onlara memnuniyetle verebilirdim. Ama, bunu yapamam. Zafere ulaşıncaya kadar bütün bu işleri yapmaya devam edeceğim." □

Reagan'ın El Salvador açmazı

Silâhların Kontrolü ve Dış Politika Komitesi'nin Kongre'ye sunduğu bir raporda, Reagan yönetiminin Amerikan kamuoyunu kasıtlı olarak yanılttığı, yanlış yöne sevkettiği ya da düpedüz yanlış bilgi aktardığı öne sürüldü. 13 Şubat 1985 tarihli **Financial Times**'ın "Reagan El Salvador Konusunda Halkı Yanıltıyor" başlıklı haberinde, Oregon'dan Mark Hatfield, Cumhuriyetçi Iowa milletvekili Jim Leach ve Demokrat California milletvekili George Miller'in hazırladığı raporun, Reagan yönetiminin El Salvador'a yapılan yardımın ve **contra**'lara gönderilen örtülü ödeneğin artırılmasını talep ettiği bir zamana denk gelmesinin, başkanın Orta Amerika siyasetine muhalefet edenlerin elini güçlendireceği iddia ediliyor.

Komite raporunda, Reagan yönetiminin, tıpkı Vietnam Savaşı yıllarını hatırlatan bir şekilde, savaşın gelişimine ilişkin hayli iyimser bilgiler aktardığı ve bu enformasyonun genel gidişi tahlilden ziyade, düpedüz bir tezahürat işlevi gördüğü belirtiliyor. Dört aylık ayrıntılı bir araştırma neticesinde hazırlanan ve ABD'nin Orta Amerika siyasetinin genel bir değerlendirmesi niteliğindeki raporda, başlıca şu noktalar vurgulanıyor:

1. ABD'nin El Salvador'da bulunduracağı askerî danışman sayısı 55 ile sınırlandırıldığı halde, Pentagon bunun iki mislini göndermekte ve bu askerî danışmanlar, gün geçtikçe artan oranda silâhlı çatışmalara fiilen iştirak etmektedir;

2. İddia edilenin aksine ABD'nin, El Salvador'daki sivil hedeflere yönelik hava saldırılarının sayısı gitgide çoğalmaktadır;

3. Hükûmetin verdiği rakam yüzde yirmi beş olduğu halde, ABD'nin toplam askerî yardımının yüzde seksen beşi El Salvador'a gönderilmektedir.

Vahşet ülkesi

Hatfield, Leach ve Miller'in, toplam 68 sayfa tutan raporlarında yukarıdaki üç önemli nokta sıralandıktan sonra, bu gelişimin El Salvador halkının çektiği çileyi daha da ağırlaştırdığı belirtiliyor ve ülkedeki iç savaşın da haddizatında iktisadî meselelerin halledilemeyişinden kaynaklandığı hatırlatılıyor. □

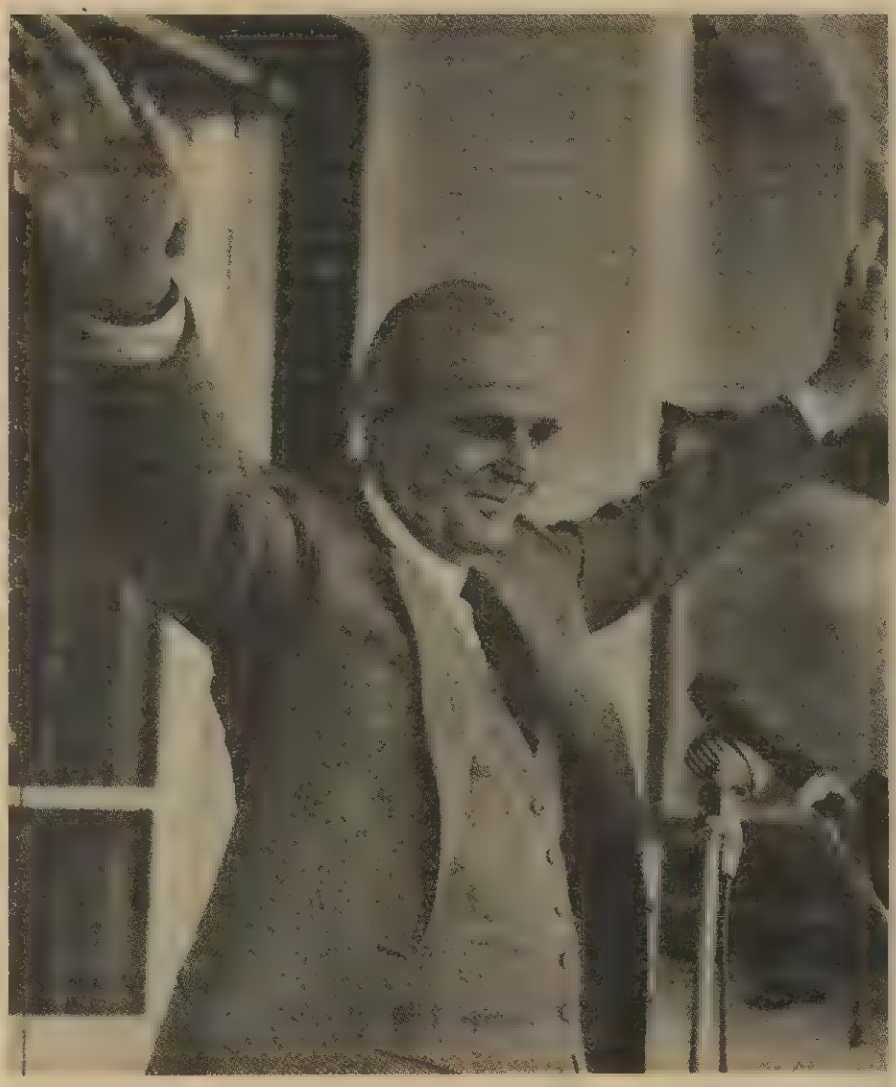

Karamanlis'in istifası Sekiz Sütuna Manşet

Geçtiğimiz Şubat ayı sonunda, Yunanistan Başbakanı Andreas Papandreu'nun, Konstantin Karamanlis'in yeni bir dönem için cumhurbaşkanlığı adaylığını onayladığı bildirilmişti. Sosyalist PASOK hükûmetini **dizginleyen**, tarihî bir şahsiyet olarak Karamanlis, daha iki hafta öncesine kadar Yunan siyasî hayatını toparlayıcı tek figür olarak düşünülüyordu. Ve, geçen on beş gün içinde, Yunanistan iç siyasetini karıştıran tek olay, Papandreu'nun **asrın alımı** olarak nitelendirdiği, toplam üç milyar dolarlık 80 savaş uçağının satın alınması, 4 fırkateyn ile 5 çıkarma gemisinin Yunan tersanelerinde inşa edilmesi tartışmalarıydı.

9 Mart günü, Yunan ana muhalefet lideri Konstantin Mitsotakis'in, ABD aleyhtarı "17 Kasım" örgütü tarafından ölümle tehdit edildiğine dair heyecanlı bir haber, ajanslardan geçti. Ertesi günün haberi ise, bir anda her şeyi ikinci sıraya itti: Yunan basınının sekiz sütuna manşet verdiği habere göre Karamanlis, Papandreu'nun cumhurbaşkanı adayı olarak kendisini desteklemeyeceğini açıklaması üzerine hemen istifa etmiş ve başkanlık ikametgâhını da terketmişti. PASOK'un yeni cumhurbaşkanı adayı, "Lambrakis Olayı" adıyla bilinen siyasî cinayeti aydınlatan, eski savcı yardımcısı, şimdiki anayasa profesörü ve Yüksek Mahkeme üyesi Hristo Sarzetakis (56) idi.

İstifanın ardından gelen ilk yorum, öteden beri Karamanlis'ten hazetmeyen Papandreu'nun mahir bir oyunla cumhurbaşkanını devre dışı bıraktığı idi. Üstelik, bu mahir oyunun, geçtiğimiz Aralık'ta orduda yapılan temizliğin ve Karamanlis'in istifasından bir gün önce 11 general ve 4 albay ile kamu kuruluşlarındaki sağ eğilimli kadroların çeşitli bahanelerle emekliye ayrılışının son halkasını oluşturduğu öne sürüldü. İkinci yorum ise, Papandreu'nun PASOK'taki Marksist sol kanat ile yerel örgütün baskısı ile böylesine cüretli bir tercihe yöneldiği oldu. Ancak, yine aynı yoruma göre Papandreu, bu tercihiyle sol kesimlerin taleplerini karşılarken, Karamanlis'in varlığı nedeniyle PASOK'a itiraz etmeyen "merkezciler"in Yeni Demokrasi Partisi'ne dönmesi beklenebilir. Ve bütün bunların neticesinde, Yunanistan'ın siyasî hayatı muhtemel bir istikrarsızlığa sürüklenebilir. Aynı istikrarsızlık, Papandreu'nun hep "umulmadık" hamleler yapmasından belli ölçüde tedirgin olan ABD (müddeti dolmak üzere olan üslerin kapatılması meselesi) ve Batılı devletlerle (İspanya ve Portekiz'in Ortak Pazar'a katılmasını onaylama karşılığında talep ettiği avantajlar) olan ilişkileri için de sözkonusu olabilir. Nitekim, Başkan Reagan'ın Mitsotakis'i Haziran'da kabul edecekken, Papandreu ile görüşmek istemeyişi; ABD yetkililerinin ardarda basına açıklanan uyarıcı mahiyetteki demeçleri; Karamanlis'in yokluğunda Papandreu'nun daha serbest hareket etmesi ihtimaline karşı, ön-tedbirler gibi görünüyor.

Yunan Komünist Partisi'nin Hristo Sarzetakis'in adaylığını destekleyeceği 12 Mart'ta açıklandı. Yeni Demokrasi Partisi ise başka aday göstermiyor. Bağımsız üç milletvekilinin desteğini de sağlayan Papandreu, Sarzetakis'in üçüncü turda cumhurbaşkanı seçilebilmesi için gerekli oyu sağlamış oluyor. Panhelenik Sosyalist Hareketi'nin (PASOK) 165 milletvekiline ek olarak Yunan Komünist Partisi'nin (KKE) 12 oyu ve bağımsızların 11 oyunun tümünün Sarzetakis'e gitmesi halinde işler daha da kolay. Ne var ki, cumhurbaşkanlığına vekâlet eden Yannis Alevras'ın yasa gereği oy kullanamaması ve meclis aritmetiğinde son anda meydana çıkabilecek gelişmeler, seçimi sekteye uğratabilir. Öte yandan Papandreu, Sarzetakis 17 Mart'ta seçilmezse, parlamentonun on gün içinde feshedilerek genel seçimlerin 5 Mayıs'ta yenilenebileceğini; hattâ Sarzetakis'in seçilmesi durumunda bile, genel seçimlerin yine de 26 Mayıs'ta yenilenebileceğini açıkladı. 5 Mayıs'ta görev süresi bitmeden istifa ettiği için, anayasa gereği bir daha cumhurbaşkanlığı yapması mümkün olmayan Karamanlis'in istifası, kimilerine göre açık bir meydan okuma anlamına geliyor. Siyasî gözlemciler, Karamanlis'in muhafazakârların perde arkasındaki lideri olarak, ülkesinin siyasî hayatındaki ağırlığını sürdüreceğini öne sürüyorlar. Papandreu ise, cumhurbaşkanlığına kim seçilirse seçilsin, son anayasa değişikliği uyarınca, yetkilerinin çoğu yasama ve yürütme organlarına verilmiş sembolik bir liderle çalışacak. □

Papandreu'nun ağzından "Lambrakis Olayı"

Pire milletvekili Yorgo Lambrakis, 24 Mayıs 1963 tarihinde Selanik'te yapılan anti-nükleer nitelikli bir toplantı çıkışında bir **kaza**ya kurban gitti. Triportere binmiş ve yeraltı dünyası ile ilişkileri olduğu öne sürülen bir kişi, 45 yaşındaki Lambrakis'e çarpmıştı. Bu kaza, Lambrakis'in dört gün sonra beyin kanamasından ölümüne yol açtı. Yunanistan'daki sol kesimler arasında büyük infial yaratan bu siyasi suikast ertesinde sendikalar da genel greve gitti. Zamanın başbakanı Karamanlis, olayın peşinin bırakılmayacağı konusunda söz verdi. Sorgu yargıcı yardımcısı Hristo Sarzetakis'in ısrarlı çalışmaları sonucunda olayın, ilerici bir milletvekilinin susturulmasını amaçlayan bir siyasî cinayet olduğu ortaya çıkınca, Karamanlis istifa etmek durumunda kaldı.

Namlunun Ucundaki Demokrasi adlı kitabıyla Batı'da büyük ilgi uyandıran Andreas Papandreu (Karamanlis'in istifası nedeniyle yeniden gündeme gelen) **Lambrakis Olayı**'nı şöyle anlatıyor:

"Karamanlis, Kral ve Kraliçe'nin Londra'ya gitmelerine karşı çıkarak, Amerika'ya ve Kral'a istediklerini yapma fırsatı sağlamıştı. Peki, neden yapmıştı bunu? Salt, gücünü ortaya koymak için mi? Böylesine önemli bir karar sudan gerekçelere dayanılarak verilemezdi. Karamanlis'in kararının nedenini, 'Lambrakis Olayı'nda aramak gerek. Lambrakis EDA üyesi, yakışıklı, atletik yapılı bir milletvekiliydi. Selanik'te bir söylev verdikten sonra, 24 Mayıs'ta motosikletle çarpılarak öldürülmüştü. Lambrakis'in ölümünün bir kaza olmadığı başından belliydi. Çünkü motosikleti kullanan Gotzamanis 'yeraltı dünyası'nın insanlarından biriydi; aldığı emirlere göre davranıyordu ve kendisine emir verenler devlet görevlileriydi. Karamanlis, Kral ve Kraliçe Londra'ya varınca gösteriler yapılacağından endişe ediyordu. Lambrakis Olayı'nın sorumluluğu hükûmetin üstüne sıçrayabilirdi. Bu nedenle, olayın yankılarını daha da alevlendirecek bu geziye karşıydı.

(...) 5 Eylül'de üç yüz bin kişinin katıldığı bir açık hava toplantısında konuşan Papandreu, Pipinelis Hükûmeti'nin istifasını istedi ve bir seçim hükûmeti kurulmadığı takdirde Merkez Birliği'nin seçimlere katılmayacağını açıkladı. Tehlikeli bir taktikti bu. Ancak, olaylar umulmayan bir şekilde gelişti. 14 Eylül'de Savcı Butis ve Sorgu Yargıcı Sarzetakis, ani bir kararla, Jandarma Komutanı Mitsu'yu, Selanik Müdürü Albay Kamutsis'i ve yardımcısını, Lambrakis'in katledilmesinden sorumlu tutarak tutukladılar. Bu adamlar Lambrakis'i serserilere öldürtmekle suçlanıyorlardı. Bu olay, George Papandreu'nun 'yarı-resmî' organların faaliyetinin önlenebilmesi için seçimlerin tarafsız bir hükûmetin denetimi altında yapılması yolundaki talebinin haklılığını güçlendiren bir diğer gerekçe oldu."

(ss. 146-147)

(**Lambrakis Olayı**, Vassili Vassilikos'un Türkçeye "Ölümsüz" adıyla çevrilen, ünlü "Z" romanına ilham kaynağı oldu. Costa Gavras'ın bu romandan hareket ederek çevirdiği "Z" filminin Türkiye'de gösterilmesine on beş yıldır izin verilmiyor.)

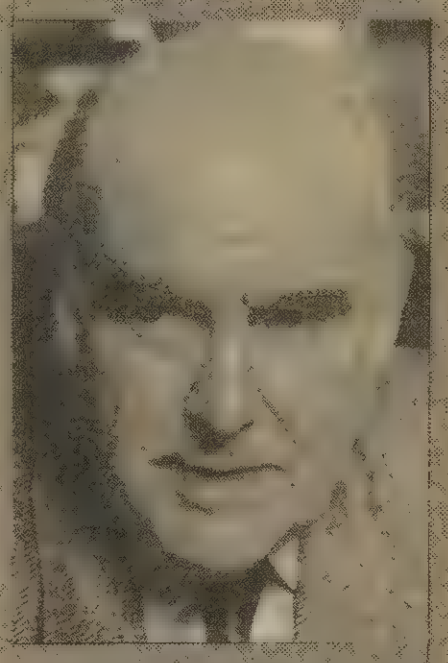

"Bizim sosyalizmimiz, vatandaşların yönetime katılımını ve devletin gücünün azaltılmasını amaçlıyor. Mahallî idarelerin iktidarını arttırarak, yönetimde ademi merkeziyetçi bir yapıyı yerleştirmeye çalışıyoruz. (...) Pershing ve Cruise füzeleri hakkındaki görüşümüz SS-20'leri de kapsıyor. Nükleer silahlara sahip olmanın, bölgeyi savaştan korumak yerine, çatışma ve yıkım getireceğine inanıyoruz. Avrupa Topluluğu ya da NATO'nun bazı kararları bize dayatabileceği fikrine karşıyım. Biz Yunanlılar olarak kanaatimizi ifade edebilmek istiyoruz, ki bu da birçok noktada [Batı ile] aynı görüşleri paylaşmıyoruz demektir. (...) Amerikan halkı ile Amerikan yönetimi arasında büyük fark vardır. Anti-Amerikan yaftasını reddediyorum." □

İhracat hayalî, dövizler gerçek

AZİZ KONUKMAN

Başbakan "normal" karşılıyor. Öyle dedi; "Birileri (hayalî ihracat yapanları kastediyor) bir delik bulurlarsa o delikten geçmeye çalışırlar. Bunu normal karşılıyorum," diye konuştu. İhracat alanındaki "delik"ler, yani hayalî ihracat kanalları, önümüzdeki günlerde konu olmayı sürdürecek, çünkü varolan ihracat düzeni bunları bizzat barındırıyor, hayalî ihracatı bizzat ihracat rejimi mümkün kılıyor, hattâ teşvik ediyor.

Dolayısıyla, hayalî ihracat konusundaki tartışma ve eleştirilerin yanlış bir düzeyde, yanıltıcı bir doğrultuda seyrettiğini söyleyebiliriz. Sorun "ahlâkî"ymiş gibi konuyor, bu bir. Sorun ahlâkî olunca çözümü de haliyle ahlâkî olmak durumunda kalıyor. Yani: Dürüst olmayan ihracatçıların teşhir edilmesi suretiyle namuslu ihracatçının "şaibe"den kurtarılması.

İkincisi, Başbakan'ın sözünü ettiği "delik"ler hiçbir şekilde, ihracatçıların birtakım "kilit adam"lara, üst düzey bürokratlara sağladığı "maddî müşevvikler"den ibaret değil. İhracat rejimi hiçbir "delik" barındırmasa da böyle şeyler olabilirdi. Ama bizim olayımızda ihracat rejiminin yapısındaki birtakım zaaflar belirleyici.

Üçüncü bir nokta, hayalî ihracat tartışmalarının eksenine sadece "vergi iadesi sistemi"nin oturtulmasının yanlışlığı. Eleştiricilerin çoğu çözümü vergi iadesi sisteminin kaldırılmasında görüyor. Oysa hayalî ihracat vergi iadesinden yararlanmaksızın, başka teşvikler sayesinde de sürdürülebiliyor, zaten vergi iadesi varolan ihracat rejiminin sağladığı teşviklerden sadece bir tanesi.

İhracat rejimi, iki düzeyde teşvik mekanizmasını içeriyor: biri ihracat **taahhüdüne**, öteki ihracatın **gerçekleşmesine** bağlı teşvikler. Özellikle taahhüt karşılığı verilen, düşük faizli ihracat kredisi, ihracatın gerçekleşmesi için gerekli dövizlerin tahsisi, gümrük muafiyetli döviz temini gibi teşviklerin cazibesi çok yüksek. Ayrıca bu teşvikler bütün sektörler için geçerli olabiliyor, yani "genel" nitelikte.

İhracatın gerçekleşmesine bağlı olarak verilen teşvikler bu genelliğe sahip değil. Örneğin tarım ürünleri bu açıdan kapsam dışı. İşte ihracatta vergi iadesi de bu tür bir teşvik.

Tartışmalarda hayalî ihracat sürekli olarak vergi iadesi ile ilişkilendirildiğinden, bu olayın ihracat taahhüdü ile bağlantısı doğal olarak gözardı ediliyor. Şimdi bu taahhütlü-teşvikli sürece bir bakalım.

Taahhüt, talep koşullarının uygunluğuna rağmen kendisinin beceriksizliği yüzünden yerine getirilememişse, "dürüst" ihracatçı taahhütte bulunup, teşvik aldıktan sonra "sözünü tutamayan" için yasalarda öngörülmüş cezaları ödeyecektir diyelim. Örneğin, ihracat kredisi almışsa, krediye uygulanacak cezaî faiz oranının ticarî orandan yüzde 18 fazla olmasını kabullenebilirdi.

Taahhüdün ihracatçının beceriksizliği yüzünden değil, konjonktür yüzünden yerine getirilemediği durumlar için bu ölçüde iyimser olmak mümkün mü acaba? İhracatçı, "dürüst" ihracatçı, kendisinin yol açmadığı olumsuz durumun sonuçlarına ceza ödeyerek katlanmak istemeyecektir haliyle. İç piyasada da bir sürü senet protesto edildiğine ve buna yol açan kişilerin hepsi de "namussuz" olmadığına, sayılmadığına göre, üstelik dış piyasada koşullar içerdekinden çok daha zorluyken... İhracatçı olarak ne kadar uğraşırsanız uğraşın, başka ülkelerin dev gümrük duvarları, kota sınırlamaları tüm planlarınızı

böylece taahhütlerini kapatmak için buldukları dövizin maliyetini azaltıyorlar. Hattâ ek döviz bulmanın maliyetini karşılayabildikleri gibi fazladan kazanç sağlamaları bile mümkün oluyor.

Rizikolu yolu tercih edenler, ihracatçıların azınlığıdır ve bunların bazı hayalî ihracat yöntemleri devletin dış ticaret istatistiklerinden rahatlıkla izlenebiliyor.[1]

Burada, hayalî ihracat-taahhüdü kapama bağlantısı bazı küçük firmalar için geçerli olmayabilir. Birtakım küçük firmalar sadece vergi iadesinden yararlanmak için bu yola başvurmuş olabilirler ve onların bu amacıyla büyük firmaların taahhüt kapatma zorunluluğu çakışabilir. Sistemde bu kesişmenin maddî temelleri var. Büyük firmalara "özel imtiyazlar" tanınmış bulunuyor, büyük firma üzerinden geçirilen, vergi iadesine konu ihracata yüzde 10'luk ek vergi, prim olarak veriliyor. Küçük firmalar bu katlı primden yararlanmak için büyüklerle pazarlığa oturuyorlar. Büyük firma burada hem taahhüdünü karşılama, hem de ek vergiyi paylaşma imkânı buluyor.

İSVİÇRE'YE İHRAÇ EDİLEN BAZI TEKSTİL ÜRÜNLERİNİN ORTALAMA BİRİM FİYATLARI ($)

Cins	1983 Yılı Ortalaması	1984		
		Ocak-Mart	Nisan-Haziran	Temmuz-Eylül
Halılar-orta (yünden)	186 0	299.1	293.3	163.3
Halılar (tabiî ipekten)	1709 0	4.658.0	4 622 1	989 6
Örme iç çamaşırları (pamuktan)	22 5	76.7	12.2	11.3
Örme giyim eşyası (pamuktan)	25 1	80.7	15.8	12 1
Kadın giyim eşyası (ipek, sunî, sentetik)	45 7	152.1	42 7	10.0
Kadınlar için iç çamaşırları (pamuktan)	19 3	463.3	38.8	149 6
Masa örtüleri	—	293.3	—	19.6

NOT: Halı dışındaki ürünlerde fiyatlar dolar/kilogram cinsindendir. Halı fiyatı ise dolar/metrekare olarak ifade edilmiştir.

altüst edebiliyorken? "Dürüst" ihracatçının "haklı sebepleri" var, kendine göre: "Ceza, iradî olarak işlenen bir suçun bedelidir, burada suç benim değil, ceza da ödememeliyim." Ceza küçük boyutlarda olsa "dürüst" ihracatçı belki katlanacak, ama böyle değil. Bir de paradoks ortaya çıkıyor bu durumda: Cezaların yükseltilmesi cezadan kaçma eğilimini de artırıyor.

Aksini düşünelim: "Dürüst" ihracatçı cezayı ödeyebilir, böylece yasa karşısında aklanır. Ama ihracatçının, taahhüdünü yerine getiremeyişini ceza da ödeyerek belgeleyen bir işadamı olarak, devlet katındaki "güvenilirliği"ne gölge düşmez mi?

Bunu sağlayan, "fiyat tescil sistemi"nin varolmayışı. İhracatçı, şu seçeneklere sahip: İhraç malının cinsini yanlış bildirme, ihraç değeri olmayan bir malı ihraç değeri varmış gibi gösterme, ihraç malının fiyatını gerçek fiyatının üstünde gösterme, başkalarına ait ihracatı kendi üzerinden geçirme. Son seçenek, ancak söz konusu mallar vergi iadesine konuysa mümkün, ama öteki seçeneklerde bu zorunluluk da yok.

Görüldüğü üzere, ihracat taahhütlerinin kapatılması gereği, hayalî ihracatı, yerine göre, sistemin tamamlayıcı unsuru haline getiriyor. Sorun, hayalî ihracat yollarından hangisinin seçileceğine kalıyor.

Hangi yolun seçileceğini belirleyen, vergi iadesi sistemi değil, ama vergi iadesinin seçenekleri maliyetine etkisi de yok değil. İade olunca, seçeneklerin maliyeti, vergi iadesinin olmadığı koşullara göre düşüyor. Yalnız, maliyet azalınca riziko artıyor. Rizikoyu seven "kurnaz" ihracatçılar, hayalî ihracatlarını vergi iadesine konu olan mallarda yoğunlaştırıyorlar,

DİE'nin verileri, F.Almanya'ya ihracatın 1984'ün ilk üç ayında, bir önceki yılın aynı dönemine göre, yüzde 78.6 arttığını gösteriyor. Hayalî ihracata konu tekstil ürünlerinin -sadece 33 tanesi incelenebildi- buradaki payı yüzde 67 olarak belliriyor. Aynı dönemler arasında İsviçre'ye ihracat yüzde 182.7 oranında artmış, hayalî ihracata konu ürünlerin payı yüzde 55.

İhracat artışında tekstil ürünlerinin ağırlığının giderek artması, vergi iadesinden kaynaklanan hayalî ihracat iddialarına doğruluk kazandıran önemli bir etken. Teşvik Uygulama Başkanlığı'nın nisan ayındaki ilk indirimden sonra, eylüldeki ikinci indirimi beklemeden, tekstil ürünlerine uygulanan vergi iade oranlarını yeniden düzenlemesi, doğruluğu halen yasal düzeyde kanıtlanamamış hayalî ihracat iddiaları lehine önemli bir ipucu veriyor. Her iki tabloda görüleceği gibi, tekstil ürünlerinin dolar cinsinden ortalama birim fiyatları 1984'ün ilk üç ayında çok yüksek düzeyde artışlar gösteriyor. Nisandaki ilk indirim, sözkonusu ülkelere ihracatın cazibesini düşürüyor. Eylülü beklemeden haziranda yapılan ikinci indirim bunu daha somut gösteriyor. Mart sonrasında iki ülkeye ihraç edilen malların ortalama birim fiyatlarında önemli düşüşler gözleniyor.

Tablolardaki mallar arasında en çok dikkat çekeni, halı. Standart dışı mallar sözkonusu olmasına rağmen, özellikle 1984'ün ilk üç ayında, ortalama birim ihraç fiyatlarındaki artış çok anlamlı. 1983'te İsviçre'ye ihraç edilen ipek halının metrekaresi 1.709 dolar iken -dünyada ipek halı fiyatları kalitesine göre metrekare için 290-1.735 dolar arasında- mart sonrasında bu fiyat düşüyor. Almanya'ya ihracatta da aynı durum görülüyor.

Bütün bunlar bilindiğinde, varolan ihracat rejimini bir bütün olarak savunmak mümkün mü? Hükümet, bu rejimi kaldırmadığına göre savunuyor demek. Zaten hükümetin sloganı da "ihracat hayalî ama dövizler gerçek". Bu mantık, "rastgele" döviz getirecek her işlemi meşru sayıyor olmalı.

Ama, hükümetin sistemde yapmaya ihtiyaç duyduğu revizyonları da gözden kaçırmamak gerek. Eylüldeki ikinci indirim bu revizyonun unsuru. Sistemde şoklar yaratmayan, tedricî bir revizyon sözkonusu.

Hesaplar, olması gereken döviz kuruluyla resmî kurun eylüle kadar paralel gittiğini gösteriyor. Eylül sonrasında, ikinci indirimle birlikte aradaki fark açıldı. Kasım sonunda kur, 297 lira 60 kuruş olması gerekirken, 414 lira 20 kuruştu.[2] Yani, vergi iadesi oranının düşürülmesiyle doğan kayıplar, TL'nin dolar karşısında eksik değerlendirilmesiyle giderilmeye çalışılıyor.

Bugünlerde teşvik sisteminin bütünüyle ortadan kaldırılması için de planlama çalışmaları yapılıyor. Nitekim bizzat Başbakan, bu yazıda özetlemeye çalıştığımız mekanizmanın hayalî ihracata neden olduğunu açıkça kabullendi. İş dünyasından öndegelen bir ismi, Alarko Holding Yönetim Kurulu Başkanı Üzeyir Garih de bu tespite katıldı. Dolayısıyla varolan sistemin kökten değiştirilmesi için çalışmalar önümüzdeki günlerde süreceğe benziyor.□

FEDERAL ALMANYA'YA İHRAÇ EDİLEN BAZI TEKSTİL ÜRÜNLERİNİN ORTALAMA BİRİM FİYATLARI ($)

Cins	1983 Yılı Ortalaması	1984		
		Ocak-Mart	Nisan-Haziran	Temmuz-Eylül
Halılar (tabiî ipekten)	1 378 5	4.121.0	1.051 0	924.4
Örme eldiven (pamuktan)	12.4	137 0	172 7	13.8
Örme iç çamaşırları (pamuktan)	9.8	18 2	18 6	8.1
Örme giyim eşyası (yün ve kıldan)	18.4	90.8	90.9	18.1
Kadın giyim eşyası (yün ve kıldan)	8.3	78 6	48 5	7.3
Kadınlar için iç çamaşırları (pamuktan)	11 6	56 6	21.6	23 2
Masa örtüleri	19 6	36.6	42.9	22.2
Havlular	5.9	10.4	5 6	6.7

NOT: Halı dışındaki ürünlerde fiyatlar dolar/kilogram cinsindendir. Halı fiyatı ise dolar/metrekare olarak ifade edilmiştir.

1 Aynı tespit vergi iadesine konu olmayan mallarda yapılamamaktadır. Bunun temel nedeni firmaların ihraç ettikleri malın yerine koyabilecekleri malları sürekli çeşitlendirmeleridir. Dolayısıyla bu ayrıntılar madde bazında verilen istatistiklerde görülemiyor. Ancak yine de nohut ve mercimeğin ihraç edilen miktarlarında görülen olağanüstü sıçrama, kesin olmasa da bu konuda bir ipucu olabilir.

2 Olması gereken kur, Türkiye'nin dış ticaret hacminde önemli ağırlığa sahip olan sekiz ülkenin -anlaşmalı ticaretin yapıldığı ülkeler hariç- ortalama enflasyon oranından gidilerek satınalma gücü paritesi yöntemiyle hesaplanmıştır.

Mustafa Süzer:

Yüksek fiyatlı ihracat mı?

*1980'lerden sonra, **ithal ikâmesiyle sanayileşme politikasından** vazgeçildi. Benimsenen yeni ekonomik model çerçevesinde, ihracata özel bir önem verildi. İç pazara dönük üretim yapan Türk sanayiinde dışa açılmayla birlikte, belki de kaçınılmaz olarak, önemli handikaplarla karşılaşıldı. Buna rağmen, sözü edilen gelişme, sanayicisinden ihracatçısına kadar, hemen bütün alanlardaki işadamlarının dünya pazarıyla ilk defa yüzyüze gelmesi açısından önemliydi.*

*Bugün ihracat açısından yeni bir döneme gelinmiş bulunuluyor. Hükümet, ihracata sağladığı teşvikleri kademeli olarak indireceğini açıkladı. "**İhracatın geleceği, teşvikler ve teşviklerin ortaya çıkardığı sorunlar**"la ilgili olarak büyük ihracatçı firmaların kurduğu **Dış Ticaret Derneği Yönetim Kurulu** Başkanı Mustafa Süzer'le yaptığımız söyleşinin konuya açıklık getireceğini umuyoruz.*

— 1985'in ilk günlerinde, teşviklerin kaldırılmasının ihracatı olumsuz etkileyeceği düşünülerek bazı tepkiler gelmişti. Bu teşvikler tek başına vergi iadesi değil, belirli bir sübvansiyonu da içeriyor, ama bütünü vergi olarak mütalaa edilip ona göre iade uygulanıyor. Batı Avrupa ve hatta ABD ile bu nedenle bazı sorunlar da çıktı. Özellikle tekstil ürünlerinde bir damping uygulandığı iddia edildi. Şimdi KDV uygulamasıyla vergi iade oranları belirlenmiş oldu. Bu durum dış pazarlarda rekabet açısından bir sorun çıkarmayacak mı?

— Şimdi bizdeki vergi iade sistemi biraz yanlış anlaşılıyor. Şimdiye kadar vergi iade sistemi bizde bir prim sistemi gibi uygulanıyordu. Yani belirli bir prim sistemi yoktu, vergi iadesi adı altında ihracatçıya bir prim ödeniyordu; bu kaldırıldı. Bunu biz çok önemsemiyoruz. Çünkü vergi iadeleriyle veya prim sistemiyle ilânihayet ihracat yapılmaz. Üstelik bu, kötü niyetli ihracatçıların yüksek fiyatlarına filan sebep oluyordu. Bu nedenle de vergi iade sisteminin kaldırılmasına taraftarız. Fakat bunun yerine daha esnek bir prim sistemi rahatlıkla uygulanabilir. Diğer taraftan bugün ihracatçının gereksinimi olan en önemli teşvik bence bu prim sisteminden ve vergi iadesi sisteminden fazla günün şartlarına göre tespit edilecek esnek kur politikası ve faiz politikasıdır. Bu iki konuda ihracatçı desteklendiği zaman Türk ihracatçısının artık çok daha çeşitli teşvikler almasına gerek yoktur. İhracat serbest bırakıldıktan sonra, bu liberal ekonomik sistem içerisinde iki büyük teşvik talebiyle bu işi Türk ihracatçısı olarak götürebiliriz zannediyorum. Bunlar biraz önce de bahsettiğim gibi birincisi esnek kur politikası, ikincisi düşük faiz politikası. İhracatçıya mutlaka dış pazarlarda rekabet ettiği rakiplerine yakın faizle kredi temini yapılması gereklidir.

— İhracata uygulanan teşvikler bazen sanayiciler tarafından eleştiriliyor. Teşvikler kademeli olarak kaldırılsa da bu teşviklerin vergi iadesi dışında, söylediğiniz gibi esnek bir prim sistemi olarak sürmesi sanayicilerin yine eleştirilerine hedef olmayacak mı?

— Biz başından beri sanayicilere karşı bir tutum içerisine girmedik. Kendimizi bir gövdenin iki kolu olarak görüyoruz. Ekonomide sanayici ile ihracatçı, gövdenin biri sağ koluysa, diğeri sol koludur. Eğer sanayici ile ihracatçı işbirliği içerisinde çalışırsa Türkiye olarak başarılı oluruz. Biz bugüne kadar sanayiciye verilen teşvikleri kıskanmadık. 30-35 senedir Türkiye'de sanayici yüksek oranlarda teşvik edilir, hâlâ da bu teşvikler devam ediyor. Ama çoğunluğun sesini yansıtmadığını zannettiğimiz birkaç sanayicinin ihracatçılara karşı yanlış bir tutum içerisinde olduğunu gördük. Onlar bence Türkiye'de sanayicilerin yüzde 10'unu bile temsil etmezler. Gerçek sanayici, iyi düşünen sanayici, ihracatçıya verilen teşvikleri hiçbir zaman kıskanmaz. Aslında teşviklerin ihracat için verilmesi sözkonusu, yoksa direk bize veya ihracat için sanayiciye verilmiş teşviklerin hiçbir farkı yoktur. Onun için ihracatçının ve sanayicinin birlikte teşvik edilmesi mümkün olduğu kadar yapılmalıdır.

— Burada vergi iadesi dışında prim olarak söylediğiniz sübvansiyon uygulaması dış pazarlarda bazı sorunlar çıkarmaz mı?

— Dünyada buna bu kadar hassasiyet gösterilmiyor, "Niye sübvansiyon uyguluyorsunuz?" denmiyor. Bu tip hassasiyet gösteren ülkelere karşı bu primler düşük tutulur veya hiç verilmez. Hassasiyeti olmayan pazarlarda daha yüksek tutulabilir. Zaten bahsettiğim esnek prim sistemi de bunu gerektirir. Yani karşı ülkenin pazarını, hassasiyetini gözönüne alırsınız, ülkemizden satacağımız malların cinslerini gözönüne alırsınız, ona göre değişken bir prim sistemi uygularsınız.

— Bizce Türkiye'de hâlâ gerçeğin altında bir kur uygulaması var. Evet, dolar sürekli bir artış gösteriyor ve Türk Lirası da buna karşı sürekli değer kaybediyor; ama bu bize çok gibi gözüken düşüş, aslında gerçeğin biraz altında, yani TL, Dolar karşısında değerli kalıyor. Mesela Mark'a göre hesaplarsak, Türk Lirası'nın yılbaşından bugüne değer kaybetmediğini görüyoruz. Bu çok önemli, bizim paramız Mark'a karşı sürekli değer kaybeden bir paradır, ama şu anda Mark'a karşı değerli, İsviçre Frangı'na karşı değer kaybeden bir paradır; değer kaybetmediğini görüyoruz. Bunları yılbaşından bu yana sabite yakın bir fiyatta tuttular. Kur politikasında biraz daha esnek kur politikasına gitmek lazım. Burada hükümeti veya başka birini suçlayamayız; fakat Dolar başını alıp gidiyor, istedikleri gibi Dolar'ı yükseltebiliyorlar, buna bizim karşı koymamız da mümkün değil. O nedenle Dolar ve diğer paralar karşısında Türk Lirası'nın değerinin düşürülmesi gerekiyor.

— Üstünde çok konuşulduğu için aslında sormak istemiyordum. Ama bu teşvikler konusu çerçevesinde zannediyorum sormak gerekiyor. Şimdi bu teşvikler yeni esnek bir prim sistemi olarak sürdüğü zaman da basına hayali ihracat olarak yansıyan olayın devamına da prim verilmiş olmaz mı?

— Bu esnek prim sisteminde "hayali ihracat" dediğiniz yüksek fiyatlı ihracatı da gözönüne alarak ona göre de bir prim sistemi uygulanabilir. Yani bunun hangi mallarda yapıldığı, nerelere yapılabildiği gayet iyi bilinebilmektedir; onun için bunu da önleyici bir sistem rahatlıkla getirilebilir.

— Bu konuya gelmişken, bir de şunu öğrenmek istiyorum. Sizin Dış Ticaret Derneği'nin birçok üyesi basında "hayali ihracat" olarak çıkan bu olayın küçük firmalardan kaynaklandığını söyledi. Bu küçük firmalar ihracatlarını büyük firmalar üzerinden yapıyorlar. Bu olaydan sonra büyük firma temsilcileri, küçük firmaların ihracatlarını kendi üzerlerinden geçirmeyeceklerini açıkladılar. Acaba böyle bir uygulama ihracatı nasıl etkiler?

— Evet, bu, ihracatı olumsuz etkiler. Aslında ben hayali ihracat diye bir hadise olduğuna inanmıyorum, sadece yüksek fiyatlı ihracat sözkonusudur. Bu yüksek fiyatlı ihracat da 7 milyar dolar içerisinde 200 milyon doları aşmaz. Şimdi ortada bu var diye bütün ihracat rejimini temelinden sarsmak doğru değil. Bu olabilir, bütün ülkelerde de olmuştur. Önlemek için çareleri aranır, suçluları da aranır, yakalanır, gerekli cezası da verilir. Ama bu yapılıyor diye iyi giden bir ihracat rejimini yıkmamak lazım. Küçük ihracatçıların, daha doğrusu imalatçı ihracatçıların büyük ihracatçı şirketler üzerinden ihracat yapması olumlu bir olaydır. Çünkü bu küçük firmalar birçok masraftan kurtuluyorlardı. Ambalaj, pazarlama, nakliye sorunlarından kurtuluyorlardı. Bu imalatçı ihracatçılar, büyük firmaların geniş pazarlama mekanizmalarından, elemanlarından yararlanabiliyorlardı. Şimdi bu ortadan kalkıyor, bu olumsuz bir gelişme.

"Türkiye'de hâlâ gerçeğin altında bir kur uygulaması var. Evet, dolar sürekli bir artış gösteriyor... TL, Dolar karşısında değerli kalıyor. TL, yılbaşından bugüne değer kaybetmedi."

— Esnek kur politikası ve düşük faizli kredi uygulamasının ihracatçı için çok önemli olduğunu belirttiniz. Özellikle kur politikasının fiyatlar açısından önemi büyük. Acaba iç fiyatlar ve dış fiyatlar açısından bir karşılaştırma yaparsak iç fiyatların dış fiyatlara göre daha yüksek olduğunu söyleyebilir miyiz?

— Şimdi ihracat çok az kârla yapılıyor. Dış fiyatlarımızın daha düşük olması normaldir. İhracat rakamlarının büyüklüğüne karşın, kâr haddi çok düşüktür. Mesela iç pazarda yüzde 20 kazanan bir iş, dışarıya sattığınız zaman yüzde 1'lerle 2'lerle dönüyor. İhracatçılar bir de prim aldıkları için fiyatlar daha da aşağıya düşebiliyor.

— Esnek bir kur politikasının ihracatta önemli olduğunu söylediniz. Şimdi uygulanan kur politikası gerçekçi bir kur politikası değil mi?

— Sanırım ihracata bir de dış pazarlar açısından bakmak gerekiyor. Son yıllarda Ortadoğu pazarında bir daralma var; Avrupa'da bazı sorunlar var; ABD'de de tekstil konusunda bazı sorunlar çıktı. Şimdi yeni olarak hangi pazarlara yönelmeyi düşünüyorsunuz?

— Son yıllarda dış pazarlarımızda bir çeşitlemeye gidiliyor. Burada öncülüğü hükümet yapıyor. Birçok ülkeyle ikili anlaşmalar ve ticari görüşmeler yaparak bize pazar açmaya çalışıyorlar. Bizde arkalarından gidip o pazarlara girmeye çalışıyoruz. Mesela Sovyetler Birliği pazarı çok önemli ve büyük bir pazar bizim için, orada büyük gelişmeler olacağını zannediyorum.

— Türkiye'nin AET ile ilişkileri çerçevesinde tarım ve tarıma dayalı sanayiye ağırlık vermesi gerektiği geçmiş yıllarda çok söylendi. Son yıllarda AET'de tarım ve tarıma dayalı sanayi ürünleri stoklarında önemli artış oldu. Yani Türkiye'nin AET ülkelerine yaptığı ihracatta bu ürünlerin büyük rakamlara ulaşması beklenemez. Çünkü AET de bu ürünleri eritme çabası içinde. Bu durumda AET ülkelerine ihracatta hangi ürünlere ağırlık verilebilir?

— Burada yalnız AET için değil, bütün pazarlarımız için yapmak zorunda olduğumuz bazı tercihler var. İhracatımızdaki çeşitliliği azaltmak zorundayız. Yani öyle belirli konular seçmeliyiz ki, dış pazarlarda seçtiğimiz mallarda dünya çapında söz sahibi olalım. Bu malların üretiminden pazarlamasına ve en son yerine teslimine kadar ihtisaslaşmamız lazım. Biz her şeyi yapan ve her şeyi satan bir ülke olmaktansa, kendi tabiat şartlarımıza uygun diğer ülkelerin mallarına göre kalite üstünlüğü olan gıda ürünleri üretip, onlara yönelik sanayilerimizi geliştirip, bütün ambalaj ve nakliye sistemimizi onlara göre kurup dünya çapında belirli konularda önde gelen ülkelerden biri olabiliriz. Yoksa böyle "her malı yapalım, her çeşit malı satalım" şekli bize bir şey kazandırmaz. Gerekirse birçok malı dışarıdan almak durumuna gidebiliriz; ama belirli mallarda dünya çapında bir üstünlüğümüz olur. Biraz önce AET için söylediniz. AET'nin çeşitli nedenlerle üretemediği birçok tarım ürünü var. Bunlara ağırlık verilebilir ve bu mallar çok rahat satılabilir. Yeter ki bu malları rakiplerimize göre daha iyi ve kaliteli üretelim, dış pazarlara daha iyi fiyatlarla girelim. Aslında bu, "her şeyi ihraç edelim" düşüncesi önemli ölçüde döviz ihtiyacından ve ayrıca da bugüne kadar içine kapalı bir ekonominin birden dışa açılmasından da doğdu. Dışa kapalı bir ekonomide neyi satabileceğimiz, pazarlarda nelere talep olduğu konusunda bir bilgi ve deney yoktu. Dışa açılmayla birlikte genel olarak ilk defa dış pazarlarla karşılaştık. Bu süre içinde önemli bilgi ve deney birikimi oldu. Şimdi bu birikim çerçevesinde dış talepleri de değerlendirerek üretimimizi ve ihraç ettiğimiz mal çeşitlerimizi ona göre düzenleyebiliriz. Bu da ihracatımızın daha rasyonel bir çizgide artmasını sağlar. □

KÜRŞAT İSTANBULLU

ABD-İsrail gümrük birliği kuruyor

Reagan'ın Özel Ticaret Temsilcisi William Brock ve İsrail Maliye Bakanı Yitzak Mondai, 7 Mart'ta Washington'da, on yıl içinde karşılıklı olarak gümrüklerin kaldırılması antlaşmasını imzaladı. Bu, Amerikan pazarında İsrail'e önemli bir ayrıcalık sağlarken, ABD'yi de İsrail pazarında -özel anlaşmalar yapmış olan- AET karşısında avantajlı duruma getirecek. ABD'ye 1.2 milyar dolarlık İsrail ihracatının zaten % 90'ı GATT düzenlemeleri ve geçen yıl kabul edilen İsrail'e Tercih Edilen Ülke statüsü kazandıran yasa çerçevesinde, gümrükten muaftı. Geçen yıl ABD, İsrail'le ticaretinde 300 milyon dolar fazla sağlamıştı.

Benzer bir anlaşmayı Kanada ile de yapmaya çalışan Reagan yönetimi, bu ülkeden ancak sınırlı alanlarda -bazı mallarda- olumlu karşılık alabilmişti. □

"Liberalizmin de bir sınırı var"

ABD, Japonya ve AET ülkeleri arasında ticaret savaşları günden güne kızışıyor. Amerikan baskısı sonucu biraz Japonya'nın ABD'ye otomobil ihracını kısması, bununla yetinmeyen Reagan'ın oto ithalat gümrüğünü biraz yükseltmesi, ABD otomotiv endüstrisinde satışları son iki ayda günde ortalama % 2 artırmıştı.

Bu sektördeki patlamaya karşın yine de ABD'de imalat endüstrisi ürünlerine olan talep düşmeye devam ediyor: Ocak ayında da yerli endüstri ürünleri toplam talebi % 1 geriledi. Üstelik Reagan'ın Japon otolarına karşı kullandığı silahları demir-çelik başta olmak üzere birtakım Avrupa endüstri ürünlerine karşı da kullanmasına rağmen.

Son zamanlarda ABD-AET ülkeleri arasındaki ticaret savaşları tarım alanında da şiddetlendi. AET'lilerin ABD'ye tarım ürünü ihracatı hızlanırken ABD çiftçileri arasında da iflaslar hızlandı. Reagan yönetimi bunun AET ülkelerinin tarımı destekleme politikalarından kaynaklandığını ileri sürüyor. Bu nedenle maliyetin düşürüldüğüne ise AET Dış İlişkiler Komisyonu Başkanı Willy de Clercq karşı çıkıyor. Ocak'ta göreve başlayan Clercq, Avrupa Parlamentosu liberal grup üyelerine yaptığı konuşmada, "Tarım ürünleri ihracatını destekleyip ithalatını engellemeye çalışan yalnız AET değildir. ABD, 1983'te 2.4 milyon çiftliğin her birine ortalama 12 bin dolar destekte bulunmuştur. Üstelik bu tutara nadas tazminatları sokulmadığı halde." dedi.

De Clercq, Reagan'ın saldırgan ekonomi ve ticaret politikalarının kendi ülkesinde de yıkıcı olması üzerine AET tarım politikalarını günah keçisi yapmaya çalıştığını da ekledi. De Clercq'e göre, ABD'nin uyguladığı yüksek faiz oranları ve dolar değerini artırma politikaları, Amerikan iflaslarının asıl nedeni.

Öte yandan, Amerikalı ekonometri uzmanları, endüstri ürünlerinde olduğu gibi, tarım ürünlerinde de tüketici çoğunluğun daha ucuz buldukları ithal mallara yöneldiklerini açıklıyor. Ekonometrik tahlillerde otorite sayılan Amerikan Wharton şirketi, bu eğilimin daha da süreceğini, talep daralması nedeniyle Reagan'ın programında belirttiği yıllık % 4 büyüme hedefinin gerçekleştirilemeyeceğini belirtiyor. Bazı bankacılar, büyümenin % 2'de kalacağını ileri sürerken, daha az kötümser olan bir kısım ekonomistler de ticaret açığının şimdilik pek endişe verici olmadığını, ama gelecek bir-iki yıl içinde çok şiddetli sorunlara yol açacağını savunuyorlar. Amerikan endüstrisindeki talep daralmasını gösteren istatistikler, dayanıklı tüketim mallarında düşüşün % 2, yatırım mallarında % 13.2 olduğunu, silah siparişlerindeki % 11.7'lik artışın toplam talepteki daralmayı ancak % 1'e düşürebildiğini gösteriyor.

Öte yandan ABD maliyesi, bu ay vadesi dolan 13.5 milyar dolarlık tahvillerin yerine 14 milyarlık yeni tahviller ihraç ediyor. AET ve Japonya merkez bankalarının on beş gün önce gerçekleştirdikleri operasyonla % 5 değer kaybeden dolar, Çernenko'nun ölümü nedeniyle biraz daha değerden düşerken, yine de yüksek faiz oranları ve son tahvil ihracı Avrupa sermayesinin ABD'ye akışını sürdürüyor.

Avrupalılar da "ekonomi ve maliye politikalarınızla tasarruflarımıza el koydunuz; bari gümrük oranlarıyla oynamayın da ihracatla onların bir kısmını geri alalım" derken, kendileri Topluluk dışında gelen malları engellemeye çalışıyor. Bunun son örneği, AET'nin İngiltere'ye üçüncü ülkeler kanalıyla ihraç edilen Türk tekstil ürünlerini engelleme kararı. Açıklanan verilere göre, Türkiye'nin bu yolla yaptığı tekstil ihracatı, İngiltere'nin koyduğu yıllık kotanın % 18'ine daha şimdiden ulaşmış durumda.

Bu büyük ülkelerin tümü büyüme hedeflerini titizlikle korumaya çalışırken liberal ekonomi politikalarından rahatça uzaklaşabiliyorlar. Bu liberalizmi ise son IMF görüşmelerinde olduğu, pek yakında Dünya Bankası'yla görüşmelerde olacağı gibi, Türkiye ve benzeri ülkelere uygulatmaya çalışıyorlar. □

Tanrı ve İsa da kurtaramadı

Ortaçağ'da Avrupa'nın tüm krallık ve derebeyliklerinden vergi alan, büyük siyasi ve ekonomik güce sahip Vatikan, bunalımda. Üç yıl önce İtalyan piyasasını allak bullak eden en büyük özel banka Banco Ambrosiano'nun iflasıyla Vatikan büyük sarsıntı geçirmiş, Ambrosiano skandalına Vatikan'ın mali işlerine bakan rahibin de karışması, bu mali sarsıntıya bir de moral sarsıntısı eklemişti.

Geçen yıl sendikalaşan 3465 işçisinin Şubat ayındaki grev kararını, yeni imzalanan toplu sözleşmeyle son anda savuşturan Vatikan'ı hızla yükselen personel giderlerinden ve doların değer kazanmasından Tanrı ve İsa bile koruyamadı.

Dünya Katolikliğinin politbürosunu oluşturan 14 kardinal, Papa II. Jean Paul başkanlığında, uhrevi işleri bertaraf edip 1979'da 8.1 milyon dolarken, 1984'te 29.2 milyon dolara fırlayan bütçe açığını nasıl kapayacaklarını tartıştılar.

Vatikan görevlilerinden alınan bilgiye göre, İsa'nın temsilcisi Papa II. Jean Paul bu durumdan pek fazla üzüntü duymuyor; hatta "Katolik Kilisesi'nin hiç para sıkıntısı çekmeyen görkemli bir zengin imajının silinmesinden" hoşnut. □

Suyu ham petrol diye sattılar

Alaska'da çıkarılan ham petrolü ABD'deki rafinerilere akıtıp satan petrol boru hattı sahibi şirketin, petrolle birlikte pompaladığı suyu da alıcılara ham petrol olarak fatura ettiği belirlendi. Müşterilerden birinin mahkemeye başvurması üzerine hem federal, hem de Alaska eyalet yetkilileri olaya el koydular. Başlatılan kapsamlı soruşturmada, boru hattının sahibi petrol şirketlerinden henüz bir cevap çıkmadı.

Öte yandan, San Fransisco Ticaret Mahkemesi de Transamerica Grubu'na bağlı Transamerica Delaval şirketini, hatalı makine imalatı yüzünden 39 milyon dolarlık para cezasına çarptırdı. Davalı firma, önce bozuk makinelerinin hatalarını gidermeye çalışacağını, bunu başaramadığı takdirde verilen cezayı ödeyeceğini açıkladı. □

Dolar bilgisayarı vurdu

Üzerinde kurulu yüzlerce fabrikayla ABD'nin ve dünyanın en büyük elektronik araçlar üretim merkezi olarak bilinen Silikon Vadisi'nde endişeli bir dönem yaşanıyor. ABD geçtiğimiz yıl, tarihinde ilk kez ileri teknoloji ürünleri ticaretinde 6.8 milyar dolarlık bir açık verdi. Bu rakamın 1985 yılı için 12 milyar dolar olarak gerçekleşmesi bekleniyor. Yani Silikon Vadisi iç ve dış pazarlardaki üstünlüğünü yitirmek tehlikesiyle karşı karşıya.

Sözkonusu gelişmelere temel hazırlayan en önemli etkenlerden biri doların sürekli değer kazanması, diğer bir deyişle ABD ürünlerinin dış pazarlardaki alıcılar için her geçen gün biraz daha pahalılaşması. Ortaya çıkan olumsuz tabloya eldeki teknolojinin rekabete elverişli mallara dönüştürülememesinin neden olduğunu öne sürenler de var. Ancak tartışmalar ABD elektronik sektörünün genel yapısı ve işleyişi üzerinde yoğunlaşıyor, sorunun teknolojiyi mala dönüştürememekten değil, teknolojiyi geliştirememekten kaynaklandığı görüşü ön plana çıkıyor. Araştırma bütçelerinin yetersizliği, çağdaş üretim yöntemlerinin gerektirdiği verimliliğin sağlanamaması, yatırım sermayesi temininde güçlük çekilmesi, vergi sisteminin yatırımlar için elverişsiz olması ve ABD firmalarının yabancı üreticilerle rekabet edecekleri yerde birbirlerine düşmeleri acil çözüm gerektiren sorunlar olarak üzerinde birleşilen noktalar.

Silikon Vadisi'nin en çok gözünü korkutan rakipler Japon firmaları. ABD geçtiğimiz yıl Japonya ile olan elektronik araç ticaretinde 15 milyar dolar açık verdi. Aynı gösterge, içinde bulunduğumuz yıl için en iyimser tahminle 20 milyar dolar dolayında gerçekleşecek. Elektronik sektörüne yatırım yapan Amerikalı sanayiciler bu gidişi durdurmanın, daha doğrusu Ticaret Bakanlığı'ndan bir yetkilinin dediği gibi "Japonya'nın atağına karşı atakla cevap verebilmenin" yolunu arıyorlar. □

"DAGARCIK"

Ülkemizde fatura toplayan vatandaş tipini yerleştirmeliyiz. Yakın tarihimizdeki Nene Hatun örneği, kadınlarımızın bu alanda öncü olabileceklerini gösteriyor.

Sakıp SABANCI

1984 yılı benim tahminlerime göre iyi geçmiştir. Tabii biz bunu çıkıp da vatandaşa, "1984 yılı iyi geçmiştir" şeklinde söylersek bundan başka manalar çıkar, hatta buna gülebilirler de.

Kaya ERDEM

Türkiye'de kan enflasyonu var.

Kızılay Kan Merkezi Müdürü

Gemi alırken bize mi sordunuz? Bu pastadan size dilim yok.

Korhan GÜREL
Ditaş İşletme Müdürü

Türkiye'de artık her mal bulunuyor. Şimdi yakası timsahlı gömlekleri yurt dışına giderek almaya gerek yok.

Turgut ÖZAL

Fakire böylesine yüklenmek dinimize sığmaz.

Mehmet YAZAR

Biz o kadar fakir ülke değiliz.

Turgut ÖZAL

Hükümet öyle bir boğazını sıkar ki, sesini Diyarbakır'dan duyarlar.

Ziya KALKAVAN
İst.Deniz Tic.Odası Başkanı

Batı, sanayiimizdeki gelişme karşısında ne yapacağını şaşırıyor.

Sakıp SABANCI

Biz eskiden beri kâtip, memur, paşa olmaya hevesliydik. İşadamlığına hiç heveslenmedik.

İbrahim BODUR

Kimseye 10 para fazla ödemedik.

Turgay BELTAN
DİTAŞ Genel Müdürü

Eğer söylendiği gibi Türk sanayii çarpık çurpuk olsaydı, serbest piyasa ekonomisinin acımasız imkânları içinde bu üretim düzeyini sürdürebilir miydi?

İbrahim BODUR

Dünya ekonomisi yeni bir dolar şokuna yaklaşırken tuza-muza harcayıp dövizimizi çarçur etmeyelim.

İbrahim BODUR

Feminizme de, kerevize de karşı değilim

SADIK ÖZBEN

Geçen hafta Nejla ''iki feminist arkadaşım yemeğe gelecek,'' dedi. ''İstersen sen geç gel''. Nejla'ya feminizm karşısındaki tutumumu bir türlü anlatamıyorum. O bana, ikide bir de, ''Bak, ben feminist değilim, ama...'' diye başlayan bir diskur geçiyor (''diskur geçmek'' diyoruz da, henüz ''söylem geçme'' aşamasına gelmedik). Diskur öyle bir biçimde ilerliyor ki, hani feminist olsa başka ne diyebilirdi, anlamıyorum. Bazen ben de ona, ''Bak, ben feminizme karşı değilim, ama...'' diye başlayan bir karşı-diskur çıkarıyorum. Anlayacağınız, bir tuhaf durumdayız. Karım feminist değil, ama; ben feminizme karşı değilim, ama... Bu koşullarda ailemizin içinde feminizmin ne işi var, ben de bilmiyorum. Ama galiba var ki, hep aramızda; biz onu muhatap saymadığımız halde.

''Nejla, ben senin feminist arkadaşlarından korkmuyorum,'' dedim. ''Ben de yemekte olurum.'' Ne de olsa kahraman bir milletin evladıyım. Plevne'de Gazi Osman Paşa da kendini kuşatan Rus ordusuna karşı benzer duygular yaşamış olmalı. ''Hem zaten ben feminizme karşı değilim, ama...''

Akşam eve dönerken Nejla'ya çiçek alsam mı diye düşündüm. Yok, bugün almamalı, feministler geliyor diye almış gibi olurum. Ama herhangi bir gün Nejla'ya çiçek alabilirsem, bugün de alabilirim pekâlâ. Ne kötü, hep ''doğal'' bir hayat yaşamak istemişimdir. Fakat çok zor doğal olmak. Sürekli karşıma bu ikilemler çıkıyor ve içimden gelen doğal davranışımı engelliyor. Aslında, ''içimden gelen doğal davranış'' nedir, o da belli değil. Galiba zaten sorun öyle bir şeyin kalmaması. Her neyse, sonunda çiçeği alamadım.

Nuran'la Solmaz, bizim Nejla'nın arkadaşları. Onlar benden önce gelmişler. Mutfaktaki faaliyet ilkin umut verdi: ''Selam,'' diyerek ben de dikildim mutfağın kapısına. (Bu ''selam'' lafından da hiç hoşlanmıyorum, ama ''tutucu'' demesinler diye kullanıyorum.) ''Neler pişiriyorsunuz?'' İlk hayalkırıklığı bu oldu. Harıl harıl ''ev ekmeği'' pişirmişler, Nuran'ın öğrendiği bir yönteme göre. Bu iyi; değişik ve güzel olabilir. Ama yemek diye kerevizle, ıspanakla bir tuhaf şeyler yapmışlar. Et yok, balık yok. Şimdi kimin aklına gelir bu kadar saat uğraşıp kereviz pişirmek? ''Yahu, kızlar,'' dedim, ''siz feminizmle vejetaryenizmi birbirine karıştırıyorsunuz galiba.'' ''Aman, Sadık,'' dedi Nuran, ''şimdi gene feminizm üstüne senin ukalalıklarını dinlemeyelim.'' İyi, dinlemeyin. Sanki ben her gün feminizm üstüne konferans veriyorum.

Feminizm gibi kerevize de karşı değilimdir, normal olarak. Ama bu akşam canım istemedi. ''Ev ekmeği''ne beyaz peyniri ve zeytini katık ederek oturdum masada. Sofra kurulurken ve kaldırılırken ölçülü olmaya çalıştığım halde biraz fazla koşuşturmuş olabilirim. Yani, karımın feminist arkadaşlarına ev işine yardımcı olduğum izlenimini vermek diye bir derdim yok, aslında. Ama insan, üstünde birilerinin eleştirel bakışlarını hissedince, içinden geldiği gibi doğal davranamıyor. Yalnız bunu da Nejla'ya pek kabul ettiremiyorum. ''Kimsenin sana öyle baktığı filan yok, kendin yaratıyorsun,'' diyor.

Hanımlar sofrayı fazla uzatmamaktan yanaydılar. Eh, pişirdikleri düşünülürse, öyle fazla uzatma olanağı da kalmamıştı. Nuran'ın ters lafından sonra ben de pek konuşmadım, hele feminizm lafı hiç açmadım. Solmaz'a, ''senin şey nasıl?'' diye sordum. Her gördüğümde flörtü değişiyor, pot kırmamak için böyle ''şey'' filan diyorum. (Aman, sakın yanlış anlaşılmasın, ''feministler sekse meraklıdır'' dediğim yok. Bu doğru değil zaten -ama Solmaz böyle çapkın bir kız, feminist olsa da, olmasa da.) ''Kim? Ha, Tankut mu? Ektim onu, artık çıkmıyoruz.'' Devam etti: ''Aslında çok iyi niyetli bir çocuk, ama bütün aile hayatında 'patriyarkal' bir tavır edinmiş. Tek çocuk olarak. Hem de oğlan.'' Solmaz'ın tersliğini unutup girdim lafa. ''Gerçekten bizim ülkenin koşullarında bu çok yaygın,'' dedim. ''Mesela gazeteci olmaya çalışan genç bir dostum var, Osman Balcıgil; geçenlerde 'stres' hakkında bir şey yazmış; bir yığın 'stres' kaynağı anlatıyor, sonra da 'karınızla da kavga etmişsiniz' yollu bir şey söylüyor. Niye 'karınız'? Genel olarak insanlardan söz ediyor. Niye 'kocanız' dememiş? İşte bu patriyarkalık eğilimi böyle her yerden çıkıyor. Yoksa, o da çok iyi niyetli bir çocuk. Yazdıkları da bazen fena değil...''

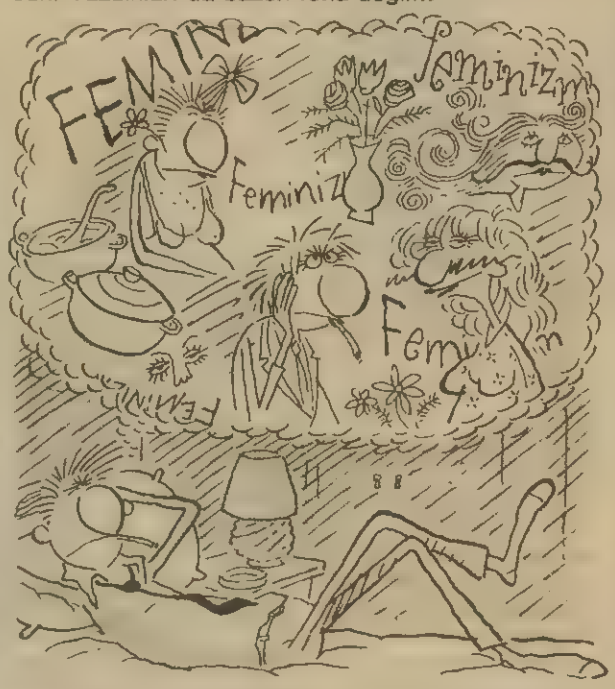

''Vallahi, bu tavrı bu kadar ince yerlerde aramadan önce, çok daha temel durumlarda hepimiz neler yaşıyoruz'' dedi Nejla. Özellikle Nuran çok alaylı baktı. Yani şimdi insan nasıl sinirlenmez? Yani bu Nejla bir âlem. Hadi, Nuran böyle laf etse, neyse... Türkiye koşullarında benim gibi bir adam... Fakat insan kendini beğendiremiyor, ağzıyla kuş tutsa. Sonra üçü lafa daldılar, biraz feminizm, biraz dedikodu. Yani bana sorarsanız. Onlara göre bu felsefi bir konuşma da olabilir. Birbirlerini anlama konuşmaları, hani var ya. Ve ben de kendimi fazlalık gibi hissettim biraz. İşin kötüsü, galiba onlar da beni fazlalık gibi gördüler. Aslında Azmi'yi salmalı üstlerine. ''Siz sınıf hareketlerini bölüyorsunuz,'' diye kurulu gramofon gibi konuşsun. Bu Solmaz zor adam bulur, ''o patriyarkal, bu matriyarkal'' derken. Ha, ''matriyarkal'' olmaz tabiî. Gerçi buluyor da, ama kalıcı bir ilişki... Nuran zaten insanın ödünü koparır, diliyle. İkisi de saçlarını kıvırtmışlar, bir afro bir tafro. Ev ekmeğiyle kereviz, Allah korusun. Aslında, ben feminizme karşı değilim, ama... Ama belki de bazı feministlere mi karşıyım, nedir? □

GENÇLİĞE NASİHAT

NUSH İLE USLANMAYANI ETMELİ TEKDİR

Uzun lafın kısası

Guernica Grafik tarafından yayına hazırlanan ve Çevren Yayınları'nca basılan ''Uzun Lafın Kısası'' gençlik karikatürleri albümü Mart başında piyasaya çıktı. 57 genç çizerin 70 karikatürünün yer aldığı 64 sayfalık albüm ''1985 Gençlik Yılı'' dolayısıyla yayımlandı. ''Uzun Lafın Kısası'', gençlik konusunda genç çizerlerin değişik yorumlarından oluşuyor.

Albümün iki önemli yanı var. Birincisi, albümün kolektif bir çalışmanın ürünü olması, ikincisi ise, tamamıyla genç çizerler tarafından hazırlanması. Aşağıdaki kitapta yer alan karikatürlerden ikisini yayımlıyoruz.

Ali GÖZÜKIZIL

Faruk ÇAĞLA

TEKDİR İLE USLANMAYANIN HAKKI KÖTEKTİR

Neyzen, ressam, fotoğrafçı, oymacı, tespihçi ve ebru ustası

Niyazi Sayın

Geleneksel el sanatlarının oluşumunda sanatçının "kişiliği" ondokuzuncu yüzyıldan beri göregeldiğimiz "sanatçı kişiliği"nden farklı özellikler gösterir. Modern sanatçı, kişiliğini, eserinde *dışavuran* kişidir. El sanatlarının ustasıysa kendi kişiliğini yaptığı işin disiplini içinde eritir. Burada bireysellikten çok, uygulanan sanatın nesnel pratiği önemlidir. Bu pratiği çırak, ustasından öğrenir. Böyle bir öğrenme süreci, öğretmen-usta karşısında olduğu gibi pratiğin kuralları karşısında da öğrencinin kendini disipline, baş eğmeye alıştırması demektir. Ustayla çırak arasında kurulan ilişki, sanatçıyla sanatı arasında kurulan ilişkiye denk düşer. Geleneksel sanatçı, sanatını kullanmaz, ona hizmet eder. Sanatının kendisinden, kişiliğinden bağımsız bir yapısı vardır; ondan önce başlamıştır ve ondan sonra devam edecektir. Sanatçı kendisini bu nesnel çizgi içinde bir parça olarak görür.

Ancak bu, sanatçının kişiliğini "yok etmesi" de demek değildir. Bu kişilik, o sanatın nesnel süreci içinde bir bireysel üslup olarak zincire eklenir. Bu bireysellik farkı, çoğu zaman sadece uzmanın görüp anladığı, değerlendirdiği bir şeydir. Bunun korunması, ustayla çırak arasındaki ilişkide de önemlidir. İyi usta, yanındaki çırağı kendi bilgisi ve hüneriyle ezmez, ona kendi kişiliğini, dolayısıyla kendi bireysel üslûbunu geliştirme fırsatını tanır. İyi çırak da, ustadan alabildiği kadarını aldığı halde, ona körü körüne bağlı kalmayıp zamanı gelince kendi özgünlüğünü gösterebilen kişidir.

Belli ki bütün bunlar yalnızca bir sanat pratiğinde değil, bütün bir hayat içinde oluşmuş değerlerdir. Toplumun genel ahlâk anlayışı çerçevesinde belirlenmişlerdir. Bugün böyle bir toplumdan, böyle bir hayat anlayışından çok uzağız. Nitekim sözünü ettiğimiz el sanatlarının doğal hayatı da sona erdi gibi görünüyor.

Türkiye'de yirminci yüzyılın sonuna yaklaşırken, el sanatlarıyla uğraşmanın ilginç örneklerini veren Niyazi Sayın'la bu konuları konuşuyoruz. Çoğunluk Niyazi Sayın'ı büyük bir ustası olduğu neyiyle tanır. Ama Niyazi Sayın'ın *elinden gelen* daha pek çok iş vardır. Resim yapar, fotoğraf çeker, tahta oymacılığından anlar; tespihçiliği sürdüren birkaç kişiden biridir, en sevdiği işlerden biri de *ebru*dur. Biz de onunla artık ister istemez "profesyonel" bir icracı olduğu ney alanında değil, amatörlüğünü sürdürdüğü "ebru" alanında konuşmak istedik.

Niyazi Sayın ilk olarak 1971'de, 14 kere "tekne tutturarak" başlamış ebru yapmaya.

— Ne demektir "tekne tutturmak?"

— "Tekne tutmak", ebruyu yapmaya başlamak anlamına gelir. Aynı zamanda, örneğin "tekne tutmadı" demek, "bu ebru iyi olmadı" demektir.

— Tekne'den kasıt, boyanın içine atıldığı kitreli su dolu tekne değil mi?

— Evet. Kullanılan su, klorsuz, saf su olmalı. Yoksa boya dayanmaz.

— Peki, boya nasıl yapılır?

— Genellikle toprak boya kullanılır, ama içinde yağ maddesi bulunmayan her türlü boya olabilir. Suyla kitre, bine elli oranında karıştırılır, ondan sonra iki-üç gün bekletilir, yayılır. Bundan sonra on - on beş kere torbadan geçirilip süzülür. Kullanılacak boya miktarı çalışma sistemine göre değişir. İşe başlamadan önce mermer üstünde ezilir ve içine öd konur.

— Ne ödü bu? Ve ne işe yarıyor?

— "Patlama" diyoruz, boyanın su içinde açılması. Öd bunu sağlıyor. Patlama, dana ödüyle sağlanır. Bir de kalkan balığının ödü kullanılır. Bu, lahur çividi dediğimiz mavi boyayı patlatır, ayrıca "kırçıl" dediğimiz beyaz çizgileri sağlar.

— Boyayı hazırladınız, tekneye attınız. Şekil vermek için ne kadar vaktiniz var?

— Bir saat kadar çalışılabilir. Ama her şeyi suyun üstünde yapmak gerekiyor. Amerika'da "caricina" denilen bir madde kullanıyorlar.

Dışarıdan bakabilmek

Niyazi Sayın bir davetle Amerika'ya gitmiş ve bir süre orada kalmıştı. 1980-81 arasında Seattle'a Washington Üniversitesi'nden çağrılı olarak gitmiş ve bir yıl süreyle orada Türk müziği öğretmişti. O sırada, başka ilgi alanlarına giren değişik malzeme ve bilgi de toplamıştı.

Amerika konusu benim Niyazi Sayın'da asıl ilginç bulduğum özelliğe geçmek için elverişli bir başlangıç. Çünkü Niyazi Sayın bu yazının başında sözünü ettiğim el sanatları geleneğini maddi ve manevi yanlarıyla benimsemiş bir kişi. Ama aynı zamanda bu geleneğe "dışarıdan", yani hem çağdaş dünya bilgilerine bağlı olduğu için, hem de başka sanatsal disiplinlerin bilgilerine bağlı olduğu için "dışarıdan" bakabiliyor. Örneğin ülkemizin en iyi birkaç neyzeninden biri, ama müzik kültürü Türk müziğiyle sınırlı kalmıyor. Boş vakitlerinde daha çok klasik batı müziği dinliyor. Çağın değişimiyle kendiliğinden tıkanan ebru geleneğine de böyle bakıyor. Onu içinden öğreniyor, geleneğin gerektirdiği gibi, ama aynı zamanda Batı'yı da içeren genel bir plastik sanat çerçevesinden bakarak yenilik yapmaya çalışıyor.

— Ebru Batı'da da yapılıyor ve siz orada uygulanan yöntemlerle teknikleri gördünüz. Bir karşılaştırma yapabilir misiniz? Bunları görmekle kazandığınız bir şey oldu mu?

— Onlarda teknik fazla, bilgi az. Onun için bizde yapılmış iyi ebruya hayran kalıyorlar. Ama biz de onların tekniklerinden çok şey öğrenebiliriz. Sistemler önemli ölçüde farklı. Bu sistem farkı sonucunda bizde ebru koyu, ama soluk oluyor, onlarda açık, ama parlak. Parlaması için potasyum alüminattan yararlanıyorlar. Bu parlatıyor, ama renk silinmiyor. Zeminleri de daha açık renk oluyor.

— Demin ayrıca boyaya katılan "caricina" diye bir maddeden söz etmiştiniz..."

— Evet, sanırım bizde "deniz kadayıfı"yla aynı sonuç alınabilir.

Niyazi Sayın'ın az önce değindiğim "yenilikçi" yanını düşünerek bizim ebru geleneğimizde ne gibi teknik değişmeler olduğunu soruyorum.

— Doğrusu, gelenekte fazla bir teknik değişme yok. Orada önemli sayılan bir hüner, stilize motifler yaratmak.

Kitaplardan ve koleksiyonundan örnekler gösteriyor. Gerçekten, bu zor çalışma tekniğiyle yapılabilmesi insanı şaşırtan kusursuzlukta motifler. Bazıları, ustası olduğunu söylediği, Üsküdarlı geleneksel ebru üstadı Mustafa Düzgünman'ın eserleri.

— Ama ben ebruya başka bir gözle bakmaya çalışıyorum. Ebrunun bizde kullanıldığı yerler, kitap ciltlerinin içleri ya da yazı çevresi. Özellikle bu ikincisi sözkonusu olunca ebruyla yazı çatışıyor. Birinin ötekini gölgede bırakması mümkün. Onun için, kendi başına bir teknik olarak düşünülebilir, diyorum. Bir tablo olabilir. Olaya böyle bakınca, o zaman yapılabilecekleri araştırmak gerekiyor. Örneğin, ebru tekniğiyle soyut resim yapılabilir mi?

— Bu alanda sizin getirdiğiniz yenilikler var mı?

— Birkaç şey denedim, aldığım sonuçlardan memnunum. Örneğin bütün zemini dolduracak bir sistem geliştirdim. Ebruda yaldız kullanılamazdı. Nefti fazla tutup terebentin katarak yaldız tutturulabiliyor. Sonra, toprak boya dışında, başka boyalar kullanarak bir zenginleştirme yolu arıyorum. Örneğin guaj daha ince, kolay çıkmıyor. Hem renk daha net oluyor, hem de çizgiler, şekiller daha açık seçik görünüyor. Geleneksel boyalar arasında bulunmayan renkler de elde edilebiliyor. Boyayı suya filit makinesiyle püskürtmeyi de denedim. Soyut resme yaklaşmak bakımından bununla da ilginç sonuçlar alınabiliyor.

Kişisel sentezlere ulaşabilmek

Niyazi Sayın'ın sonsuz merakını ve deneyciliğini biliyorum. Bunun dünya kadar örneği de verilebilir. Ben sadece, yetmiş sekizlik plak çaldığı gramofona yaptığı fildişi ve domuz dişi iğneleri söyleyeyim.

— Niyazi Bey, sanatın birçok alanında, kendinize özgü sessiz sedasız uğraşlarınız var. Şimdi, ebru gibi tek bir alanı düşünecek olduğumuzda, öteki alanlarda yaptıklarınızın bu tek alana etkisi oluyor mu?

— Şüphesiz oluyor. Çok alanda edinilen deneyler bazen beklenmedik bir şekilde bir yerde yeni bir düşünceye yol açabiliyor. Ebrucu Necmettin Hoca vardı, geleneksel bir ustaydı. Çok kereler ebru üstüne konuşmuştuk. Üsküdarlı Ali Rıza Hoca'yla arkadaşlıkları varmış. Ressam Ali Rıza Hoca onun yaptığı ebrulara bakıp, bir ressam gözüyle, renkler üstüne düşündüklerini söylermiş. Necmettin Hoca bu değişik bakıştan kendisinin de yararlandığını, gelenekte olmadığı için aklına gelmeyen şeyleri böylece düşünebildiğini anlatırdı.

Bu örnek tam da Niyazi Sayın'ın tutumunu düşündürüyor bana. Doğu'yu ve geleneklerini bilen ve seven, aynı zamanda Batı'yı tanıyan, bu ufuklar içinde kendi sentezlerini kurabilen bir insan.

Bunu düşünürken gözüm evdeki nesnelere takılıyor. Niyazi Sayın'ın evinde yok yok. Kuşlardan bitkilere, kilimlerden kitaplara. Bir tek, zevksiz nesneler yok. Gösterişsiz hayatı hiçbir zaman estetikten yoksun değil. Bunları da akılda tutarak, bu röportaj dizisini yaparken çıkış noktası kabul ettiğim soruyu, el sanatlarıyla sanat arasındaki ayrımı soruyorum ona.

— Bu ayrım bana çok geçerli görünmüyor. Biri nerede biter, öbürü nerede başlar?.. Aslına bakarsanız, yolda yürümenin bile iyisi vardır, kötüsü vardır. Herkes konuşur da, kimi insanın konuşması bir sanat gibidir. Yani bu iş sonunda bir "iç" meselesi. Hayatta yapılan her şey bir sanat haline getirilebilir, yeter ki yapılan o işe, bir ruh katabilelim.

Tanburî Cemil Bey'in Aksaray'daki evi, yerine apartman yapılmak üzere yıkılırken, Niyazi Sayın dayanamamış, müteahhitle anlaşıp Cemil Bey'in, üstü sol anahtarlı kapısını yüklenmiş, evine getirmiş. "Ne tuhaf adam," demiş olmalı müteahhit, arkasından. Gerçekten, böyle tuhaf bir adam Niyazi Sayın.

MURAT BELGE

"Klasik bilim anlayışı"nın son temsilcisi:

ALBERT EINSTEIN

İSKENDER SAVAŞIR

Dün, 18 Nisan 1955'te ölen Albert Einstein'ın doğumunun 106. yıldönümüydü. Çok yönlülüğüyle, bilimden beklediklerimiyle, toplumsal sorumluluğuyla "klasik bilim adamı" diye adlandırabileceğimiz bir insan türünün son temsilcisiydi Einstein. Ama temsil ettiği insan türünü mümkün kılan bilim anlayışı ile sorunlu ve hatta neredeyse diyalektik bir ilişkisi vardı: Bilimsel faaliyeti, onu bilimsel araştırma yapmaya yönelten, faaliyetini mümkün kılan koşulları ortadan kaldırdı.

Neydi "klasik bilim anlayışı" dediğimiz bu anlayış? Bu anlayış, bilimsel yöntem denen ayrıştırıcı, yeniden kurucu düşünce tarzının görünüşler dünyasının ardındaki temel, değişmez birimlerin ve aralarındaki ilişkilerin keşfedilmesini sağlayacağını veri olarak kabul eden bir anlayıştı. Böylelikle değişim olgusunun belirsizliği, önceden kestirilmezliği yerini denetlenebilirliğe bırakacaktı. Daha da önemlisi, görünüşler dünyası bu şekilde aşıldığında, öznellik ve bakış açılarının ve hatta çıkarların çoğulluğu da aşılmış olacaktı. Klasik anlayışa göre, bu gerekçelerden ötürü bilim nesnel ve evrenseldi.

Ayrıca bilimin ilgi alanının dar bir biçimde tanımlanmış, belirli bir varlık alanı değil, bütün özellikleriyle birlikte insanların ortak dünyası olduğu varsayılıyordu. Klasik bilim anlayışı bu anlamda da bütüncü bir tasarıydı.

Bilimci dünyanın sonu

Bütün bu özelliklerinden ötürü, bilimin, toplumsal yaşamda merkezî bir yer tutması kaçınılmazdı. Gerek en doğru ve kesin düşünce tarzına dayanan bir yöntem olduğundan, gerek gerçekliğin tümü hakkında doğru ve kesin bilgiler içerdiğinden, bilim diğer bütün düşünme ve iş görme tarzları için bir ölçüt işlevini görüyordu. Bu da özellikle kriz zamanlarında bilim adamlarına, belli bir otorite ya da çıkar grubu adına değil de, doğrudan doğruya aklın sesi olarak kamu vicdanını temsil etme görevini yüklüyordu.

İşte Einstein'ın **davranışlarında** böyle bir toplumsal sorumluluk anlayışı olsun, bütünsellik ve kesinlik tutkusu olsun, klasik bilim anlayışının bütün temel varsayımlarının izlerine rastlıyoruz. Ama diğer yandan Einstein'ın **bilimsel üretimi** ise, yüzyılın başında bu klasik anlayışı onulmaz bir biçimde sarsan bilimsel devrimlerden en önemlisini oluşturur.

Neden Einstein'dan söz ederken bilimde gerçekleştirdiği devrimlerden söz etmekle yetinmiyoruz da, klasik bilim anlayışının kendisini değiştirdiğini söylüyoruz? Çünkü Einstein'ın fizikteki buluşları fiziğin sınırını aşarak, bilimden beklenenleri, beklenebilecekleri de dönüştürdü. Einstein'ın düşüncesinin bu yöndeki etkilerini kabaca iki farklı grupta toplayabiliriz: Bir yandan Einstein'la birlikte fiziğin dili doğal dilden kopmaya, bilimlerin kendilerine konu edindiği nesneler gündelik eşyaya daha az benzemeye başladı. Başka bir deyişle, bilimsel faaliyet artık gerçekliğin tümünü anlamlandırmaya yönelik bir faaliyet değil, önemli olmakla birlikte sınırlı bir varlık alanını araştıran, biraz gizemli, (özellikle atom bombasından sonra da) oldukça tehlikeli bir faaliyet olarak görünmeye başladı. Kısacası, dışardan bakanların nezdinde bilim bütünselliğini yitiriyordu.

Diğer yandan, farklı gerekçelerle de olsa, bilim adamları da benzeri sonuçlara ulaşıyorlardı. Özellikle, onu bilimsel araştırmalara sevketmiş olan amaç bakımından ele alındığında, Einstein başarıya ulaşamadı. 1905'te yayınladığı dört yazısının ilk göze çarpan özelliklerinden biri 19. yüzyılın iki başat ilgi alanı ve kuramı olan elektromanyetik alan kuramı ile Newtoncu mekanik kuramlar arasında bir köprü oluşturma çabasıydı. Ancak 1920'lerde genel görelilik kuramı tamamlandığında, bu köprünün oluşturulamadığı görülecekti. Gerek çekim olayları ile elektromanyetik olayları birarada açıklayacak bir Birleşik Alan Kuramı'nın (kuramsal olarak değilse de pratikte) olmazlığının kabulü, gerek Einstein'ın da katkılarıyla geliştirilmiş olan kuantum mekaniğinde yasaların istatistikî niteliklerinin **zorunlu** olduğunun anlaşılması ile, bilimlerin temeli fiziğin bütünsellik iddiasından vazgeçmiş olduğu tescil oluyordu. Bir yandan da ünlü belirsizlik ilkesi, hiç değilse geleneksel olarak yorumlandığı biçimiyle nesnelliğin, hâlâ bütün bilimsel önermeler için geçerli olan bir özellik olup olmadığı hakkında yoğun bir tartışmaya yolaçıyordu.

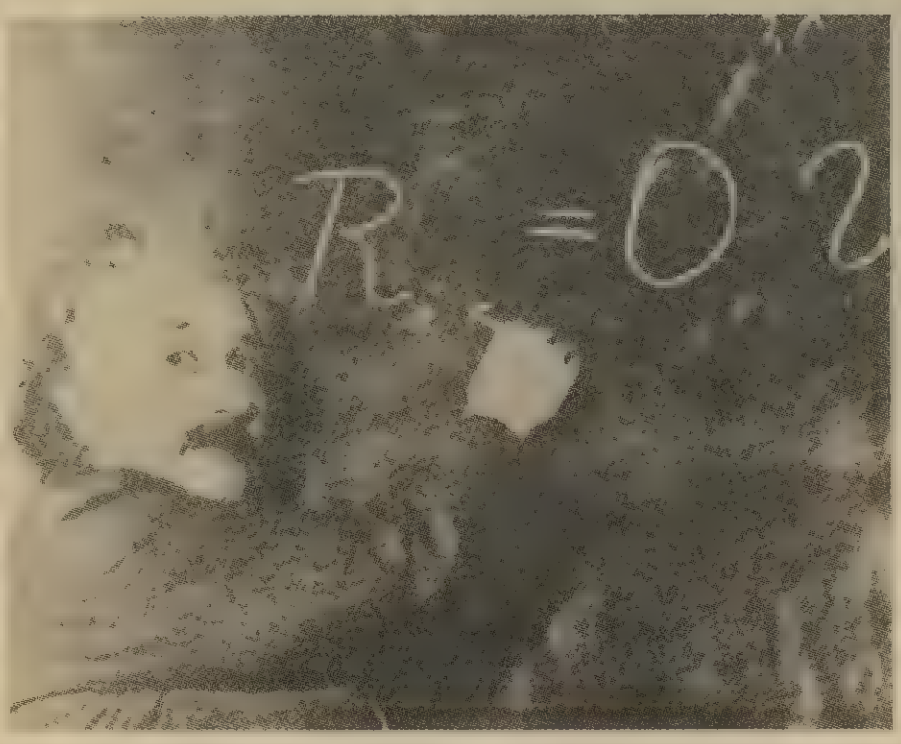

Bütünselliğin ötesi

Ancak Einstein kendi buluşlarından türetilmiş bu sonuçların topunu reddediyordu. Bu yüzden 1920'lerden sonra, klasik bilim anlayışı doğrultusunda araştırmalarını sürdürmekle birlikte, bilim dünyasının etkin bir üyesinden çok, geçmiş bir hakikat arayışının bir simgesi, bir mitos muamelesi gördü.

İmdi, ülkemizde gerek resmî söylem, gerek sol-muhalif söylemler için bilimin taşıdığı ağırlıklı önem malûm. Ama burada sözkonusu olan "klasik bilim anlayışı" diye nitelediğimiz bilim anlayışı. Gerçi Einstein'ın kitapları dilimize çevrildi, ama yine de bu söylemi dile getirenlerce, Einstein'ın klasik bilim anlayışında açtığı gediklerle hesaplaşıldığına pek raslanmıyor. **YeniGündem**'de Einstein'ın görüşlerini ve yaşamını tanıtan/tartışan yazılar biraz da bu yüzden yayınlanıyor; böyle bir müstakbel hesaplaşmaya katkıları olsun diye.

Bu bağlamda, 8 Mart 1980'de yitirdiğimiz Nusret Hızır'ın özellikle ilginç bir yeri var. Çünkü Nusret Hızır da, klasik bilim tasarısına koşut bir başka tasarının, klasik epistemoloji diyebileceğimiz bir tasarının son temsilcilerinden. Bu tasarının başlıca amacı bilimi ona kaynaklık eden aklın, başka bir deyişle bilimsel yöntemin sınırlarını aşmadan temellendirebilmekti. Nusret Hızır'ın oluşumunda belirleyici olan mantıksal pozitivizm bu tasarının son aşamalarından biriydi. Hoca'nın derslerini izleyenler onun bu tasarıyı nasıl bir yetkinlikle hem sergilediğini, hem de sınırlarını ve iç çelişkilerini gösterdiğini anımsayacaklardır. Bu bakımdan Nusret Hızır'ın yazısını klasik epistemolojinin uç sınırında duran bir felsefecinin klasik bilimin sonunda duran bir bilim adamına bakışı olarak değerlendirebiliriz. □

Albert Einstein için*

NUSRET HIZIR

Ölümünden az önce 5. basımını gözden geçirdiği "The Meaning of Relativity" başlıklı yapıtının hemen başında Einstein şöyle diyor:

"Kavramlarımızın ve kavram dizgelerimizin biricik varlık nedeni, deney bütünlerimizi temsil etmeye yaramalarındadır; bunun dışında meşrulukları yoktur. Filozofların, bizim kontrolümüz altında bulunan kimi temel kavramları ampirizm alanından alıp **apriori**'nin dokunulmaz yüksekliklerine götürmekle, bilimsel düşünüşün ilerlemesine zararlı etkileri olduğuna inanıyorum... Bu, ayrıca zaman ile uzay kavramlarımız için doğrudur..."[1]

Bilim adamına temel-program ödevini görecek nitelikte olan bu sözlere Einstein her zaman, her yerde sadık kalmıştır.

Ancak, onun yanlış anlamalara yol açan bir görüşünü anımsamak gerekir: Einstein'a göre matematiksel kavramlar deneysel verilerden soyutlanmış değildirler. Onlar "zihnin özgür yaratıklarıdır." (freie Schöpfungen des Geistes.) İşte, anlaşmazlıklara neden olan tümce budur: Deniyor ki, kavramlarımızın biricik varlık nedeni deneylerimizi temsil etmek olunca, bunlar nasıl olur da zihnin "özgür yaratıkları" olur? Einstein şöyle düşünüyor: "Doğa, matematik dizgelerinin en basitinin gerçekleşmesidir. Salt matematik yapı (konstrüksiyon) yardımı ile doğa olgularının anlaşılmasını olanaklı kılan kavram ve yasal bağlantıları bulabiliriz. Yani matematik, kökeni deney değil, salt mantık (başka deyimle: salt akıl) olan bir disiplindir. Onun türlü dizgeleri içinde öyle biri bulunur ki, bu dizgenin çoğu zaman en basit olduğunu zaman göstermiştir. Bu, deneysel verilerimizi yalnız kavramakla kalmaz, üstelik verileri mantıksal düzen içinde toplar. Matematik dizgenin seçilmesinde ölçüt (kriter) deneydir.[2] Deney ölçütüne uymayan matematik dizge ya da matematik kavram, içerik bakımından boştur. ad hoc kuramlar da bu anlamda anlamsızdırlar.

Einstein'ın matematiğe -başka deyimle insan aklına- bu güveninin kökenini, onun kendi ruhsal-tinsel durumunda aramak gerekir: Einstein, acunun, evrenin akla uygunluğuna (rasyonelliğine) inanan klasik düşünceli bir kişidir. Bu görüşü canlandırmak için, ünlü fizikçi Max Born'a yazdığı ve Einstein üstüne yayımlanan literatürde, bir-iki parçası çok kullanılmış olan iki mektuptan uzunca parçaları çevirerek sunuyorum:

7 Kasım 1944 günlü mektuptan: "Bilimsel bekleyişlerimizde (umutlarımızda) gelişip birbirimizin taban karşısı (antipodu) olduk. Sen zar atan Tanrı'ya inanıyorsun, ben ise kurgusal yolla vahşice yakalamaya uğraştığım bir nesnel varlık acununda tam yasallığa inanıyorum. Birinin, böyle bir görüş için bana veri olmuş olandan daha gerçekçi bir yol ya da daha kavranabilir bir temel bulacağını umarım. Kuantum'lar kuramının başlangıçtaki büyük başarısı beni temel-zar atışına (zar oyununa) inandıramıyor."

3 Aralık 1947 günlü mektuptan: "Fizikteki davranışımı, sana, akla uygun bulacağın biçimde temellendiremem. Var olan formalizm çerçevesi içinde zorunluluğunu ilk olarak senin açıkça görmüş olduğun ilkesel statistik işleme tarzının, önemli bir doğruluk içeriğine sahip olduğunu kabul ediyorum. Ama bundan ötürü, ona ciddi olarak inanamam, çünkü bu kuram, fiziğin, hayalet türünden uzaktan uzağa etkileri işe karıştırmaksızın zaman ile uzayda bir gerçeği betimlemesi gerektiğini söyleyen ilkesi ile bağdaşamamaktadır. Kesin kanım, yasalarla bağlı yanları olasılıklar olmayıp, az zaman önceye dek besbelli sayıldığı gibi, düşünülmüş olgular olan bir kurama gelip dayanılacağıdır. Bu kanımın temellendirilmesinde mantıksal temeller değil, ancak benim derimin dışında saygı uyandırabilecek bir otorite olmayan serçe parmağımı gösterebilirim."[3]

Onun ilkesel sorunlardaki tutumunu doğru değerlendirebilmek için bir yandan bilginin gerçek ölçeti olan deneyden ayrılmamak gerektiğine inandığını, öbür yandan, bütün düşüncelerinin temelinde, yön verici ilke olarak acunun akla uygun (rasyonel) olduğu düşüncesinin yattığını, bir de bu rasyonelliği, matematiğin gerçeğe uyması yetisinde gördüğünü gözönünde tutmak yerinde olur.□

(*) Bu yazı ilk kez Einstein'ın 100. doğum yılı münasebetiyle 1979'da Belleten cilt XLIII sayı 171'de yayınlanan "Albert Einstein İçin" adlı makalesinden alınmıştır. Makalenin bütünü yazarın Bütün Eserleri dizisinde *Bilimin Işığında Felsefe* kitabında yer alacaktır.

1 A.Einstein, The Meaning of Relativity, fifth Edition, including the Relativistic Theory of the Non-Symmetric Field, s.2. Princeton University Press. Princeton New Jersey (1955).

2 A.Einstein, Zur Methodik der Theoretischen Physik. Mein Weltbild (herausg.: C.Seelig) s.113 dev, Ullstein. West-Berlin (1959).

3 M.Born, Natural Philosophy of Cause and Chance, s.122-123. Dorren Publications, Inc. New York (1964).

Einstein üç yaşından sonra konuştu

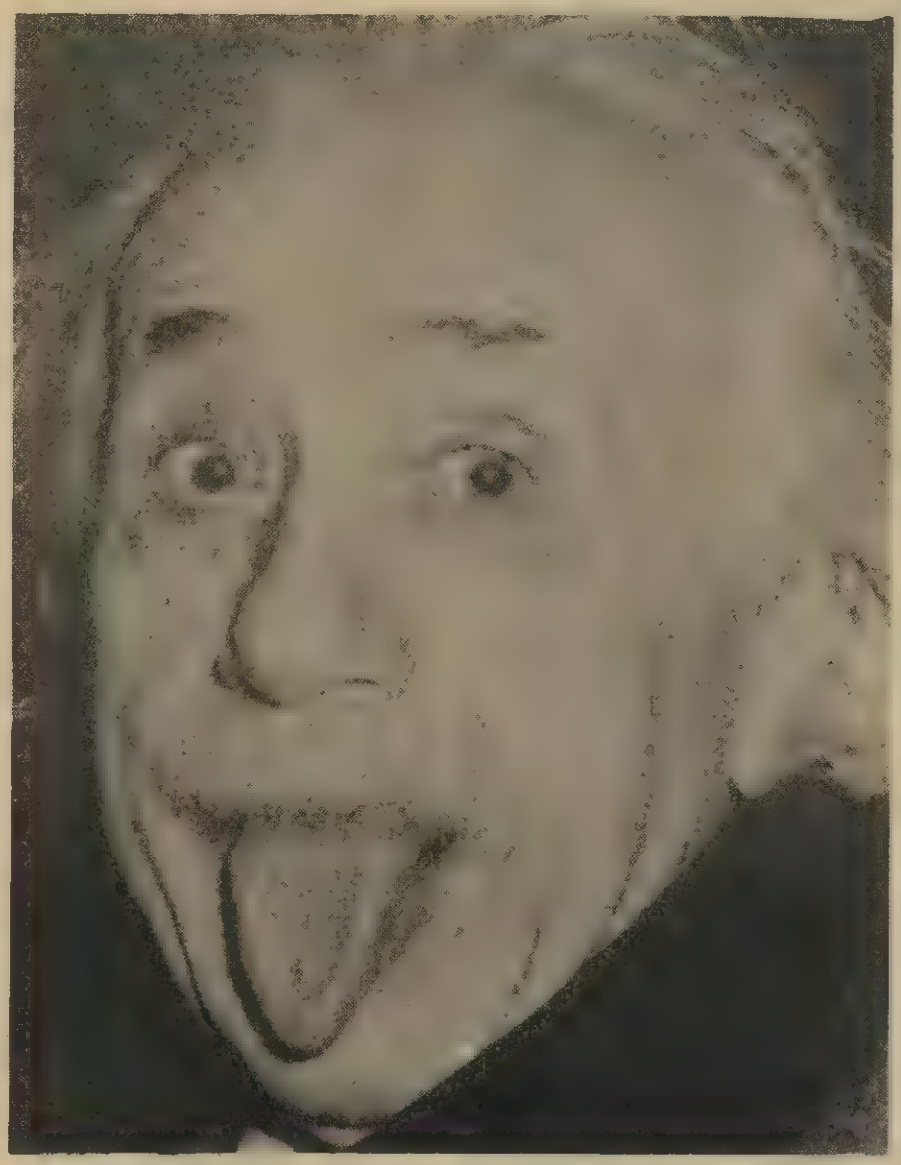

NURCİHAN DOĞUÇ

Albert Einstein 14 Mart 1879'da Almanya'nın Ulm kentinde doğdu. Babası elektrik aletleri üreten mütevazi bir sanayiciydi. Albert bir yaşındayken Münih'e taşındılar. Einstein'ın ancak üç yaşından sonra konuşmaya başladığı söylenir.

Albert dört-beş yaşındayken babasının verdiği bir pusulanın ibresinin hep aynı yönü göstermesinden çok etkilendi. Bu olay onda ilk kez dış dünyaya karşı bir merak uyandırdı.

Daha sonra okula başladı. Almanya'daki aşırı ve katı militarizmin uzantısı olarak okulda da askerî disiplin vardı. Albert burada son derece başarısız bir öğrenci oldu.

12 yaşına dek dine derin bir bağlılığı olduğunu söyleyen Einstein o sıralarda eline geçen bir düzlem geometrisi kitabıyla yeni bir dünyaya adımını attı. 16 yaşına geldiğinde geometriden başka diferansiyel, integral hesap ve teorik fiziğin temellerini kendi kendine öğrenmişti.

Münih'te liseye devam ederken derslerine ilgisiz kalması, dolayısıyla okulu bırakması salık verildi. Bunun üzerine Albert, İtalya'ya göç eden ailesinin yanına giderek bol bol gezdi. Daha sonra Zürih'teki Federal Teknik Üniversite'ye girmek istediyse de giriş sınavını başaramadı. Nihayet bir yıl sonra ikinci hakkında girmeyi başararak ünlü matematikçi Hermann Minkowski'nin öğrencisi oldu.

Okulu bitirdiğinde, bir süre işsiz kaldıktan sonra Bern'deki patent dairesinde bir iş buldu. Buradaki görevi, patent almak için başvuran projelerin orijinal olup olmadığını incelemekti. Boş zamanlarında teorik-fizik alanında araştırmalar yapıyordu. Bu arada, sınıf arkadaşı Mileva Maric ile evlenmiş ve iki çocuğu olmuştu.

1905'te çalışmalarının sonucunu dört önemli makale halinde "Annalen der Physik" dergisinde yayınladı.

Bunlardan biri; mikroskobik parçacıkların sıvılar içindeki zig-zag devinimlerini açıklıyordu. Brown devinimleri denilen bu olayı matematiksel olarak modellendirerek, hem niteliksel, hem niceliksel olarak açıklığa kavuşturuyordu. Böylece maddenin atomsal yapısı hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak biçimde ortaya çıkmıştı.

Öteki önemli makalesinde Einstein, bir metal yüzeyine gelen ışık demetinin bu yüzeyden elektron koparacağını kanıtlayarak "foto-elektrik olayı"nı açıklıyordu. Işığın "foton" adı verilen parçacık niteliğini de taşıdığını ortaya koymakla "Kuantum Kuramı"na katkıda bulunuyordu. Günümüzde bu olaydan yararlanılarak TV resim tüpleri, uzay araçlarının güneş panelleri vb. yapılmıştır.

Nihayet üçüncü makalesi "Devinen cisimlerin elektrodinamiği"dir ki, sonraları bu yazı "Özel Görelilik" diye anılacaktır. 19. yüzyılın sonlarına kadar, ışığın, Newton'un öne sürdüğü biçimde parçacıklar akımı olarak yayıldığı kabul ediliyordu. Daha sonra, M.Faraday ve J.Clarck ışığın dalga özelliğini ortaya koydular. Bu durumda bilim adamları elektromanyetik dalgaların yayılmasına aracılık eden eter (esir) adını verdikleri çok ince ve görünmez bir tözün varlığını zorunlu görüyorlardı. Einstein, sınıf arkadaşı Marcel Grossmann ve hocası Minkowski'nin yardımıyla matematiksel olarak modellendirdiği bu makalesinde, ışığın, kaynağının devinimi ne olursa olsun boşlukta değişmez bir hızla devindiğini göstermekle eter kavramını çürütüyordu. Özel görelilik (rölativite) kuramı kısaca: birbirine göre düzenli devinen bütün sistemlerde doğa yasalarının aynı olduğunu söyler. Bu kuramın diğer sonuçları şöylece sıralanabilir:

- Geçmişten geleceğe doğru sürekli akan ve evrensel olarak değişmeyen "salt zaman" kavramı yıkılmıştı. Zaman aralıkları devinen cismin hızına bağlı olarak değişmekte idi.
- Benzer olarak bir cismin kütle ve uzunluğunun da hızına bağlı olduğunu ortaya koymuştu.
- Kütle ve enerjinin özdeş oldukları, aynı zamanda birbirlerine dönüşebildikleri $E = mc^2$ (E: enerji, m: kütle, c: ışık hızı) eşitliği ile dile getirilirken aynı zamanda güneşin nasıl olup da milyarlarca yıldan beri ısı verebildiğini açıklıyordu.

...

1905'te henüz 26 yaşındayken yaptığı bu sarsıcı buluşlarıyla Einstein büyük üne kavuştu. Bu arada 1907'de Minkowski "özel görelilik" kuramına dört boyutlu bir uzay-zaman geometrisi şeklini verdi. Euklid geometrisince açıklanamayan bu bağıntı Riemann geometrisince ifadelendirilebiliyordu. Minkowski şöyle diyordu: "Şu andan itibaren ne tek başına uzay, ne de tek başına zaman var; sadece ikisinin karışımı dört boyutlu uzay-zaman!"

Einstein 1914'te Alman Hükümeti'nin çağrısını kabul ederek Berlin'deki akademiye gitti. Savaş başlayınca, üç Alman aydınıyla beraber savaşı lanetleyen bir bildiriye imza attı.

Daha sonra büyük matematikçi David Hilbert'in temel denklemlerini bulmasıyla Einstein, 1916'da "Genel Görelilik" kuramını yayınladı. Buna göre, güneş gibi kütleli cisimler, çevrelerindeki uzay-zamanı bükecek, böylece güneşin çekim kuvveti etkisiyle onun çevresindeki gezegenler eliptik yörüngelerde değil, uzay-zamanın eğri yörüngeleri üzerinde devineceklerdi. Işığın, çekim kuvvetinin etkisiyle bükülebilirliği, 1919'da A.Eddington tarafından Principe adasındaki güneş tutulmasının incelenmesiyle kanıtlandı.

Einstein, kilise tarafından tanrısızlıkla suçlanmasına karşı şu yanıtı veriyordu: "Ben, insanların eylemleri ve yazgılarıyla uğraşan, Tanrı'ya değil, Spinoza'nın kendini varolan her şeyin düzenli uyumuna adayan Tanrı'sına inanıyorum."

1917'de yayınladığı çok önemli bir makalesinde Laser'in temel ilkelerini ortaya koyan Einstein 1922'de Nobel Ödülü'nü görelilik kuramı için değil de, fotoelektrik olay hakkındaki çalışmalarından dolayı kazandı.

Bu sıralarda, W. de Sitter ve A.Friedmann, Einstein'ın denklemlerinden evrenin genişlediği sonucunu çıkardılar. Einstein ise evrenin kararlı ve değişmeyen bir yapıda olduğunu düşünüyordu. Denklemlerine bu düşüncesini yansıtan bir "kozmolojik sabit" koydu. Ancak, 10 yıl sonra E.Hubble evrenin genişlemekte olduğunu kanıtladığında Einstein koyduğu bu sabiti geri almak zorunda kaldı.

1925-27'lerde Kuantum Mekaniği büyük bir gelişme göstererek kesin şeklini aldığında, başlangıç dönemlerinde bu kuramın oluşmasına büyük katkısı olan Einstein'ın, Heisenberg "Belirsizlik Prensibi"ni ve Born probablite (olasılık) yorumunu getirdiğinde bu kez karşı olduğu görülüyordu. Kuantum Kuramı'na göre bir parçacığın konumu ile hızını birlikte saptama olanağı yoktur. Parçacık denilen şey, hem dalga, hem tanecik özelliğindedir. Kuantum Kuramı'nın bu temel süreksizliği, olguların tek tek değil, ancak yığın halinde belirlenebileceği ve yasaların olasılık niteliğine karşı çıkarken "Tanrı evrenle kumar oynamaz" diyordu. Nedensellik ve Determinizm'i yıkan Kuantum Kuramı'nı yadsıyarak "Modern Kozmoloji"yi kurarken, doğanın uyum ve düzeninin aynılığına inanarak makro ve mikro evreni kapsayacak tek bir modeli aramıştı.

Zamanla Einstein, büyük çoğunluğu Kuantum Kuramı alanında çalışan genç kuşak bilim adamlarından uzaklaştı. Zaten o "Ben tek koşulmak için yaratılmış bir atım; işbirliğine ya da ekip çalışmasına gelemem" diyordu. 1933'te Almanya'da Nazilerin yönetime geçmelerinden hemen sonra Princeton'da bir enstitüde 1955'te ölünceye kadar "Birleşik Alanlar Kuramı" üzerinde çalıştı. Çekim kuvveti ve elektromanyetizmayı bir tek denklem takımı içinde birleştirecek bir model kurmak istiyordu. Bunu başaramadıysa da doğanın temel kuvvetlerinin (çekim, elektromanyetizma, zayıf ve güçlü çekirdek alanı) uyum içinde olması gerektiğine inanmıştı.

1939'da L.Szilard ve E.Wigner, Almanların atom bombası yaptıklarını düşünerek kendisinden yardım istemeleri üzerine Einstein, Rooswelt'e bir uyarı mektubu gönderdi. Böylece başkanın atom bombası yapılması direktifini vermesine neden oluyordu. Hiroşima ve Nagazaki'den sonra ise büyük üzüntü ve pişmanlık duydu. "Doğa kuvvetlerine ilişkin edindiğimiz bilgileri dünyaya cömertçe vermeliyiz; ama bir yandan da bilginin kötüye kullanılmasını önleyici güvenceleri birlikte sunarak..." diyen, her türlü şiddeti ve savaşı lanetleyen Einstein, ne yazık ki atom bombasının babası sayıldı.

Yirminci yüzyılın üzerinde en çok konuşulan kişilerinden biri olan Einstein dünyayı şöyle görüyordu: "Duyabileceğimiz en güzel şey, yaşamın gizemli yanıdır. Gerçek sanat ve bilimin kaynağında bu ana duygu vardır. Onu bilmeyen, evren karşısında şaşkınlık ve hayranlık duymayan kimse gözleri kapanmış bir ölüden farksızdır." □

(The World As I See It, 1929)

Albert Einstein:

Hareket noktası felsefe olan bir fizikçi

YALÇIN KOÇ

Albert Einstein, Thales ve Herakleitos gibi Batı Anadolulu filozofların devamı sayabileceğimiz çizgide yer alan ender düşünürlerden biridir. İlk duyuşta yadırganabilecek bu sınıflandırma Einstein'ın özel ve genel relativite kuramlarının temelleri için verdiği gerekçeler ile kuvantum mekaniğinin temellerine yönelttiği eleştiriler açıklığa kavuşturulduğunda çok doğal görünür. Bu kısa yazımızda Einstein'ın bazı fikir ve görüşlerini tanıtmaya ve yerimiz elverdiği ölçüde, mekân hakkındaki tutumunu eleştirmeye çalışacağız.

Einstein'a göre kavramlar düşünmenin oluşabilmesi için şarttır. Duyu izlenimlerinin edinilmesi sırasında ortaya bellek resimleri çıkar. Bir bellek resmi ise, başka bellek resimlerinin meydana gelmesine yol açar. Ancak, bellek resimlerinin düzensizce meydana gelmesi düşünme değildir. Bellek resimlerini düzenleyerek farklı diziler oluşturan; bir **resim**, bir **alet**, bir **kavramdır**. Kavramlarla serbestçe oynanabilmesi, düşüncenin doğasını meydana getirir.

Düşünmenin büyük bir kısmı işaretler (sözcükler) kullanılmadan ve önemli ölçüde bilinç dışı olarak meydana gelir. Bir deney, kavram dünyamız ile uyuşmadığında tereddüde (gidip gelmeye) düşeriz. Bu uyuşmazlık duygusu kuvvetle hissedildiğinde düşünce dünyamızı etkiler. Düşünce dünyamızın gelişmesi, bu tereddütten uzaklaşmadır.

Einstein, kavramlar ile önermeleri bir yana, duyu-deneylerimizi de öbür yana ayırır. Kavramlar ile önermeler ancak duyu-deneyleri ile olan bağları sayesinde anlam (içerik) kazanırlar. Bu bağlar mantıksal değil, **sezgiseldir.** Kavram sistemleri, mantıksal bakımdan keyfidir. Ancak, bu sistemlerin oluşturulması, duyu-deneylerimizin tümü ile mümkün olan en yakın kesin, sezgisel ve tam koordinasyonu sağlamak şartına bağlıdır.

Kavramlar, deneylerimizin içeriğinden mantığın yöntemleriyle elde edilemezler. Hume'un, sebep-sonuç bağıntısı kavramının deneylerimizin materyalinden mantık yoluyla elde edilemeyeceği tezi Einstein'a göre doğrudur. Kant'ın bazı kavramları empirik kökenli kavramlardan ayırıp her türlü düşüncenin gerekli şartı (ön şartı) olarak görmesi ise yanlıştır. Einstein'a göre kavramlar mantık açısından serbestçe seçilmiş uzlaşımlardır.

Bilimsel düşüncenin konstrüktif-spekülatif bir yanı vardır. Einstein, şüpheciliği ve bağımsızlığından dolayı büyük bir düşünür olarak kabul ettiği Mach'a, bilimsel düşüncenin bu yanını (ve dolayısıyla, atomik kuramı) reddetmiş olması sebebiyle karşı çıkmaktadır. Ancak, Einstein'a göre fizik kuramları empirik olgularla çelişmemeli ve doğal ya da mantıksal bakımdan basit (yani, baz olarak seçilen kavramlarla bu kavramlar arasındaki bağıntılar basit) olmalıdır.

Einstein'ı çağdaşlarından ayıran önemli özelliklerden bir tanesi (günümüzde pek sık raslanıldığı gibi) matematiksel oyunlarla değil, aklı ve sezgileriyle, (kendi deyimini kullanırsak) evrenin perdesini ucundan kaldırmaya çalışmış olmasıdır. Bilimsel yazılarında açıkça sözünü etmemiş olsa bile, hareket noktası daima felsefidir; özellikle ontolojiktir. Fiziğin konu edindiği şeylerin mahiyeti ömrünün sonuna kadar ilgilendiği birincil sorunlardan olmuştur. Ufku geniştir. Dini inançları ve iman hakkındaki düşünceleri bakımından ise Leibniz'e ve Spinoza'ya yakın düşer.

Einstein'ın başka bir özelliği de, fizik kuramlarının temellerini basit düşünce-deneyleri (yani, ideal şartlar altında yapıldığı düşünülen deneyler) çerçevesinde inceleyebilmesidir. Bu yöntem Einstein'a, eğer varsa, paradoks, bağdaşmazlık ve çelişkileri yakalama ve bertaraf etme olanağı tanımıştır.

XIX. yüzyıl fiziğinin temel sorunlarından biri, Maxwell'in elektromanyetik denklemlerinin mekanik olarak yorumlanmasıdır. Mekanik, mekân ve zamanda yayılmış cisimler, bunlar arasındaki etkileşmeler ve hareketlerini konu edinir. Elektromanyetik ise boş mekânda elektromanyetik alanlardan oluşan dalgaları inceler. Mekanik ile elektromanyetiğin bu kısmî tanımları bile sözkonusu sorunun çok çetin olduğunu göstermektedir. Nitekim, elektromanyetik denklemlerin mekanik yorumlanamayışı, mekaniğin fiziğin temeli olmadığı görüşüne yol açar.

Einstein'a göre, bu sorunun çözülememiş olmasının nedenleri kısmen Newton'un mekanik, kısmen de Maxwell'in elektromanyetik kuramlarından kaynaklanmaktadır. Newton mekaniğinde mekân **mutlak** kabul edilmiştir; yani, (Einstein'ın mutlak terimini yorumlamasına göre) mekân, içinde yer aldığı düşünülen cisimler ile bunların hareketlerinden hiçbir şekilde etkilenmez. Oysa, temel kavramları kütleler (cisimler) ile bunlar arasındaki etkileşmeler olan bir mekanik kuramının tutarlı bir alan kuramı ile bağdaşmayacağı (yukardaki kısmî tanımlar açısından bile) çok açık olarak görünmektedir.

Öte yanda, Maxwell denklemleri, enerjinin bölünemeyen, noktaya benzer şekilde lokalize olmuş (yani, mekânda yer edinmiş) paketçiklerden (kuvantum'lardan) meydana geldiği yolunda bir düşünceyi içermez. Böyle bir düşünce, empirik desteğe sahip olduğu halde, Maxwell'in kuramı ile çelişecektir. [Einstein'a göre, fiziksel gerçekliğin önemli bir özelliği, hem cisimler, hem de radyasyonun (yani, ışığın) alansal-maddesel şeklinde ikili bir doğaya sahip olmasıdır. Gerçekliğin bu özelliğini sadece kuvantum mekaniği tasvir ederek yorumlamaktadır. Çağdaşlarının aksine, Einstein, kuvantum mekaniğinin getirdiği çözümü geçici kabul etmektedir.]

Mekanik ve elektromanyetik kuramlarının birlikte düşünülmesinden kaynaklanan bu bağdaşmazlıklar-çelişkiler yumağı Einstein'ı 1905 yılında özel relativite kuramına getirmiştir. Klasik düşüncelere aykırı düşmekle birlikte, özel relativite kuramının çerçevesinde (ilke bakımından) kusursuz uzunluk ölçüsü bulunduğuna dair varsayım ile kusursuz zaman ölçüsü bulunduğuna dair varsayım birbirine **bağımlıdır.** Üstelik, ışığın hızı, birbirine göre düzgün (lineer) harekette bulunan koordinat sistemlerinde sabittir; yani ışık kaynağının hareket ediyor olması, bu kaynaktan yayılan ışığın hızını hiçbir şekilde etkilemez (değiştirmez). Işığın bu anlamda sabit bir hıza sahip olması, klâsik mekaniğin temelinde yer alan bir şart ile bağdaşmaz. Bu şarta göre, fizik yasalarının yapıları, bu yasaların ifade edildikleri koordinat sisteminden bağımsızdır. Einstein, özel relativite kuramında sözkonusu şartı daraltarak bağdaşmazlığı ortadan kaldırır.

Özel relativite kuramının yolaçtığı sonuçları Einstein şöyle özetliyor: (a) Biri öbürüne **uzak** iki olay arasında (klâsik mekanikteki) eş-zamanlılık bulunmaz; dolayısıyla, uzak iki cisim arasında Newton mekaniği anlamında **vasıtasız etkileşme** düşünülemez. (b) Momentum ile enerji korunum yasaları tek bir yasa altında birleştirilmiştir. Bir cismin enerjisi ile kütlesi aynıdır; böylece kütle, bağımsız bir kavram olmaktan uzaklaştırılmıştır.

1915'te ileri sürdüğü genel relativite kuramının temelindeki önemli düşüncelerden biri, bir cismin eylemsizlik kütlesi ile yerçekime tâbi kütlesinin eş-değer olduğudur. Yani, asansörde bulunan bir kişi, vücudunun bir yerçekim alanında mı bulunduğunu, yoksa yerçekimsiz bir mekânda kuvvetlere tâbi olarak mı ivmelendirildiğini ayırt edemez. Mekân-zaman koordinatlarının düzgün (lineer) olmayan dönüşümlerine göre de yasaların değişmez olduklarının postüle edilmesi gereklidir. Genel relativite kuramı, bu çerçevede fiziksel mekânın alan denklemlerini araştırır.

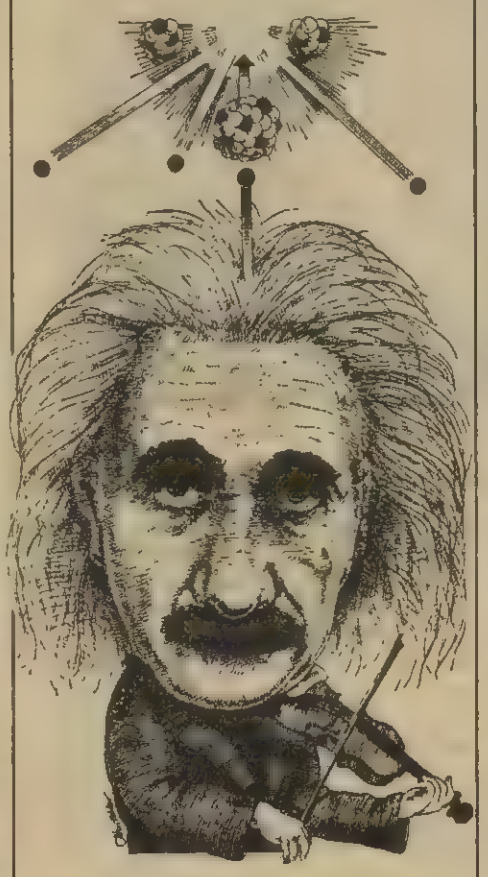

Einstein'ın, çağın en başarılı fizik kuramı olarak nitelendirdiği ve gelişmesine önemli katkılarda bulunduğu, ancak Heisenberg-Born, Schrödinger ve Dirac formalizmleri sonucu aldığı şekli kabul etmeyerek eleştirdiği kuram, kuvantum mekaniğidir.

Einstein'a göre, fizik, gerçekliği gözlemlerden (ölçmelerden) bağımsız olarak kavramaya çalışır. Bu gerçeklik, Newton mekaniğinde mekânda ve zamanda maddesel bir nokta, Maxwel'in elektromanyetik kuramında ise bir alan ile ifade edilir. Kuvantum mekaniğinde (yani, maddesel-alansal özellikler gösteren ve daha küçük parçalara bölünemeyen enerji paketçiklerinin mekaniğinde), fiziksel gerçekliğin ne olduğu yeterince açık değildir. Öbür fizik kuramlarının aksine, ilk kez olarak kuvantum mekaniğinde fiziksel gerçeklik üzerinde yapılan ölçmelere bağımlı kılınmıştır.

Klâsik fizik kuramları açısından, bir şeyin önce koordinatını sonra da momentumunu ölçmekle, önce momentumunu, sonra da koordinatını ölçmek arasında bir fark yoktur; iki ölçme şeklinde de koordinat ve momentum değerleri eşittir. Oysa, kuvantum mekaniğine göre, ilk ölçmedeki momentum değeri ile ikinci ölçmedeki momentum değeri eşit olmak zorunda değildir. Aynı durum, koordinat için de geçerlidir. Momentum ölçmesi koordinatın ve koordinat ölçmesi de momentumun fiziksel gerçekliğini kaybetmesine yol açar. Bu düşünceden, Heisenberg belirsizlik bağıntısı olarak anılan eşitsizlik elde edilir. Einstein, kuvantum mekaniğinin kalbi sayabileceğimiz bu düşünceden hareket ederek, 1935 yılından bu yana kimsenin ne bütün derinlik ve inceliğiyle kavrayabildiği, ne de reddedebildiği bir iddia ileri sürmüştür: Kuvantum mekaniği empirik olgularla uyuşmakla birlikte, kuvantik tasvirler tam değildir. Bu önemli iddiayı kısaca inceleyelim.

Kuvantum mekaniği, mekânda ikiye ayırılmış bağlaşık bir sistemin 1. kısmı üzerinde yapılacak ölçmelerle, 2. kısmın gerçek fiziksel durumunun (ölçme yapmadan) belirlendiğini kabul etmektedir. Ancak, kuvantum mekaniğine göre, 1. kısım üzerinde koordinat ya da momentum gibi bağdaşmayan iki ölçmeden biri yapılabilir. Dolayısıyla, 1 ile 2'nin gerçek fiziksel durumları artık **bağımlı olmamakla birlikte,** 1 ile 2'nin gerçek fiziksel durumları **bağımlıymış gibi,** 1'i ölçerek 2'ye ait bağdaşmayan niceliklerden birini belirleyebiliriz; yani mesela, 1'in momentumunu ölçerek 2'nin koordinatının fiziksel gerçekliğini, 1 ile 2 etkileşmedikleri halde, bozarız. Einstein, bu paradokstan şu sonucu çıkartmaktadır: 1'i ölçerek 2'nin gerçek fiziksel durumunu etkilediğimizde, 1'in ölçülmesi (telepati türü) bir yolla 2'nin gerçek fiziksel durumunu değiştirmediğine göre ve mekânda ayrılmış şeylerin bağımsız gerçek durumları olmadığını kabul edemeyeceğimize göre, kuvantum mekaniği **tam olmayan** tasvirler vermektedir. Kuvantum kuramının istatistiksel bir karaktere sahip olmasının sebebi, kuvantik tasvirlerin tam olmayışlarının zorunlu bir sonucudur.

Fiziğin günümüzdeki en çetin sorunlarının başında, genel relativite kuramı ile kuvantum mekaniğinin birleştirilerek tek bir kuram haline getirilmesi gelmektedir. Einstein'ın yirmi yılı aşan çabalarına ve öbür fizikçilerin bütün zorlamalarına karşı direnen bu sorun, fiziksel olanaksızlıklar ve çelişkiler yumağı halinde ortada durmaktadır. Bu yumağı orasından burasından fiziksel gerekçeden yoksun matematiksel oyunlarla kurcalamak, yumağı açabilmek için yeterli değildir. Ancak, bu çabaları çerçevesinde Einstein'ın gerekçesini vermediği düşünce, neden mekânı şeylerin tasviri için zorunlu sayar göründüğü, neden mekân-zaman'dan vazgeçemediğidir. Heisenberg belirsizlik bağıntılarından ve bunun içerdiği sonuçlardan geri dönüş olmadığı, geometri ile ya da (genel relativitenin yol açtığı) geometrodinamik aracılığı ile bu bağlantıların getirdiği fiziksel sınırlamalardan kurtulamayacağı açıktır.

Birleşik kuramın oluşturulabilmesinin yolu, mekânın ontolojik-epistemik statüsünde yapılacak bir gevşetmeden geçmektedir. Einstein'ın böyle bir gevşetmeye yanaşmadığını görmekteyiz; bunun sebebi, kavramlara ancak duyu-deneyleri ile içerik kazandırılabileceği yolundaki düşüncesi olsa gerektir. Einstein'ın bu konuda haklı çıkıp çıkmayacağını ise ancak zaman gösterebilir. □

Bu yazıyı hazırlarken Einstein'ın özgeçmişinden yararlandık; bkz. Albert Einstein: Philosopher-Scientist, ed. P.A. Schilpp, Open Court 1969, s.2-94. Herhangi bir yanlış anlamaya yol açmamak için, Einstein'ın anlatım şekline bağlı kalmaya çalıştık. Ayrıca, Einstein'ın kuvantum mekaniğine yönelttiği eleştiriler için Türkçede yazarın şu kitaplarına bakılabilir: Doğa'nın Kuvantum Mekaniksel Betimlemesi ve Ölçmesi Sorunu, Teorik Fizik Monografileri No. 1, İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Yayınları, 1981; Determinizm ve Mekân, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1984.

Şiir "neye göre" yenileşir?

İSMET ÖZEL

Türk şiirinin bugün yaşadığı ve yirmi yıldır sürmekte olan bunalımını şiir üzerine yazılar yazmak, konuşmalar yapmakla aşamayacağımızı biliyoruz. Biliyoruz bu bunalımı bir açılıma dönüştürecek olan yeni ve beşeri karşılığı olan bir şiirdir. Böylesi düşünceleri kendi kuşağının yaratacağı şiir adına Turgut Uyar 1958'de dile getirmişti.[1] **Halkın Dostları** yayına girdiği sırada Cemal Süreya aynı düşüncelerin bizim için de geçerli olduğunu vurguladı: "Yeni bir şiir yazmaya yönelecekleri yerde ilerdeki bir şiir adına konuşmayı yeğliyorlar. Bu bakımdan dergideki yazıları yazacaklarına, oturup birer şiir yazsalardı ya da derginin çıkışını o şiirleri yazdıkları zamana erteleseler di daha iyi ederlerdi."[2] Bu sözler benim **Sanat Olayı**'nda (Ocak 82) ve **Yazko Edebiyat**'ta (Nisan 82) yazdıklarım ve **YeniGündem**'de yazmakta olduklarım için de tekrar edilebilir: Şiir üzerine yazacağına, şiir yaz! Bu sözlere karşılık benim diyeceğim şudur: Şiirin yazılabilmesi için (ben veya bir başkası) şiir üzerine yazmak zorundayım, zorundayız. Yoksunluğunu duyduğumuz şiiri kabul edebilecek bir ortamın, **medium**'un noksanlığıdır. Bu ortam başarısızlıklarını başarı imiş gibi kabul ettirmek isteyenler tarafından kundaklanmıştır. Benim bütün bu yazılarla gerçekleştirmeye çabaladığım yeniden şiirin "mesele" taşıyıcı gücünün anlaşılabileceği yere gelebilmemizdir. Bugün şiirini kurmaya çalışan birçok genç neye göre, hangi basamaktan yükselerek yeni ve beşeri olan bir şiire adım atacağını bilemiyor. Yaşı kırkı aşanlar ise yenilenmesi gereken Türk şiiri adına verecek hiçbir şeyleri olmadığını itiraftan ölümcül bir korku duyuyorlar.[3] Bu korku bir zamanlar **Halkın Dostları**'nın şiir adına verebileceğini vermesine de engel olmuştu.

Modern şiir görecedir ve görece evrelerle yenilenir. Geleneksel toplum içinde hayat nasıl bir çevrim içinde dönerse, şiir de önceki ustaların örneklerinin canlandırılması, canlı tutulması yoluyla "döner". Modern şiir ise (dünyada Dante'den, Türkiye'de Şeyh Galip'ten sonra) öncekilerin yaptıklarına **göre** farklı bir yapı kurmakla kendini var kılar. Bu fark bazen tepki biçiminde belirir, bazen açılan yolun genişletilmesidir. Ama her zaman öncekilerin çalışması, ürünü bir **bellilik alanı** olarak hesaba katılır. Bir bakıma her şairin kendi varlık alanını başka şairlerin varlık alanlarıyla ayırması, bir sınır koymasıdır. Poe'ya göre Baudelaire bir yerdedir. Mallarmé, Poe'ya ve Baudelaire'e göre bir yerdedir. Pound, Whitman'a göre bir yerdedir. Ginsberg Pound'a ve Whitman'a göre bir yerdedir. Türk şiirinin dünyası da benzeri ilişkilerle kurulmuştur. Ancak Türk toplumunda kültürel kurumların hızlı siyasi değişmelerin baskısını fazlasıyla duyması yüzünden ilişkilerin çapraşık olduğu söylenebilir. Her şeyden önce Türk şiirinin kendi ilişkileri sözkonusu olduğunda dünya şiirinin verimleri gözönüne alınarak yapılan değerlendirmeler bizi kendi dil ve düşünce dünyamızda neler olup bittiğini anlamaktan çoğu zaman yoksun bırakmıştır. Bununla birlikte yeni zamanların şiirinde bazı ilişkilerin açık seçikliğinden kolayca sözedebiliriz. Eğer Nazım Hikmet şiirini bir bellilik alanı olarak kabul etmezseniz, Orhan Veli'nin ve Attilâ İlhan'ın şiirde gerçekleştirmek istediklerini herhangi bir yere oturtamazsınız. Aynı şekilde 1954-59 atılımını yapan şairler de her ikisine **göre** bir yer tutabilmişlerdir.

Edebiyatın ve şiirin bir bilgilenme türü olduğunun anlaşılmadığı günümüzde şaire ve şiir okuruna can verecek bir "göre" yok. Divan şiiri, Batılılaşma dönemi şiiri, Cumhuriyet sonrası şiir ve toplumsallaşma süreci şiiri Türkiye'de şiire emek verme çabası gösterecek kimse için sanki **data** içinde birer unsur. İlk bakışta iyi ve olumlu bir durum gibi görünen bu zenginlik (!) gerçekte Türk şiirinin sönükleşmesinden başka bir şeyin işareti değil. Kafa tutmayan şiir, "öylesi değil, böylesi" diye diretmeyen şiir herhangi bir haberleşmeyi de yerine getiremeyen şiirdir. Ya da daha doğrusu uydurulmuş bir gelenek içinde dönüp duran, ne toplumsal ne de estetik bir gerçekliği olmayan, tadılamaz duruma düşmüş bir şiir-benzeri'dir.

Türk şiiri acaba neden **göre**'siz bir duruma düştü? Bu sorunun benim kafamda açık seçik bir cevabı var: Çünkü Türk kültürü üzerinde söz sahibi kişiler toplumumuzun kendi özgün bileşkesiyle dünya üzerinde bir yer tutması iddiasından günden güne uzaklaşıp sömürge kültürünün şartlarını rahatlıkla benimsediler. Başka bir yazımda da söylediğim gibi, azgelişmiş ülke aydınları yok artık, azgelişmiş aydınlar ülkesi var. Türk kültüründe lan iki şairi, kendilerinden sonra gelenlerin getirdiği şiirsel değerleri benimsediler. Yahya Kemal toplumsal sorumluluğu gereği eski şiirin rüzgârıyla şiirini sürdürmek zorundaydı, bu ona bulunduğu yeri sağlayan andın gereğiydi. Orhan Veli gibi yazamazdı. Bırakın Yahya Kemal'i, Dranas bile, bütün yakınlığına rağmen yeni şiirin örneklerine kendini ayarlasa adını bozmuş olurdu. Ama Melih Cevdet pekâlâ Ülkü Tamer gibi yazdı ve asıl garip olan o ki, edebiyat ortamında yadırganmadan yer aldı. Böylesi bir tutum 1960'tan sonra toplumcu düşüncenin siyasi ortamla güç kazanması sonucu modernist Türk şairlerine de bulaştı. Onlar da kendilerini şair kılan değerlere sırt çevirdiler. Yalnız şiirlerinin değil, hayatlarının da kaldıramayacağı "toplumsalcı" bir edayı benimsediler. **Halkın Dostları** onların bu tutumuna tepki idi. Ama bu tepki gereken karşılığını bulamadı. Çünkü o yalnızca bir şiir hareketi değil, bir kültürel hareket gerçekleştirme düşüne dalmıştı ve bunun için ne siperleri derin, ne de mühimmatı yeterliydi. Bütün olup bitenlerin sonucu olarak bizden gençlere şiir ortamı olarak bir "jungle" bıraktık.

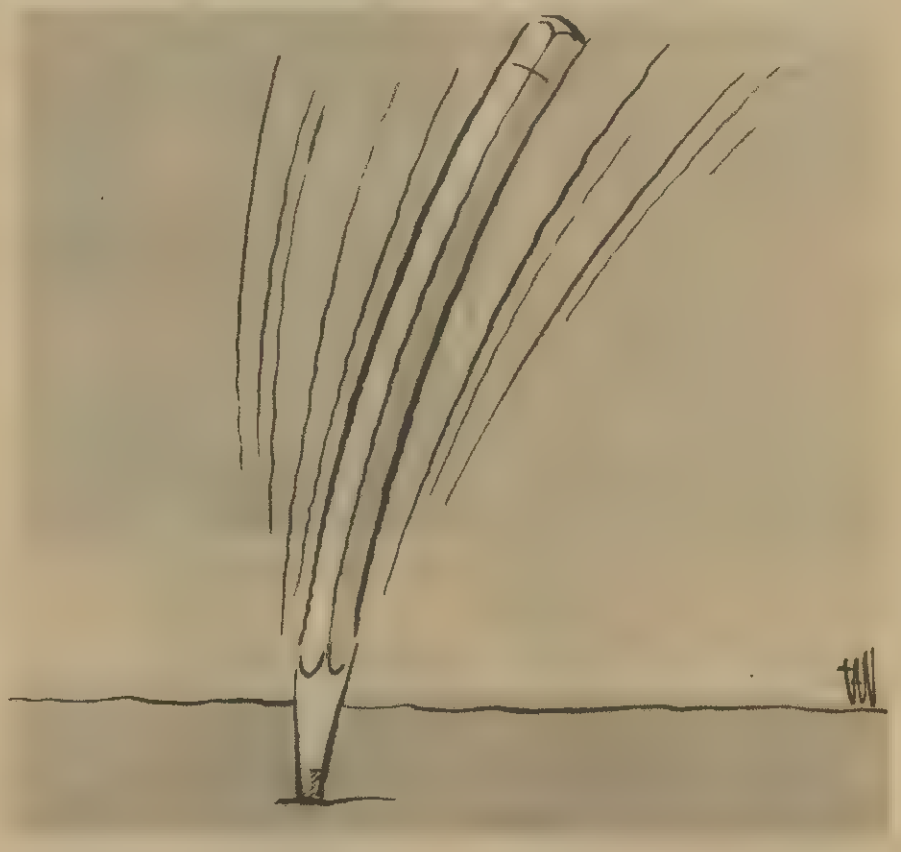

sömürgeleşme olgusu en belirgin gelişmesini şiirde gösterdi. Yani ilk defa şiirde yeni şartlara uyarlanmak adına birey kendi toplumsal sorumluluklarını, daha doğrusu kendine bulunduğu yeri sağlamış andı çiğnedi. Kestirmeden şematik bir anlatımla (şematik olduğu için aksayan birçok yönü olduğunu bilerek) söylemek gerekirse Tanzimat şiiri, Servet-i Fünun, Fecr-i Âti, Milli Cereyan, Hececiler, Toplumcu şairler ve nihayet Garip şairleri birbirleriyle gerek etki-tepki yoluyla, gerek ortaklaşa veya kuşak kuşak yaşanan siyasi, sosyal değişmelerin esintisi sebebiyle bir ilinti içinde oldular. Hepsinin bir **göre**'si vardı ve en önemlisi her kuşak kendi açısından sahip olduğu edebiyat ve şiir anlayışına uygun olarak Türk kültürünün dünya üzerinde tutacağı yerin inşasıyla uğraşıyordu. Bu da Türk şiirine kendi iç dinamiğini, belki hiçbir edebiyatta bulunmayan özgün meselelerini sağlıyordu. Türk şiirinin 1954-59 yıllarında gerçekleştirdiği modernleşme atılımı, beraberinde bir tuhaflık getirdi. Garip kuşağının sağ kalan iki şairi, kendilerinden sonra gelenlerin getirdiği şiirsel değerleri benimsediler. Yahya Kemal toplumsal sorumluluğu gereği eski şiirin rüzgârıyla şiirini sürdürmek zorundaydı, bu ona bulunduğu yeri sağlayan andın gereğiydi. Orhan Veli gibi yazamazdı. Bırakın Yahya Kemal'i, Dranas bile, bütün yakınlığına rağmen yeni şiirin örneklerine kendini ayarlasa adını bozmuş olurdu. Ama Melih Cevdet pekâlâ Ülkü Tamer gibi yazdı ve asıl garip olan o ki, edebiyat ortamında yadırganmadan yer aldı. Böylesi bir tutum 1960'tan sonra toplumcu düşüncenin siyasi ortamla güç kazanması sonucu modernist Türk şairlerine de bulaştı. Onlar da kendilerini şair kılan değerlere sırt çevirdiler. Yalnız şiirlerinin değil, hayatlarının da kaldıramayacağı "toplumsalcı" bir edayı benimsediler. **Halkın Dostları** onların bu tutumuna tepki idi. Ama bu tepki gereken karşılığını bulamadı. Çünkü o yalnızca bir şiir hareketi değil, bir kültürel hareket gerçekleştirme düşüne dalmıştı ve bunun için ne siperleri derin, ne de mühimmatı yeterliydi. Bütün olup bitenlerin sonucu olarak bizden gençlere şiir ortamı olarak bir "jungle" bıraktık.

Bugün Türk şiirinin **göre**'si yok. Böyle bir sonuç Cumhuriyet rejiminin yetiştirdiği iki şair kuşağının kendi şairliklerini haddinden fazla plastik saymalarından doğmuştur. Kolayca tutum değiştirmeyi erdem sayan bu şairlerin ülkemizdeki yüzeyden eğitimin zararını gördüklerinden şüphem yok. Gerek **Garipçiler**, gerek **Modernistler** sezgiyle farkına vardıkları şiirsel gerçeği kültürel temelleri itibariyle savunamadılar. Oysa atılımı mümkün kılan şartlarda isabetli bir tepkileri olduğunu bugün anlayabiliyoruz. Genç, diri bir şiiri yazdıkları zaman her iki kuşak da yüksek bir beğeninin, temiz bir edebiyat anlayışının savunucusu oldular. Diyebilirim ki **Halkın Dostları**'nın bir çıkış yaparken en sağlam güvencesi kendinden önce gelen kuşağın edebiyat değerlerine sadakati idi. Değil mi ki Nazım Hikmet'in şiirde ne yapmak istediğini ilk anlayanlardan biri Ahmet Haşim olmuştu; biz de şiir adına savunduğumuz değerlerin bizden önceki kuşak tarafından kolayca anlaşılacağını umduk.

Cemal Süreya'nın "Folklor Şiire Düşman" yazısındaki gerçek bildiriyi özümsediğimizi kabul ediyorduk. Gerek kelimenin şiirdeki yeri konusunda, gerek şairin özgünlüğüyle kişiliğinin kaynaşıklığı konusunda geri dönülmez bir kazanç elde edildiğinin bilincindeydik. Turgut Uyar "Çıkmazın Güzelliği" ile bize beşeri karşılığı olmayan şiirin geçersizliğini bütün açıklığıyla göstermişti. "Toplumsal dayanakların değişmesi"nden söz etmekle yeni bir atılım için bir muştu veriyordu sanki. Edip Cansever "Tek Sesli Şiirden Çok Sesli Şiire" geçmeyi önerirken, "Şiirin yapısında, şiirin dokusunda bilinçli, özgün, vurucu bir düşünce-yaşam birliğinin yer alması gerekiyor" diyerek yeni bir şiire açılan kapıyı gösteriyordu. Bütün bu yaklaşımlar şiirin bir kabuk değiştirmesinin belirtileriydi. Ama geçen kısa bir süre andığımız şairlerin kendi sözünü ettikleri beklentileri yerine getiremeyeceklerini gösterdi. O zaman "görece geri" bir duruma düşüp kınadıkları her şey oldular. Cemal Süreya kentli, sanayileşmiş bir folklora eğildi, Turgut Uyar toplumsal dayanağını Divan'ını alkışlayanlarda aradı, Edip Cansever düşünce-yaşam birliğini küskünlük olarak somutlaştırdı. Bu duruma en sert tepki modernleşen Türk şiirinin kazançlarının değerini bilen genç insanlardan geldi. **Halkın Dostları** 1954-59 yıllarında atılım yapan şairlerin vicdanıydı bir bakıma. Kısacası **Halkın Dostları**'nın **göre**'si vardı ve üstelik Türk şiirini eldeki bütün kazançlar korunmak kaydıyla yeni bir değerlendirmeye açma dileğindeydi. Ama çok yönlü bir kirlenmeye uğramış edebiyat ortamında bu derginin endişelerini paylaşma yanlısı çıkmadı hiç. Dahası, birçok konu susarak geçiştirildi. Şiir adına ciddi endişelerden uzaklaşma ve susuşlarla doldurulan boşluklar günümüzün ortamına getirdi bizi. Bugün "neye göre" yenileşeceğini bilemediğimiz şiirin yine de yenileşmesini istiyoruz. Ayağımızı basabileceğimiz bir sağlam basamak var mı, yok mu? Bu da gelecek yazının konusu olsun. □

1 Turgut Uyar, **Bir Şiirden**, Ada Yayınları, İstanbul, 1983. Şair yazısına iki tarih atmış, 1958 ve 1982. Demek ki "o büyük şairi" bekliyor hâlâ.

2 Papirüs, Mart 1970, sayı 44.

3 Ben de kırkı aşanlardanım. Türk şiirinin yenilenmesi adına bugüne kadar verdiklerimden fazlasını verebileceğimi sanmadığımı burada itiraf ediyorum. Şiir üzerine yazdıklarım, benim yolumu izlerseniz çıkış yolunu bulursunuz anlamında değildir. Tersine; önceden, düşünsel bir taslak peşinde kurulmaya çalışılan şiirin ölü doğacağını vurgulamaya çalışıyorum. **Celladına Gülümserken** (İmge Yay., 1984) yayınladıktan sonra **Ütopya** dergisinde (sayı 2, Aralık 1984) Ahmet Çiğdem "bu şiirler, bu çıkmazın nasıl aşılabileceği şeklindeki bir soruya da kendiliğinden bir cevap getiriyor" hükmüne varmış. Buna karşılık **Çağdaş Eleştiri** dergisinde (Ocak 1985) Zeki Coşkun, benim yazılarımda sözünü ettiğim tıkanmayı anarak **Celladına Gülümserken**'i bu sorunlara bir karşılık olarak görmek gerekir. Ne var ki, İ.Özel'in şiir serüveniyle birlikte, olaya bu açıdan yaklaştığımızda **Celladına Gülümserken**'le ancak tıkanmanın kendisini bulabiliyoruz, karşılığını değil" sonucuna ulaşmış. Birbirine zıt bu iki görüşten hangisi isabetli acaba? Ya da bu iki görüş gerçekten birbirinin zıddı mı? Eğer benim şiirlerim tıkanmayı belgeliyorsa, demek ki bir çıkış yolu aramakta haklıyım. Eğer bir çıkış yolu bulamadıysam nasıl oluyor da şiir yazmayı sürdürebiliyorum? Sürdürebiliyor muyum? Benim şiir içinde kendi meselem kendi belirlenmişliklerim doğrultusunda çözülürse çözülür. Ancak kendi içlerindeki şiirsel temele duydukları güvensizlikten ötürü "sözleşmeye dayanan" bir şiir piyasasında yer tutanlar Türk şiirinin yenilenmesinde büyük bir engeldirler. Böyle bir engeli temsil etmek istemem. Ben de çemberini kapatanlardanım. Yazdıklarım ve yazacaklarım benimsediğim değerlere, gençlik düşlerime ihanet etmeksizin, mensup olduğum şiir anlayışının soy ürünlerini vermeye dönüktür. Oysa Türk şiirini yenileyecek olan yepyeni bir şiir anlayışı olsa gerek.

Gürer Aykal:

Dinleyicime en iyi müziği sunarım

Türkiye'de yapılan müzik, Türk müziğinin arayışları, çıkış yolları konusu bir süredir gündemde... Ancak, Batılı anlamda **sanat müziği** yapan sanatçılarımızın pek sesi soluğu çıkmıyor. TRT'nin, öz Türkçe sözcüklerin yanı sıra, çok sesli müziğe karşı da savaş açtığı bu sıralarda, yanlış, ama yaygın bir kullanımla **Klasik Batı Müziği** adı verilen bu müziğin ülkemizde önde gelen iki temsilcisiyle görüşmek istedik. Suna Kan, aşırı yorgunluğu nedeniyle söyleşiye katılamadığından, yalnızca Orkestra Şefi Gürer Aykal'ın görüşlerini alabildik.

— Çok sesli müziğin Türkiye'de bir türlü yaygınlaşamamasının sebepleri neler, sence?

— Çok sesli müzik birdenbire gelmez, bu bir emek işidir, çalışma işidir. Bunu bir eğlence müziği olarak görmemek gerekir. Müzik eğlence değildir; birikimle, katılımla elde edilen bir şeydir. Ayrıca, çok sesli müzik, Türkiye'de de yaşanmaya başlamıştır. Biliyorsun, Türkiye'de en çok dinlenen müzik, hafif müziktir. Ve hafif müzik, bildiğin gibi, çok sesli müziktir. Türkiye'de hafif müzik yapan pek çok grup vardır ve bu çalışmalarını çok sesli müziğin gerektirdiği sistem içinde yapmaktadırlar. Bazıları da çok başarılı olmaktadır. Yani, Türk insanı artık çok sesliliğin içindedir. Şimdi, asıl sormak istediğin, **benim** uğraş alanıma giren çok sesli müziğin ülkemizde yaygınlaşmamasının nedeni... Ona da şöyle yanıt vermek istiyorum: Klasik Batı müziği, dünya ölçülerinde ele alındığı zaman bile, bu müziğin sahibi olan ülkelerde bile, hafif müzikten daha az dinleniyor. Bugün Almanya'da, Beethoven'den çok, hafif müzik dinleniyor... İngiltere'de, Elgar'dan çok, hafif müzik yaygın... Türkiye'de ise zaten bu müziği yapabilecek gruplar çok az. Sen de biliyorsun, yalnızca üç kentimizde senfoni orkestraları ve operalar vardır. Ayrıca bu konu -hep onu söylüyorum- bir eğitim meselesidir. Okullarımızdaki sistem daha iyi olabilse, ilkokuldaki sınıf öğretmeni müziğe bakmasa, resme bakmasa, bunlar için ayrı ayrı öğretmenlerimiz olsa, onların yapacakları çalışmalardan sonra bu çocukların öğrenecekleri ve takip edecekleri yol başka olacak ve bu güzel müziği sevme ve dinleme imkânını elde edecekler... Bir de TRT var. En yaygın yayın aracı. Ancak televizyonda klasik Batı müziğine çok az yer veriliyor. Çok yanlış bir değerlendirme yapıyorlar ve halkın sevmediği gerekçesiyle programa fazla koymak istemiyorlar... Ama doğru şeyi sevdirme diye bir politikaları olsa, bunun gereğine inansalar, bunu daha sık verirler, halk bunu daha sık dinler, daha çabuk alışır. Çünkü bu, çok güzel ve üstünde tartışma olamayacak bir müziktir.

— Bir de şöyle bir görüş var: Cumhuriyetin ilk yıllarında Batı müziğini empoze etmek için çok çalışıldı; okullarda, radyoda ve çeşitli yollarla bu zorlandı, ama halk bu müziği sevmedi, kulağı almadı ve almıyor, ona çok yabancı geldi, tek sesli müziğe alışmış kulak, çok sesliliği kabul etmedi deniliyor...

— Hayır, hayır, kesinlikle yanlış bu. Şimdi bak, Türkiye'de tek sesli müzik niçin var? Her ülkenin halk müziği vardır, hepsininki de tek seslidir. Bizde, bu halk müziğinin yanı sıra, sarayda -Avrupa'da da olduğu gibi- bir müzik yerleşmiş. Bu, divan edebiyatımız gibi bir şeydir, bizim tarihi müziğimizdir. Sarayda gelişen bu müzik, kendi iç gelişmesini yapamamış ve tek seslilik içinde kalmıştır. Müzik hiçbir yerde çift sesli başlamadı ki, her yerde tek sesli çıktı. Ama gelişti, iki sesli oldu, üç sesli oldu vesaire. Bütün bunlar, belirli çalışmaları gösteriyor. Yani, bestecilerin yaptığı çalışmalar sonucu bazı şeyler ekleniyor. Türkülerimizin tek sesliliğine kimsenin itirazı yok. Zaten bu ezgiler bestecilerimiz tarafından alınıp, işlenmektedir. Dünyaya tanıtılmaya çalışılan ve dünyanın da aşağı yukarı kabul ettiği bestecilerimiz vardır. Bestecilerimiz, halk müziğinden, onun ezgilerinden, ritm kuruluşlarından esinlenerek eserler yaparlar. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren bu vardı. Belki bazı yanlışlar yapılmıştır, bilemiyorum. Ama Ziya Gökalp'ten çıkan ve Atatürk'te en son şeklini alan, Türk halk müziğinin Batı anlamında işlenmesi önerisi yanlış değildir.

— Ama şu da var: Rimski Korsakov da, Bartok da halk ezgilerinden, hattâ bizim halk ezgilerimizden yararlanmışlar. Sonra, Dvorjak, Grieg, Sibelius gibi kişiler, kendi halk müziklerini kullanmışlar. Nasıl oluyor da, onları dinlediğim zaman senfonik müzik dinliyorum, bizimkilerinki ise, halk türkülerinin orkestrayla çalınmışına benziyor?

— Bu tabiî, son derece güç bir şey. Şimdi ben, **Yunus Emre**'yi dinlediğimde aynı duygulara kapılıyor musun, diye soracağım.

Kimi çevreler

— Ne zaman bu sözü etsem, Yunus Emre örneği veriliyor. Başka yok mu?

— Ama tabiî, bu çok zor bir şeydir. Bartok, Macar müziğini evrensel yapabilmiştir, evet. O, Bartok'un kendi kaleminden, kişiliğinden gelen bir şeydir. Biz, Cumhuriyet ile birlikte bu atılıma girmiş bir ülkeyiz. Ve altmış yılda şu kadar yere vardık. Bu çok değil, az. Ama bu azın içinde neler olduğunu, neler yapıldığını değerlendirmek, bunların sonuçlarını iyi almak gerekir. Çok sesliliğe karşı gelenler, kabahati önce kendilerinde aramalı, kendi özeleştirilerini yapmalılar. Ben Türkiye'de belli bir çok sesliliğin yaşandığını görüyorum, duyuyorum. Bu daha da gelişecektir. Türk insanı yetenekli. Türkiye'deki folklor zenginliği, müzikteki zenginlik, pek çok ülkede yoktur. Müziği bu kadar seven bir ulus için, çok sesliliği kabul etmediğini, alışmadığını, kulağının almadığını söylemek yanlıştır. Lütfen, Ziya Gökalp ve Atatürk'ün önerileri doğrultusunda altmış yıl içinde yapılan çalışmalar gözönüne alınmalı. Türk müziği, Anadolu'da yüzyıllarca yaşamış çeşitli medeniyetlerin etkisiyle gelişmiş bir müziktir. Bu müziği evrensel kılan bestecilerimizdir. Bestecilerimizin yaptıklarının hepsinin çok iyi olmasına imkân yoktur.

Hele, **bizim** tarafımızdan beğenilmesine daha az imkân vardır. Ama, Türk müziğini dünyaya tanıtacak, onu evrensel kılacak bu yolda olumsuz tavırlar beni üzüyor. Biliyorsun, müzik dinlene dinlene yerleşir. İnsan müziği dinleye dinleye kendinde bir şeyler buluyor, müzikle bütünleşiyor. Ve öyle bütünleşir ki, bir parçası olur. Bu tabiî ki, günümüz bestecileri için çok zordur. Şunu da kabul etmek gerekir ki, her besteci çağının bir parça ötesinde yazar. Çağını, aynı günü yazarsa geri kalacağını çok iyi bilir. Besteciler, müziğin gelişimini dünya ölçüsünde takip ediyorlar. Herkesin kendisine göre birtakım malzemesi var, onu kullanarak bir yerlere varmak istiyor. Türk bestecileri, zengin folklorumuzu, yani Türk insanının bugüne kadar, çeşitli medeniyetlerle de karışarak elde ettiği müziği kullanırlar. Bunun dışında, bazı bestecilerimiz vardır ki, en çağdaş akımları izlerler. Bu suç değildir, lütfen!

— Nasıl bir suçlama sözkonusu?

— Yani kimi çevreler, başka türlü bakıyorlar olaya. En çağdaş teknolojiyi almak isteyenler, müziğe gelince neden bu tavrı takınıyorlar, anlamıyorum. Bugün, Amerika'da, elektronik müzik dersi veren profesör Türk bestecileri vardır. Bugün, yazdığı yapıtlarla Avrupa'da birincilik alan bestecilerimiz vardır ki, bunların yazdıklarına kimse Türk diyemez. Çünkü artık, müzikte bir bütünleşmeye gidiliyor. Yani, bugün, uzaya fırlatılan herhangi iki füzenin markaları ne kadar farklıysa da özleri birdir. Çağdaş müziği iyi izleyen bestecilerimiz bu özü yakalıyorlar. Bu, övünülecek bir şeydir.

— İyi de, bizim bunlardan pek haberimiz olmuyor. TRT III'te bile iyi müzik dinleme olanağımız sınırlandı.

— Evet, korkunç bir şey! TRT III, Türkiye'de en çok dinlenilen radyoydu, kim ne derse desin! Şimdi, bu radyoya neden bu müzikler sokuldu? Türk müziği yok muydu bu radyoda? Bu radyoda, Saygun çalınmıyor muydu? Usmanbaş, Tüzün, çalınmıyor muydu? Bu adamlar Türk değil mi? Kim bunlar, gâvur mu? Bu programı altüst edenler biliyorlar mı ki, 1926'da herkesin radyoyu kapattı dedikleri olayı **bugün** yaşatıyorlar? **Bana** şikâyetler geliyor. Ben ne yapayım? Ben, sanat adamıyım, dinleyicime en iyi müziği sunmakla görevliyim. En azından, bunun bilincini taşıyorum. Tek umudum, bir TRT IV'ün kurulması. Ayrıca, Türkiye'de bütün yabancılar bu radyoyu dinliyordu ve çağdaş Türk eserlerinden haberliydiler. Bu şansımızı da kaybettik böylece. Radyonun çat diye kapandığını söyleyen, 1926'yı ha babam ağızlarında sakız etmiş olan insanlar, ki onların çoğu kendini geliştirememiştir... Bugün, Beethoven çalındığı zaman radyoyu kapatacak uygar bir insan, ben düşünemiyorum. Adam, Mozart'ı dinleyemiyorsa, Brahms'a tahammül edemiyorsa... Ne diyeyim, vardığı yerdeki eksiklikleri kendisi biliyordur...

TRT ve Batı müziği

— Daha doğrusu, bilmiyordur. Hep kafamı kurcalamış olan bir soruya geçeceğim buradan. TRT'nin Batı müziğini dışladığını görüyoruz. Halk arasında yaygınlaşmaması bir yana, son zamanlarda yönetici kesim tarafından da benimsenmediği açık. Gene de, aynı yönetici kesim, kendi dinlemediği ve halkın dinlemediğini savunduğu bu müziği ödüllendiriyor, devlet sanatçılarını bu müziğin üreticileri ya da icracıları arasından seçiyor. Türkiye'yi yurt dışında en iyi sizlerin temsil ettiğiniz sık sık yineleniyor. Hemen hepsi dışarda yetişmiş, bizde yaygın olmayan, bizim olamayan bir müziği yapan kişilerin, bizi en iyi temsil edenler olması çelişkisini nasıl açıklıyorsun?

— Yaptığım müzik evrenseldir ve bizimdir. Dışardaki konserlerinde hep Türk eserlerine yer veririm, hattâ ağırlık vermeye çalışırım. Her zaman buna şansım olmayabilir. Çünkü, yaptığımız anlaşmalarda, emprezaryolar programlara karışırlar. Üzerimizden para kazanacaktır, tanınmamış eserler çok olursa, seyircinin gelmeyeceğinden kokarlar. Bütün bu çarpışmalar içinde, bir parça olsun, iyi bir Türk eserine yer vermeye çalışırım. Bunu yaptığım zaman, Türkiye'nin bir bestecisini orada çaldırıyorum, burada olmayan bir şeyi oraya taşıyor değilim. Varolan, yazılmış ve yaşanmış bir eseri götürüyorum. Bu müziği Türklerin kabul etmediğini sen söylüyorsun, ben öyle düşünmüyorum. Ben bu ülkenin bir müzisyeniyim, burada orkestra şefi olarak maaş alıyorum. Devlet beni kabul etmiş en azından.

— Bu, göstermelik bir kabul ediş değil mi, sence?

— Ne olur, Türkiye'yi bu kadar hor görmeyin! Ve de, bizleri sanki burada bir yerimiz yokmuş gibi. Benim bugün Türkiye'de bir yerim vardır. Bunu zaman zaman görüyor ve bunun mutluluğunu, gururunu taşıyorum. Yoksa, ben de burada durmaz, başka yerde gider işimi görürdüm.

— Biraz da geniş halk kitlelerinin dinlediği, sevdiği müzikten söz edelim mi?

— Bir dakika! Konuşmamızın başında,

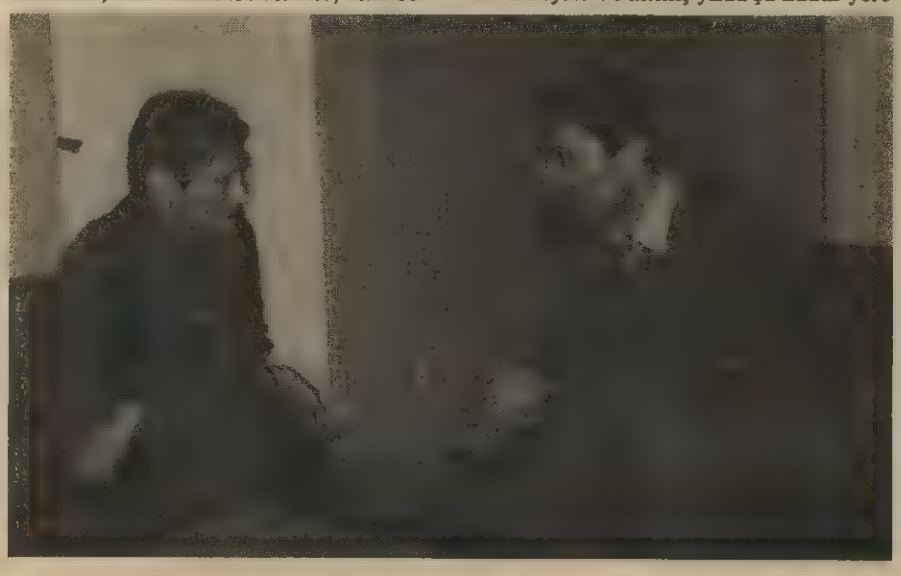

müziğin eğlence olmadığına değindim. Ben eğlence müziği falan yapmıyorum. Bu müzik beni ilgilendirmiyor.

— Tamam, beni de pek fazla ilgilendirmiyor, ama bu konuda düşüncelerin vardır herhalde. Örnekse, Türk müziğinin çok seslendirilmesi çalışmalarına ne diyorsun?

— Şimdi, bildiğiniz gibi, Pınar Hanım, Türk müziği, **modal** müziktir. **Tonal** müzik değildir. Çok seslendirilmiş dedikleri Türk parçaları da -televizyonda izleme şansını elde ettim- tonal müziğin gerektirdiği armoni sistemini, o da diyebilirim ki hafif müzikte kullanılan son derece basit bir İtalyan armoni sistemini, Türk müziğine uygulamış, çok **sazlı** bir şey. Çok seslilikle çok sazlılığı karıştırmamak gerek. Yani, sazlar istediği kadar çoğalsın, bu çok seslilik olmaz. Yapılan, Türk müziğinin çok seslendirilmesi değildir. Bunu söyleyenler yanlış söylüyorlar. Kendileri de bu yanlışı zamanla anlayacaklar. Böyle çok seslendirme olmaz!

— Son derece yaygınlaşmış olan arabesk müziği için ne diyorsun?

— Arabesk konusunda, saray musikisiyle uğraşanları suçlu bulduğumu söylemek istiyorum. Şöyle ki, eğer bir şeyi geliştiremezseniz, ilerletmezseniz, bunun üzerinde düşünmezseniz, birileri alıp bunu başka şekle sokarlar. Ve arabeskçiler bu ortamı çok iyi yakalamışlardır. Türk insanının, ahlı oflu ... artık senin gibi bir yazarın önünde, sözleri üstüne bir şey söyleyecek değilim... Ama sözleri açısından neyse, müziği açısından da odur. Bunlar, Türk insanının zevkini sömüren ve bu sömürüyle kapital yapan zihniyetin hizmetçileridir. Bunu çok zararlı buluyorum. İnsanların zevkini sömüren...

— Ya da zevksizliğini...

— Bunu bir yazara anlatmak çok güç, ya da gereksiz. Yani, sen benden daha iyi biliyorsun, Türk insanının bu acıya yatkın yanını yakalamak çok kolay. Zaten gelişmemiş, eğitimini alamamış, köyden kente gelip şaşırmış, o çarpıklığın içine düşmüş insanları bir kasetle, bir minibüs teybiyle sömürmek. Başka bir şey değil...

— Sence, arabesk, köyden kente gelmiş ve ortamını bulamamış, kendine ortam yaratmaya çalışan insanların duygularını yansıtıyor mu, sömürüyor mu? Yoksa ikiside mi var?

— Onların duygularını çarpıtıyor! Kendi tarafına çekiyor. Aslında onlar başka insanlar olabilirdi, olabilir. Başka türlü eğitilebilirdi, eğitilebilirler. Büyük kente gelmiş adamın zaten kompleksini düşün. O kompleksi yaşayan insanın zayıflığını yakalamak çok kolaydır. Eski saray musikisi gelişmediği için beliren boşluktan yararlanan ve bu yolla kapital yapan bir kesimdir, arabeskçiler.

İnsan müziği dinleye dinleye kendinde birşeyler buluyor, müzikle bütünleşiyor. Ve öyle bütünleşiyor ki, bir parçası oluyor.

— Eski saray müziğinde, gelişmemiş dediğin o müzikte, bir değer görüyor musun?

— O, tarihi müziğimizdir, hep söyledim bunu. Tarihi müziğimizdir, o kadar!

— Şimdi, bak, Beethoven, Mozart, Brahms, her kimse, çağdaş olmamalarına karşın, olduğu gibi çalınıyorlar. Bizim, "tarihî müziğimiz" dediğim müziğin, bir Itrî'nin, bir Dede Efendi'nin de olduğu gibi çalınmasından yana mısın?

— Şimdi, biri evrensel olmuş, öteki tarihi. Gene de, uslup bozulmadan çalınmasından yanayım, elbette. Ama, bugün Dede Efendi gibi yazarsan kendini iki yüzyıl geride bulursun. Bu çağda nasıl yazacak, o saray musikisine devam eden adam? Çağdaş yazması gerekir. Yazamıyorsa, yapamıyorsa, çalışmamışsa, geliştirmemişse, uğraşmamışsa, bu boşluk dolmuşsa? Bu boşluğu da arabeskçiler son derece güzel kullanmışlar. Ve, ayrıca arabeskçiler, kendilerine göre, çok seslilik iddiasındadırlar.

— Evet, ben Gencebay ile de konuştum. Hem çok seslilik iddiasında, hem de saray musikisinin devamı olduğunu kabul ediyor.

— O, devam değil, boşluktur işte. Ayrıca, o adam da, kendinin ne kadar sömürüldüğünün sanırım farkındadır.

— Konuşmanın başında, dünyada da, Türkiye'de de, en çok hafif müzik dinlendiğini söyledin. Tüm bu arayışlar, ancak hafif müzik aracılığıyla mı bir çıkış yolu bulacak sence?

— Hafif müzikçilerimize düşen görev çok önemlidir. Başka konuşmalarımda da belirttim bunu. Ama, hafif müzikçi de, sırf plağını satabilmeyi, popüler olmayı düşünüyorsa, o da belirli ilerlemeyi yapamayacaktır. O da, eğlence ya da eğlendirme müziğine yönelecek ve hafif müziğimizin gelişmesi de o oranda geç ya da çarpık olacaktır. Türkiye'deki bazı hafif müzik sanatçılarından umutluyum ben, açıkça söyleyebilirim.

— Hafif müziğimizin doğrudan doğruya Batı taklidi olduğunu söyleyenler de var.

— Ne demek Batı taklidi? Müzik evrenseldir. O zaman, sen roman yazıyorsun, sen de Batı taklitçisi misin? Ne bileyim, bir zamanlar duvara resim asmanın günah olduğu bir ülkede, bugün ressamlarımızın yaptıkları övünç verici aşamalar da Batı taklitçiliği midir? Olur mu, öyle şey?

— Senin yaptığın müziğin, klasik Batı müziğinin, dünyada da artık yaşamın dışına kaymış, müzelik bir şey olduğu söylenebilir mi?

— Müziğin bir şansı var, müzelik olduğu halde insanın beyninde her an yaşayabilir. Goya'yı seyretmek için ya Madrid'de müzeye gideceksiniz ya da baskısıyla yetineceksiniz. Oysa sen Brahms'ı her an evine taşıyabilirsin ve ondan esinlenerek çok güzel, çok çağdaş bir öykü oluşturabilirsin. □

PINAR KÜR

"Kitaplığınız için önemli"

İletişim

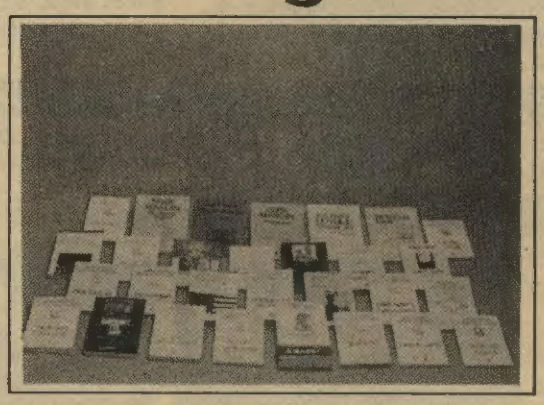

TEN VE GÖLGE (Hikâyeler) □ Hulki Aktunç
GECE (Roman) □ Bilge Karasu
İSTANBUL NASIL EĞLENİYORDU □ Refik Ahmet Sevengil
JÖNLER (Roman) □ Bekir Fahri
THE SELAMIN ALEYKÜM (Karikatürler) □ Latif Demirci

İletişim Yayınları
Klodfarer Cad. İletişim Han Cağaloğlu-İST. Tel: 520 14 53-54-55

*Liberalizm, Pozitivizm, Demokrasi *"Yeni Liberalizm" *Bilim, İlerleme, Aydınlanma

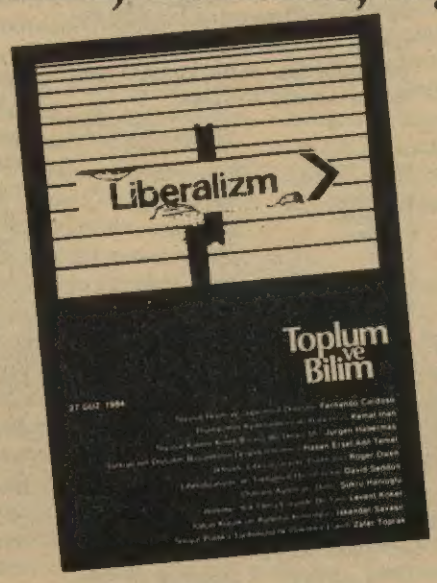

Toplum ve Bilim

Fernando Cardoso, Kemal İnan, Jurgen Habermas, Hasan Ersel, Adil Temel, Roger Owen, David Seddon, Şükrü Hanioğlu, Levent Köker, İskender Savaşır, Zafer Toprak

İsteme Adresi: Ankara Cad. Güncer Han. 45/18 Sirkeci- ISTANBUL

KİTAPLAR

Lanetliler
Erendiz Atasü
(de)

Lanetliler'de, Atasü'nün sekiz öyküsü yer alıyor. Hepsinde bozuk bir toplum düzeninde yaşayan kişilerin aralarındaki ilişkiler işleniyor: Böyle bir düzende insan ilişkileri, özellikle kadın-erkek ilişkileri ne kadar sağlam olabilir, sağlıklı ilişkiler kurulabilir mi? Bu soruları; yakından tanıdığı, gözlemlediği kişilerin **(Üç Kuşak)**, iç dünyalarında geçirdikleri sessiz sarsıntıları çözümleyerek yanıtlamaya çalışıyor. Anlaşılabileceği gibi yazarın amacı, **önce**, bir düşünceyi okura iletmek. Çoğu kere, önünde yatan en büyük tehlikeyi, yani öykü kişilerini bir bildirinin kuklaları katına indirme tehlikesini atlayıp geçiyor Atasü, yaşayan insanlar çizmeyi başarıyor.

Ne var ki -düşüncelerinin haklılığına güveninden olsa gerek- kişi çizimine gösterdiği özeni öykünün kurgusuna göstermiyor pek. Bazen ayrıntılara gömülerek, gereksiz bilgiler vererek **(Arda Kalan)** bazen altı çizili eleştirileri sık sık yineleyerek, öyküleri gereksiz yere uzatıp deneme sınırını zorluyor. **Ağlamak**, bu konuda en iyi örneklerden biri. Öykünün başında ince ince betimlenen Nalan Avcı, üç sayfa hepten siliniyor öyküden, son sayfada şöyle bir görünmecesine. Böylelikle, o olmasa da pekalâ başlıbaşına bir öykü sayılacak Mustafa Sağlam'ın öyküsünü hiçbir şekilde tamamlamayan, ancak yazarın eleştirel bakışını pekiştiren sıradan bir öykü malzemesi oluyor yalnızca.

Erendiz Atasü, kısa öykü türünün sınırları üstünde biraz daha düşünse, diyorum. Zeki bir yazar olduğunu bildiğim için.

Tomris UYAR

Kültür Kuramı
Nermi Uygur
(Remzi)

Türkiye'de sayıları üçü beşi hiçbir zaman aşmamış olmakla birlikte, sağlam felsefeciler, iyi felsefe öğreticileri, İslam ya da Batı felsefesi üzerine dikkate değer incelemeler, araştırmalar yapmış felsefe uzmanları hep olmuştur. Bunlar arasında Nermi Uygur'un ayrıcalıklı bir yeri var. Saydığım etkinliklerin hepsinde varlık göstermiş olmasının yanı sıra, bağımsız ve özgün olarak felsefe üreten bir düşünürdür Uygur. Çağdaş anlamda, sağlam bir uzmanlık temeline dayanarak, dünyadan ve ülkemizden haberlice ve felsefenin **si ne qua non** koşulu aydınlık bir dil bilinciyle bu etkinliği yayın alanına taşıyan bir ikinci özgün düşünürümüz yok.

Kültür Kuramı hem uzman felsefeciler, hem felsefeyle ilgisi profesyonelce olmayan aydınlar için, son derece ilginç tartışma düzlemleri döşeyen bir yapıt. Gittikçe ürkütücü bir hız kazanan kültürsüzleşme sürecinin çoraklaştırdığı düşünce yaşamımıza, ayakları yaşanan dünyadan kesik olmayan bir felsefi yaklaşımın kan ve can nakledeceğinden kuşkum yok.

Kültür Kuramı; "... eski ya da yeni kültür öğretileri üzerine çepeçevre bilgiler yansıtan bir başvuru kitabı değil... Genellikle 'kültür' deyimi altında toplanan konuları belli bir bilim uzmanlığının yöntemsel sıkıdüzeninde özetlemek, ya da bazı çevrelerce 'kültür felsefesi' diye adlandırılan gevşek tutulmuş birtakım kavramsal yaklaşımları sergilemekle bir alıp-vereceği yok." (Önsöz) Yazarın gönlünde kitabına "Düşünce Kazıları: Felsefe Açısından Çağdaş Bir Kültür Kuramına Doğru" adını vermek yatarmış. Çok daha açıklayıcı ve çağırıcı bir ad olurdu bu gerçekten de. Kitaptaki çok kültürlülük, Türk dilinin felsefesi, ahlâkın bilimce temellendirilmesi, Russell'ın doğruluk anlayışı, tarih felsefesi vb. konularını derinleştiren bölümler, özellikle aydınların geniş bir kesimine ses yöneltmekte. Bu yapıt için söylenmesi gereken en önemli söz ise bence şudur: Nermi Uygur'un, bir felsefe yapıtının her şeyden önce bir dil yapıtı olduğu, bir felsefî irdelemenin de her şeyden önce bir dil çözümlemesi olduğu bilinciyle ve bu bilinci yansıtan bir dille kotarmış olduğu, saygın bir düşünme çabasının ve birikiminin ürünüdür **Kültür Kuramı.**

Füsun AKATLI

Yaşama Uğraşı
Cesare Pavese
Çev: Cevat Çapan
(E)

Pavese'nin 1935-1950 yılları arasında tuttuğu notlardan oluşan ünlü günlüğü **Il mestiere di vivere**, dilimizde ilk kez 1973'te yayımlanmıştı.

Bu günceyi tutmaya 6.10.1935 günü, Kalabriya'da, Brancaleone'de sürgünde bulunduğu sırada, düşkırıklığıyla sonuçlanan bir gönül serüveni nedeniyle başlayan Pavese, başlangıçta bunu yayınlamayı hiç düşünmemişti. Buna karşılık ilerki yıllarda güncenin ölümünden sonra yayınlanmasını istediğini sık sık yineledi. **Yaşama Uğraşı**, somut yaşantıların çerçevesini çok aşan, yazarın genel düzeyde sanatla, şiirle, bütün bir yaşam anlayışıyla hesaplanmasını içeren bir yapıttır. Pavese, güncesinde Homeros, Shakespeare, Dante, Dostoyevski, Faulkner, Proust, Flaubert, Thomas Mann ve Leopardi gibi, yoğun ilgi duyduğu yazarlarla ilgili yorumlara da yer vermiştir. Bir bütün olarak alındığında **Yaşama Uğraşı**, bir otobiyografi olmasının yanı sıra, yazın sanatına ilişkin kuramsal bir yapıt niteliğini de taşır. Ayrıca, belli bir yaşama ahlâkını geliştirme çabası, güncenin ağırlık taşıyan ögelerindendir.

1950 yılında Torino'da yaşamına kendi eliyle son veren Pavese'nin günlüğünün, dilimize Cevat Çapan gibi şiir çevirilerinde usta düzeyinde bir çevirmen tarafından aktarılmış olması, kuşkusuz kitabın değerini daha da artırıyor. Pavese'nin dünyasında başlı başına bir yazın serüvenine çıkmak isteyenlere, **Yaşama Uğraşı**'nın hemen ardından Tezer Özlü'nün **Yaşamın Ucuna Yolculuk** kitabını da okumalarını tavsiye ederim.

Ahmet CEMAL

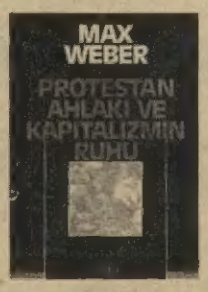

Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhu
Max Weber
Çev: Zeynep Aruoba
(hil)

1905 yılında yayımlanan bu denemesinde Weber, klasik Marksist, maddeci tarih anlayışı içinde dile gelen açıklama biçimine karşı çıkarak, feodal yapıdan kapitalizme geçişte asıl belirleyici gücün, insanların düşünceleri ve inançları olduğu görüşünü savunuyor. Kapitalizm belirli bir toplumun üretim tarzı değil, bir ideolojinin, bir ruhun gerçekleşmesiydi ona göre. İşte bu çalışmasında yazar, Protestanlığın bu ruhun gerçekleşmesindeki etkisini araştırıyor.

Reform'la birlikte, önceden belirlenmiş kaderlerini yaşamak üzere, rehbersiz, yalnız kaldıkları bu dünyada, insanların evrensel kurtuluşa ulaşmak için ellerinden gelen tek şey çalışmaktı. Eski dönemlerde, öteki dünyada kötülükten kurtulabilmek için manastırlarda yaşanan çilekeşlik, Protestanlığın Kalvinizm, Puritanizm gibi çeşitli biçimleri içinde, meslek hayatında yaşanan çilekeşliklere dönüşüyordu. Dindeki bu değişme, gündelik yaşama ahlâkı olarak, insanları düzenli bir çalışmaya zorlarken, nefsin körletilmesi ilkesi de israfı, tüketiciliği yasakladığından, ister istemez benimsenen bir tutumluluk oluştu, bu da sermaye birikimine yol açtı ve kapitalist toplum kuruldu.

Kapitalizmin doğuşunda genel olarak Avrupa toplumlarındaki iktisadî gelişmeyi, özel olarak da İngiltere'de üretim güçlerinin gelişme düzeyini gözardı etmiş olduğu halde, Weber'in ideolojiyi tıpkı maddi etkenler gibi yaratıcı bir güç olarak ele alışı çok önemli. Sonuçta, ideolojinin bir "üstyapısal yansıma" olarak değil de, bir üretim olarak algılanmasına katkıda bulunmuş bir düşünür kimliğiyle karşımıza çıkıyor Weber.

Nazan AKSOY

Wilhelm Von Humboldt'da Dil-Kültür Bağlantısı
Bedia Akarsu
(Remzi)

Dil felsefesi, özellikle son 20-30 yıldır, çağdaş felsefenin en ağırlıklı disiplini olmak durumunda. Felsefenin öbür disiplinleri de dil sorunsalının dolayımından bağımsız değiller artık. Dil'in, metafizik yaklaşımlardan arınmış bir biçimde ve başlıbaşına bir görüngü olarak felsefeye konu olması, dilbilimle dil felsefesinin eleleliğini şart koştuğundan, çağcıl anlamıyla dil felsefesi, oldukça genç bir disiplindir ve 20. yüzyıl düşüncesi çerçevesi içerisinde dallanıp budaklanır. Bu disiplinin anlamlı olabilecek tarihsel kökenlerini örneğin Platon'da, hatta Locke'da aramak yanıltabilir insanı. Çağdaş dil felsefesinin geçmişle organik bağlantısı, ancak, iki yüzyıl geriye atlayarak Wilhelm von Humboldt'a uzanır. İlk dil filozofu, çağdaş dil felsefesinin ilk atası denebilir Humboldt için. Felsefenin bu can alıcı konusuyla ciddi ve kapsamlı bir biçimde ilgilenmek isteyenler için, Bedia Akarsu'nun **Wilhelm von Humboldt'da Dil-Kültür Bağlantısı** adlı kitabı çok isabetli bir başlangıç olacaktır kanısındayım. Akarsu'nun açıklayıcı, yorumlayıcı düşünsel çabasıyla, felsefenin güncel sorunlarının tartışılmasına da katkısı olacak bir kitap **Dil Kültür Bağlantısı.**

Bedia Akarsu, Türkçe felsefe dilinin oluşmasına/gelişmesine belirgin somut katkıları olan bir felsefecimiz. Kültür yaşamımızın en kısır bölgelerinden birini, belki de başlıcasını oluşturan felsefe konularına yaklaşmanın yolu, çağımızda artık, "evren"i değil, evrenin dil düzlemindeki izdüşümünü düşünmeye konu etmektir. Bu amaç için, dil sorunun önemini, bir dil filozofunu inceleyerek, yetkin bir dille açımlayan ve vurgulayan bir uzman felsefeciden daha elverişli bir rehber bulmak güç. **Wilhelm von Humboldt'da Dil-Kültür Bağlantısı**; Dilin Karakteri, Dille Bireyin Birbiri Karşısında Durumu, Dille Ulusun Karşılıklı İlgileri, Tarih ve Dil, Kültür ve Dil, Devrimler ve Dil gibi bölüm ve alt-bölümlerde, dilin bir kültür ve tarih olgusu olarak felsefe açısından incelenmesinin ilk sistematik örneğini Türk aydınına yetkeyle tanıtan bir felsefe yapıtıdır.

Füsun AKATLI

Kuşku Çağı
Nathalie Sarraute
Çev: Bedia Kösemihal
(Adam)

Nathalie Sarraute; 1940'larda Fransa'da ortaya çıkan, klasik romandaki anlamıyla konuyu reddeden, hareket noktası olarak yazarın bakışını seçen, klasik romandaki "nesneler dünyasının merkezine yerleşmiş insan"a karşı çıkan ve günlük konuşma diliyle yeni bir gramer oluşturmayı deneyen Yeni Roman akımının en önemli adlarından biri. Daha önce Türkçede **Yönelişler** (Tropismes) ve **Martereau** adlı romanları yayınlanmış olan yazarın roman üzerine dört denemesi yer alıyor **Kuşku Çağı** (L'ère du soupçon)'nda.

Denemelerin ana teması klasik roman geleneğinin "yeni gerçekliğin" ifadesindeki yetersizliği. Daha önce Yeni Dergi'de de (Yeni Roman Özel Sayısı, Kasım 1965) yayınlanmış olan Kuşku Çağı adlı denemesinde yazar, bu bağlamda roman kişileri üzerinde duruyor: "... (çağımızın romancısı) eski romanın gereksinimlerine denk düşen o kişiliksiz ses tonunun, kendisinin bulmaya çalıştığı ince ve karmaşık durumları dile getiremediğini görüyor artık (...) Eski roman kişileriyle günümüz psikolojik gerçekliğini kapsayamıyorlar artık. Bu gerçekliği ortaya çıkarmak yerine hasıraltı ediyorlar."

Sarraute'un kitabı yeni romancıların romana yaklaşımları konusunda Alain Robbe-Grillet'nin kitabından sonra Türkçedeki ikinci kitap.

Melek BERKEM

Türkiye'de Kadın
a. altındal
"A. Altındal'ın kitabı, Hititlerden çağımıza, Küçük Asya topraklarındaki kadınların yaşamlarını kimi karakteristik özellikleri ile tanıtan bilgilendirici bir incelemedir"
Dr. Xenia Celnarova
ASIAN and AFRICAN STUDIES / 1977 - XIII.
"Bu kitap, ülke sorunlarının, bilimsel ve gerçekçi olarak, nasıl ele alınacağını göstermesi bakımından da öğretici bir değer taşımaktadır."
Adnan Cemgil
DÜŞÜN/Eylül 1984
Genişletilmiş
4.basım
süreç
Piyerloti Cad. 47-49 D.8 Çemberlitaş/İstanbul
P.K. 50 Aksaray/İstanbul Tel: 526 85 27

Psikiyatri söylemi

YeniGündem'in 14. sayısı vesilesiyle bir noktaya değinmek istiyorum. Mesele şu; yazarların **psikiyatri söyleminden**, bence "doğru" sayılmayacak biçimde, yararlanmaları. Herhalde ciddi bir tarama faaliyetiyle yüzlerce örnek ortaya konabilir. **Psikiyatri söylemi**nin söylenenleri, ortaya konan önermeleri güçlendirici, kabullendirici bir etkisi var ki, konuyla direkt ilgisi olsun-olmasın bu söylemin unsurları bol keseden kullanılıyor.

• "Arabesk ve Nevroz" yazısında "arabeskin ruhsal alt-etkinliğini inceleyerek", psikiyatri alanına doğrudan giriş amaçlanmış. Ama **psikiyatri söylemi** bu durumda da destek mahiyetinde. Yani arabeskin **kötülüğünün**, oynadığı olumsuz rolün ispatı için **kötü** nevrozla (sebep-sonuç anlamında) bir ortaklığı öne sürülüyor. Bireysel ve toplumsal **nevroz**un bir ifadesi olarak görülen arabeske aynı zamanda yine bu **nevroz** için sakinleştirici ilaç rolü yakıştırılıyor. O.Gencebay'la röportajının çerçeve yazısında M.Belge de bu trankilizan benzetmesini, çok tutmuş herhalde, kullanıyor; tabii yine "nevroz tedavisi"nde.

• "Anti Arabesk Histeri" yazısında ise, bu sefer de, arabesk'e gösterilen tepkilerin **kötülüğü** (yanlışlığı vs.) **histeri tanısıyla destekleniyor. Durumun histeriyle ilgisi tartışmalı, her neyse, sorunumuz o değil. Histeri**nin "isterik kadın" vs. gibi aşırı çarpıtmalı kullanımlarından daha safiyane bir biçim bu ama neden illâ psikiyatrik bir yafta? Neden bu merak? Yazının entel görünümünü mü zenginleştiriyor, söylenenleri daha mı ilgi çekici kılıyor?

• Aynı yazının devamında Türkiye'deki aydın ortamının olumsuzluğu **paranoid** olarak tarif ediliyor. Paranoya nitelendirmesini aynı sayıda bir başka yazıda ahlâkçılığa, birtakım benzerliklerden ötürü yakıştıran Ü.Oskay 16. sayıda rasyonel/irrasyonel meselesine, **söylem**in batağına batmaksızın çok tatlı bir perspektif getirebiliyor.

• Arabeskle ilgili olarak **psikiyatri söylem**inin bir başka kullanımı bu arada aklıma geldi. "Kahır Mektubu"nun metin incelemesinde de şizofreni, metindeki düalitelerin karşılığında acımasız bir tanı olarak yerini almıştı.

Şimdi lafı fazla uzatmamaya çalışarak, bir **YeniGündem** okuru olarak beni rahatsız eden noktayı "tebaruz ettireyim". 1960'lardan bu yana, özellikle Batı'daki radikal sol hareketlerin de ilgisini çeken psikiyatri alanı sürekli bir devrimsel kriz yaşıyor. Antipsikiyatristlerle başlayıp, GIA ile süren, Althusser'den Lacan'a, Cooper'dan Habermas'a uzanan çeşitlilikte kişi, kurum, grup, akım vs.nin şu ya da bu ölçüde içinde yer aldıkları bir kriz bu. En önemli özelliklerinden biri, (klasik veya kurumsal diyebileceğimiz) psikiyatrik tanıların tartışılmasını, didik didik edilmesini sürekli gündemde tutması. Psikiyatrik tanıların geleneksel tıbbi tanıyla ilintilik düzeyi yanında bu tanıyı almış kişilerin, "hasta"ların **ne** oldukları inceleme konusu. Şu an için ortada önerilmiş çok somut, yeni, alternatif bir sistem yok ama bir **anlayış**tan söz edilebilir bence. Örneğin bir "paranoid" ya da "şizofren" teriminin olumsuzlayıcı ünvan olarak kullanımı sözkonusu bile değil. Kaldı ki, **paranoya** ya da **şizofreni** bir başkaldırının, isyanın ifadesi, bir tür toplumsal model değiştirme önerisi, ruhsal sorunları aşma yöntemi vs.vs. olarak değerlendirilebiliyor.

Benzerleri Batı'da sol kesim tarafından yüceltilip, toplumun (aslında) "en aklı başında" kesimi olarak nitelendirilirken, kendilerinin rezil kepaze durumları, olumsuz olayları nitelendirmek, kötülemek için kullanılmaları ülkemizdeki paranoid, şizofren, nevrotik ve histeriklerin zoruna gitmez mi? Hem de radikal sol kesime mensup sayılabilecek pek çok kişi tarafından! Azgelişmiş ülkenin **delisi** olmaktan başka hiçbir günahları yok oysa.

Kaldı ki, **psikiyatri söylem**inden yararlanılırken, (egemen/varolan) psikiyatrik bakış açılarının kurallarına da ters düşen, eksik-yanlış bilgilenme sonucu olduğu anlaşılan kullanımlar var ama onları deşelemek, şu an için gereksiz.

Batı'da (egemen/varolan) **psikiyatri söylemine** karşı çıkanların çoğunu profesyonel-olmayan sol kanat entelektüeller oluşturmaktaydı. Ülkemize bakıldığında, aynı konuma denk düşen kesimin, o söyleme karşı çıkmak bir yana, söylemden hiç de radikal sayılamayacak bir biçimde yararlandıkları görülüyor. Batı'da, sözünü ettiğim psikiyatrideki sürekli devrimsel krizin hemen her döneminde en büyük hasım varolan psikiyatrik kurumsallaşmanın profesyonelleri olmuşken, ülkemizdeki profesyonellerin hiç de "öyle" sayılamayacaklarını, oldukça geniş bakış açıları taşıyabildiklerini görmek mümkün. Örneği, yine **YeniGündem**'in Stress Dosyası. □

Mestan KAMU-KIBRIS

Daha az sezgisel

YeniGündem'in Kültür-Sanat sayfasında Füsun Akatlı gibi bir imza görmek sayfanın zenginleşmesi açısından çok sevindiriciydi. Ama karşılaştığımız kitap tanıtma yazısı bizi düşündürüyor: Acaba birbirlerini yüzyüze tanıyan bir yazarlar çerçevesinde, yüreklendirici, yol gösterici, övücü sözler özel görüşmeler için saklı tutulup, okurla ürün arasında daha sağlıklı bir bağ kurmayı sağlayacak daha az sezgisel, daha az duygusal yazılar yazılamaz mı? □

Nurten İPEK-İSTANBUL

Birand'a cevap

YeniGündem'in 16 no'lu sayısının 'Okur Forumu' bölümünde Mehmet Ali Birand'ın 'Kuneralp'e Cevap' isimli mektubu yayınlandı. Bu yazıda Birand, "Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den toprak istediğine dair resmî yazılmış bir notasına rastlanmadığını, bu nedenle bu iddialar hakkında derin kuşkusu olduğunu..." yinelemiştir. Ayrıca yazar Sarper-Molotov görüşmeleri ile ilgili şu satırları kaleme almıştır: '... Ne bu görüşmede ne de sonraki gelişmelerde Sovyet isteklerine resmiyet kazandıracak hiçbir yazılı dışişleri arşivinde bulunmamaktadır.'

1- Dışişleri arşivlerinde ne olup ne olmadığını çok az insan bilmektedir. Zira bu arşivlerin 1914'ten sonrasını kapsayan bölümü devlet kararıyla araştırıcıya kapalıdır.

2- Bu 'boşluk' içinde yürütülen birçok iddia gene 'boşluğa' düşmektedir. Boşlukta öne sürülen iddialardan bir diğeri de Yalçın Küçük'ün **Türkiye Üzerine Tezler**'in 2. cildinde öne sürdüğü iddiadır. Bu eserin 307. sayfasında, 'Molotov'un belirli görüşler ileri sürdüğü kesinlikle uydurmadır...', ve 'Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den toprak ve üs istediği masalı Ankara'da Dışişleri Bakanlığı'nda yazılıyor' denilmektedir.

3- İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın (Foreign Office) '30 yıl Kuralı' 1945 yılı belgeleri için 1975 yılında dolmuş ve bu belgeler araştırıcıya açılmıştır. Bu belgelerde yukarıda sözü edilen konuyla ilgili oldukça ilginç bilgiler verilmektedir. Buna bir örnek aşağıdaki belgedir.

21 Aralık 1945'te İngiltere Dışişleri Bakanı Ernest Bevin Stalin'le Moskova'da bir görüşme yapmıştır. Bu görüşmede Bevin Stalin'e Sovyetler'in Türkiye'ye karşı tutumları konusunda endişeli olduğunu belirtmiş ve bu konuda görüşlerini sormuştur. Stalin'in cevabı şöyledir:

'Stalin belli başlı iki konu olduğunu söyledi. Birincisi, Türkiye'nin dilediği gibi açıp kapadığı Boğazlar konusuydu. İkincisi ise, Türkiye'de Gürcüler ve Ermenilerle meskûn vilayetlerdi, buralarda eski sınırlara geri dönülmeliydi. Ama bu Türkiye'ye savaş açılacağı anlamına da gelmezdi. Ona bu sorunun nasıl çözümleneceğini sorduğumda Stalin, Türkiye veya Müttefiklerle müzakere yoluyla cevabını verdi. kendisine Sovyet Hükümeti'nin tam ne istediğini sorduğumda Stalin, 1921 Antlaşması öncesi sınırlarını istediklerini söyledi. Bu vilayetlerin pek uzun zaman Rusya'nın mükiyetinde kalmadığını söyledim, Stalin bunu kabul etti ama (oralarda) nüfusun çoğunlukla Gürcü ve Ermeni olduğunu ve bunun hep böyle olmuş olduğunu söyledi. Boğazlara gelince, oradaki üs taleplerinin hâlâ bâki olduğunu söyledi. Sovyetler Boğazları kapatmayı amaçlamıyorlardı ama, Türkiye'nin de bunu yapamamasını istiyorlardı...'

(Public Record Office F.O.371/U10270 /12/Reconstruction)

4- Bir ülkenin siyasî tarihinin yazılmasında doğal olarak en başlıca kaynak, o ülkenin arşivleridir. Ancak ülkemizde araştırıcıya her zaman kuşkuyla bakıldığından arşivler bir 'milli sır' olarak görülmektedir. Bu nedenle yabancı arşivler önemli bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat teslim edilmesi gereken gerçek şudur ki, kendi arşivimiz açılmadıkça 'karanlıkta ıslık çalmaya' devam edeceğiz. □

Selim DERİNGİL

1974 Af'ıyla özgürlüklerine kavuşanlar

Af: Farklı görüşler

Kendisi ya da yakınları tutuklu veya hükümlü olan birçok kişi için her zaman gündemde olan af konusu basın için yeniden güncelleşti. Ben de, bunu fırsat bilerek, bu konuda söylenenlerin farklılıklar taşıdığını hissettiğim görüşlerimi kısaca yazmaya karar verdim.

1980 sonrası tutuklu ve hükümlü sayısında görülen büyük artışla birlikte (bunların çoğunun siyasal suçlu olduğunu belirtmeye gerek yok) öne sürülmeye başlanan af talebi özellikle aleyhtarları tarafından 1973 affı bağlamında tartışılıyor. Hatırlanacağı gibi, 1973 affı siyasal hareketliliğin bir yükselme döneminden sonra inişe geçtiği ve cezaevlerinin dolduğu bir dönemde gündeme gelmişti. Bu hayli tanıdık görüntünün devamında, siyasal ortam yumuşamış, "yaralar sarılmıştı" ve "yaramazlık yapan çocukların" bir daha aynı hataya düşmeyecekleri öne sürülüyordu. Öyleyse bu gençleri affetmek "yaraları sarmaya" yardımcı olacaktı. İlk bakışta siyasal suç işlediği öne sürülenleri kollar görünen bu yaklaşımın tartışılmaya açık olduğu kanısındayım. Siyasal suç işlemek, bir "çocukluk hastalığı", bir gençlik hatası, bir yaramazlık mıdır? Buna en başta sözkonusu insanların karşı çıkacağını düşünüyorum. Özellikle pişmanlık belirtenler dışında dünyanın hiçbir yerinde siyasal düşünceleri nedeniyle suçlu sayılanlar faaliyetlerini bilinçsizce yapılmış bir yaramazlık olarak görmezler. Hatta siyasal suçlar kadar bilinçle işlenmiş başka bir "suç" kategorisi olmayacağı bile söylenebilir. Bu insanlar için faaliyetlerinin hesaplaşması yasalara karşı olan durumlarından hayli bağımsız gelişecek bir süreç olacaktır. "Af" talep edilecek merci de buna bağlı olarak değişir.

Ben bu tartışmanın 1985 Türkiyesi için de anlamlı olduğu kanısındayım. Bugün affı bir talep olarak öne sürenler, bir daha siyasal suç işlenmeyeceğini varsayarcasına hareket etmektedirler. Oysa bir ülkede ceza yasaları işlenmeyecek suçlar düşünülerek düzenlenmez. Eğer 1980 öncesinde siyasal suç işleyenler çıkmışsa, -birçok idare ve yargı görevlisinin de kolayca farkedip vurguladığı gibi- 1980 sonrasında da siyasal suç işleyenler çıkacaktır. Bu noktada tartışmayı, "Af yalnızca 'kader kurbanları'nı değil, siyasal suçluları da kapsasın" noktasından, siyasal suçlu statüsünün -dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi- kabul edilmesi ve ceza ve tutukevlerindeki koşullara kaydırmaya çalışmak daha anlamlı olur kanısındayım. Bu arada, siyasal faaliyetlerin suç sayılmaması gerektiğini savunan bir anlayışın elbette ki bir salıverilme talebine varacağını görmez değilim. Ama bu konuda şu anda söylenenler, kimin, kimin için, kimden, neyi talep ettiği sorusunu akla getirir nitelikte. □

Ayşe DÜZKAN-İSTANBUL

Bir "yol"suzluk skandalı

TURHAN GÜNAY

İstanbul ılıman kuşağın içinde yerleşmiş bir şehir olarak, hayatını ılımlı ölçülerle yaşamaya alışmıştır. Böyleyken, yakın tarihin rekor düzeyde yoğun ve uzun süreli karıyla karşılaşınca, neye uğradığını şaşırdı. Gündelik hayatın sürmesini sağlayan çeşitli yapıları, yani suyu, yolu, havagazı, elektriği vb. öteden beri nazlı nazlı iş görürlerdi. Sıkıya gelmeye alışık değillerdi. Biraz küskün mizaçlı olarak, sık sık kesilirlerdi, moralleri bozulurdu. Bu kadar kararlı, kötü niyetli bir kış ve kar karşısında dayanamadılar, dağıldılar. Örneğin telefon. İstanbul'da öyle santraller vardır ki, yazları sıcaktan toptan işi bırakmasın diye vantilatörlerle serinletilir. Telefon nasıl dayansın? Nitekim, kar eridi gitti, ama hâlâ telefonda hat bulmak, hele aradığınız numarayı bulmak bayağı güç.

Su saatleri de rahata alışmıştı (herhalde içlerinden su geçmesi zaten nadir olduğu için). Binlerce saat dondu, patladı. Şimdi, sözgelişi, işyerlerimize geliyoruz, "aa, su yok," diyoruz; "hayret, evde de akmıyordu." Her şey böyle. Ama galiba en büyük şoku İstanbul'un yolları geçirdi. İstanbul yollarının çoğu asfalt olduklarına inanmışlardı. Üzerlerine bir kar yağdı, yirmi gün kalkmadı. Sonra kalktı ama, bir de baktılar ki İstanbul yolları, ne asfalt kalmış, ne bir şey. Kar, güneşi görünce nasıl eridiyse, asfalt da karı görünce erimiş

Böylece son yolsuzluk skandalı şimdi İstanbul'da yaşanıyor. Deyimin gerçek anlamıyla, "yolsuzluktan geçilmiyor". Kar, don, zincirli taşıtlar; sonuçta yollar yolundu. Herhangi bir sokak, uygulamalı bir coğrafya dersi için ideal mekân olabilir: sıradağlar, vadiler, uçurumlar, nehir yatakları, ne ararsanız var.

Eskiden, İstanbul asfaltlarının sahiden asfalt olduğuna hepimizin inandığı sıralarda da, şoförlerin "çukur" derdi vardı. İstanbul trafiğinin çeşitli tuzaklarının yanı sıra, birdenbire ortaya çıkan çukurların yanından dolaşmak için sürücüler birtakım hızlı manevralar yaparlardı. Yapamazlarsa da araba kötü bir biçimde sarsılır, araba sahibi dişlerini sıkıp içtenlikli sözler söylerdi. Şimdi çukur kollamak da adamakıllı güçleşti. Zigzaglar çizmek, karşıdan gelenin üstüne doğru çark edip son anda kaçmak, bir hızlanıp bir yavaşlamak gerekiyor. Buz balesi, su balesi, kayak balesinden sonra, yolsuzluğun son şekli dolayısıyla Türkiye, dünya kültür ve estetiğine, "motorlu taşıt balesi"ni icat etmek gibi özgün bir katkıda bulunabilir. (Bizim dünya uygarlık ve kültürüne katkılarımız zaten hep bir tuhaf oluyor. Bir zamanlar tarih ders kitaplarımızın da yazdığı göre, Bizans'ı fethedip, bilim adamlarını kaçırarak Avrupa'da Rönesans'ın doğmasına katkıda bulunmuştuk; bugünlerde, yeni denenen ilaçlara kobaylık ederek bilime yeni katkılarda bulunduğumuz söyleniyor.)

Şimdi belediyeyi bekliyoruz. Herhalde bu işin içinden Dalan çıkacaktır. Sanırım yalnız biz yurttaşlar değil, İstanbul'un kar dışındaki asfalt delme güçleri, yani İSKİ, İETT ve ötekiler de, yolların yeniden asfaltlanmasını dört gözle bekliyor. □